

Studiemobilitet og arbeidsmarkedstilpasning

Nordisk Kandidatundersøkelse 2007- landrapport fra Norge

Jannecke Wiers-Jenssen

© NIFU STEP Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning
Wergelandsveien 7, 0167 Oslo

Rapport 22/2008
ISBN 978-82-7218-578-6
ISSN 1504-1824

For en presentasjon av NIFU STEPs øvrige publikasjoner, se www.nifustep.no

Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning
Norwegian Institute for Studies in Innovation, Research and Education
Wergelandsveien 7, 0167 Oslo
Tlf. +47 22 59 51 00 • www.nifustep.no

RAPPORT 22/2008

Jannecke Wiers-Jenssen

Studiemobilitet og arbeidsmarkedstilpasning

Nordisk Kandidatundersøkelse 2007- landrapport fra Norge

Forord

Denne rapporten presenterer resultater fra den norske delen av en nordisk undersøkelse om overgangen fra høyere utdanning til arbeid kalt *Nordisk kandidatundersøkelse 2007*. Fokuset i presentasjonen er rettet mot kandidater som har tatt hele eller deler av sin utdanning i utlandet, men kandidater utdannet i Norge blir brukt som sammenligningsgrunnlag i den utstrekning det er mulig.

Rapporten er i utgangspunktet utarbeidet på oppdrag fra Lånekassen. Den er medfinansiert av Norges forskningsråd gjennom det strategiske instituttprosjektet (SIP) ”Høyere utdanning og relevansen til arbeidsmarkedet”, og rapporten er også en dokumentasjonsrapport for et delprosjekt av dette SIPet. Kunnskapsdepartementet (KD) har også bidratt til finansieringen, gjennom prosjektet ”Kompetansebygging og kunnskapsbehov i arbeidslivet”.

Rapporten er skrevet av Jannecke Wiers-Jenssen. Inger Henaug har hatt hovedansvaret for datainnsamling, og har kodet og tilrettelagt datamaterialet for analyse. Jens B. Grøgaard og Per Olaf Aamodt har lest gjennom og kommentert tidligere utkast av rapporten.

Vi takker alle deltakerne i den nordiske arbeidsgruppen som har bidratt til å utviklingen av prosjektet. En spesiell Lånekassens representanter, Erling Moe og Ingrid Våge, som også har bidratt med praktisk tilrettelegging; utvalgstreking og organisering av utsending av spørreskjema. Det rettes også en stor takk til alle som har tatt seg tid til å fylle ut spørreskjemaet.

Oslo, 18. juni 2008

Per Hetland
Direktør

Per Olaf Aamodt
Forskningsleder

Innhold

Sammendrag	5
1 Innledning.....	9
1.1 Bakgrunnen for prosjektet	9
1.2 Hovedtema.....	9
1.3 Rapportens struktur	12
2 Foreliggende kunnskap om studiemobilitet	13
2.1 Studiemobilitet: omfang og årsaker	13
2.2 Tidligere forskning	14
2.2.1 Arbeidsmarkedsutbytte av utdanning fra utlandet	15
2.2.2 Arbeidsgiveres synspunkter	16
2.3 Trekk ved norsk studiemobilitet.....	17
2.3.1 Mål og virkemidler i politikk for studiemobilitet	17
2.3.2 Utgående studiemobilitet i tall	19
2.4 Oppsummering av foreliggende kunnskap.....	21
3 Data og metode	22
3.1 Utvalg	22
3.2 Kontaktinformasjon og anonymitet.....	25
3.3 Datainnsamlingsprosess	25
3.4 Svarprosent og representativitet	25
4 Bakgrunnsinformasjon og prestasjoner	28
4.1 Mobilitetsstatus, utdanningstype og studieregion	28
4.2 Bakgrunnsvariable.....	30
4.2.1 Foreldrenes utdanningsnivå	30
4.3 Internasjonale relasjoner og erfaringer.....	31
4.3.1 Partner med utenlandsk bakgrunn.....	33
4.4 Kandidatenes begrunnelser for å studere i utlandet.....	33
4.5 Prestasjoner	35
4.5.1 Karakternivå fra videregående skole	35
4.5.2 Relative prestasjoner.....	35
4.6 Lærestedets renommé.....	36
4.7 Oppsummerende drøfting om studentenes bakgrunn.....	37
5 Studiefinansiering.....	39
5.1 Låneopptak	39
5.2 Finansieringskilder	40
5.3 Studieavgifter/skolepenger.....	41

6	Arbeidsmarkedstilknytning	42
6.1	Hovedaktivitet og arbeidsforhold.....	42
6.1.1	Arbeidsland.....	42
6.1.2	Sektor.....	43
6.1.3	Arbeidstid og ansettelsesforhold	44
6.2	Arbeidsoppgavens relevans i forhold til utdanningsnivå	45
6.2.1	Multivariat analyse av overutdanning	47
6.3	Kunnskapsutnyttning og tilfredshet	49
6.4	Lønn	49
6.4.1	Multivariat analyse av lønn	51
6.5	Oppsummering om arbeidsmarkedstilknytning	53
7	Internasjonale aspekter ved arbeidet	54
7.1	Arbeidserfaring fra utlandet	54
7.2	Internasjonale bedrifter og reisevirksomhet.....	55
7.3	Bruk av språk i arbeidssituasjonen.....	55
7.3.1	Bruk av fremmedspråk blant de som har studert i Frankrike og Spania	58
7.4	Oppsummering om internasjonale aspekter ved arbeidet	58
8	Arbeidssøking og -ledighet	59
8.1.1	Tidsspenn fra avsluttet utdanning til første jobb	59
8.1.2	Søkekanaler	60
8.2	Arbeidsledighet i første fase etter avsluttet hovedutdanning	62
8.2.1	Multivariat analyse av arbeidsledighet	64
8.3	Arbeidsledighet i perioden etter endt hovedutdanning	66
8.4	Oppsummering om arbeidssøking og -ledighet	66
9	Utbytte og arbeidsgiverholdninger	67
9.1	Utbytte i forhold til forventninger.....	67
9.2	Kandidatenes erfaring med holdninger hos arbeidsgivere.....	69
9.3	Rekrutteringskriterier	71
9.4	Oppsummering om forventinger og arbeidsgivererfaringer	72
10	Avslutning	73
	Referanser	76
	Vedleggstabeller	79

Sammendrag

Denne rapporten presenterer resultater fra den norske delen av en nordisk undersøkelse kalt Nordisk kandidatundersøkelse 2007. Hovedtemaet er overgang fra utdanning til arbeid. Rapporten ser på nordmenn som har hele eller deler av sin utdanning fra utenlandske læresteder, og sammenligner dem med kandidater som har all utdanning fra Norge. Sentrale spørsmål er om de som har studert i utlandet skiller seg fra de som har all utdanning fra Norge når det gjelder bakgrunnsforhold og arbeidsmarkedsutbytte. Men vi berører også tema som hvorfor studentene reiser ut, hvordan de finansierer utdanningen og hvor mange som returnerer til Norge.

Data

Rapporten er basert på en spørreskjemaundersøkelse blant personer som fullførte en høyere utdanning i løpet av perioden 2003-2006, og har hatt et kundeforhold til Lånecassen. Det skilles mellom tre grupper kandidater: *gradsmobile*, som har avsluttende eksamen fra utlandet, *delmobile* som har avsluttende eksamen fra Norge, men har hatt et studieopphold i utlandet og *ikke-mobile*, som har all høyere utdanning fra Norge. Fire utdanningsgrupper er valgt ut; økonomi og administrasjon, teknologi og realfag, samfunnsfag og journalistikk/informasjonsfag. Dataene ble samlet inn i andre kvartal 2007. Svarprosenten er 46.

Bakgrunn og prestasjoner

De som har studert i utlandet skiller seg fra de som har all utdanning fra Norge når det gjelder en rekke bakgrunnsforhold. De har oftere foreldre med utdanning på universitets- og høgskolenivå, særlig gjelder dette delmobile og de som har studert i Kontinental-Europa. De som har studert i utlandet har også oftere familie som har bodd i utlandet. Svært mange har også selv hatt en lengre utenlandsopphold tidligere. De delmobile har gjennomsnittlig bedre karakterer fra videregående opplæring enn både ikke-mobile og gradsmobile. Begge grupper av mobile studenter vurderer sine eksamensresultater i høyere utdanning til å være gode i forhold til sine medstudenter; andelen som mener de er klart bedre enn gjennomsnittet er om lag dobbelt så høy for mobile som for ikke-mobile kandidater.

Årsaker til å studere i utlandet

De viktigste årsakene til å studere i utlandet, sett fra studentenes ståsted, er interesse for å studere i et utenlandsk miljø, ønske om å oppleve en annen kultur og eventyrlyst. Karriere- og kvalitetsbetraktninger synes relativt sett å ha hatt noe mindre betydning. Noen oppgir at de reiste ut fordi studietilbudet ikke finnes i Norge, men oppgir at de reiste ut fordi de ikke fikk plass på utdanningen de ønsket i Norge. At få legger vekt på det siste, har dels sammenheng med hvilke faggrupper som inngår i undersøkelsen. Fagfelt som medisin og andre helsefag, med høy konkurranse om studieplassene i Norge, er ikke inkludert.

Studiefinansiering

Støtte fra Lånekassen er den desidert viktigste kilde til finansiering av studier i utlandet. Om lag halvparten av finansieringen kommer som lån i Lånekassen, en firedel som stipend, og en firedel fra andre kilder som egne midler/inntekter. Det er små forskjeller i akkumulert studielån blant de som har studert i utlandet og de som har studert i Norge. Dette må ses i sammenheng med at de fleste kandidatene har fått mesteparten av støtten etter støtteregler som gjaldt før omleggingen av studiefinansieringen for utenlandsstudenter i 2004.

Aktivitet og arbeidsland på undersøkelsestidspunktet

Mer enn ni av ti er i arbeid på undersøkelsestidspunktet (gjennomsnittlig tre år etter avsluttet utdanning). Videre studier er den vanligste aktivitet blant de øvrige. De aller fleste arbeider i Norge. Høyest andel som arbeider i utlandet er det blant gradsmobile, 18 prosent. Blant delmobile er andelen seks prosent, og blant ikke-mobile kun to prosent. Andelen gradsmobile som arbeider i utlandet varierer mye med hvor de har studert. Tre av ti kandidater som har studert i Nord-Amerika og Kontinental-Europa arbeider i utlandet, mens kun en av ti som har studert i Oseania gjør det samme.

Overutdanning

Andelen som oppfatter seg som overutdannet er høyere blant de gradsmobile enn andre. Det er en tendens til at gradsmobile som har studert i Oseania, og de som har utdanning innenfor media og journalistikk oftere er overutdannet. Men når vi kontrollerer for en rekke forhold i multivariate analyser, er ikke lenger disse effektene statistisk signifikante.

Arbeidssøking og -ledighet

De gradsmobile har noe større problemer med å komme seg inn på arbeidsmarkedet enn andre. De søker flere jobber, og benytter litt andre strategier for å skaffe seg arbeid. En høyere andel gradsmobile var arbeidsledige i den første fasen etter endt utdanning. Denne tendensen holder seg også når vi kontrollerer for en rekke andre forhold i multivariate analyser. De som har studert teknologi og realfag er oftere arbeidsledige den første tiden etter endt utdanning.

Lønn

En positiv effekt av studier i utlandet er høyere lønn. På undersøkelsestidspunktet har de gradsmobile høyere lønn enn de ikke-mobile, og dette gjelder for alle faggrupper. De delmobile har også en lønnsgevinst i forhold til de ikke-mobile, dog noe lavere enn de gradsmobile. En av årsakene til at de mobile kandidatene tjener mer, er at de oftere arbeider i privat sektor, der lønnsnivået er høyere. Men også når vi kontrollerer for sektor og en rekke andre forhold i multivariate analyser, finner vi at utenlandsstudier har en positiv effekt på lønnsnivå. Å være overutdannet har imidlertid en negativ effekt på lønn.

Internasjonale aspekter ved arbeidet

Begge grupper av mobile kandidater har oftere arbeid i internasjonale firma, og som medfører reisevirksomhet i utlandet. Det er også slik at de i større grad enn ikke-mobile kandidater bruker fremmedspråk i jobbsammenheng. Men det er i hovedsak engelsk som blir brukt, og de som behersker andre fremmedspråk synes i begrenset grad å finne anvendelse for disse språkene.

Utbytte i forhold til forventinger

Utenlandsoppholdet har i betydelig grad innfridd, og overgått, kandidatenes forventinger. Særlig gjelder dette forhold som å lære språk og kultur å kjenne. Et mindretall av kandidatene gir likevel uttrykk for at utbyttet er dårligere enn forventet når det gjelder enkelte arbeidsmarkedsrelaterte forhold. Eksempelvis oppgir omtrent en tredel av de som har studert i Kontinental-Europa at de har fått mindre bruk for språk og kultur i jobbsammenheng enn de hadde forventet. Blant kandidater med medie- og journalistikkutdanning oppgir omtrent en tredel at utbyttet har vært dårligere enn forventet når det gjelder å få en interessant, relevant og godt betalt jobb.

Erfaringer med norske arbeidsgivere

To av tre kandidater mener at norske arbeidsgivere har sett det som et pluss at de har utdanning fra utlandet, selv om drøyt halvparten mener at arbeidsgivere mangler kjennskap til utdanning fra utlandet. Høyest andel som mener at utdanning i utlandet blir vurdert negativt, finner vi blant kandidater med medieutdanning.

Konklusjon

Undersøkelsen viser at utdanning fra utlandet har både positive og negative effekter på arbeidsmarkedsutbytte. Gradsmobile har vanskeligere for å komme seg inn på arbeidsmarkedet, og løper større risiko for overutdanning. På den annen side har de i snitt høyere lønn, og har i større grad jobber med internasjonalt tilsnitt. Resultatene bekrefter dermed mønstre som er funnet i en lignende undersøkelse NIFU STEP gjennomførte i 2002. For de delmobile synes ikke utenlandsopphold å ha negative effekter av betydning. Snarere ser vi en tendens til at de er mindre utsatt for arbeidsledighet og overutdanning enn andre, samtidig som de i nesten like stort omfang som de gradsmobile har arbeid med internasjonalt tilsnitt.

1 Innledning

1.1 Bakgrunnen for prosjektet

Denne rapporten har røtter i et samarbeid mellom Lånekassen og tilsvarende studiestøtteorganer i de andre nordiske land. En arbeidsgruppe bestående av representanter fra studiestøtteorganisasjoner og assosierte interessenter¹ i Danmark, Sverige, Finland, Island, Færøyene og Norge har siden 2003 hatt flere møter for å diskutere studiestøttens betydning for studiemobilitet. Den første fasen i dette samarbeidet besto av informasjonsutveksling på statistikk- og regelverksområdet. Den andre fasen besto i å utarbeide en rapport om studiestøttesystemene for utenlandsstudenter i de Nordiske land (Wreber og Björk 2006). Den tredje fasen har bestått i å gjennomføre en spørreskjemaundersøkelse. Fire land/områder har deltatt i den tredje fasen: Finland, Island, Færøyene og Norge. Hovedformålet med undersøkelsen har vært å frambringe kunnskap om arbeidsmarkedsutbytte av utdanning fra utlandet. Men et noe bredere perspektiv er anlagt, og tema som studiefinansiering, studiemotiver og bakgrunnsinformasjon om studentene er berørt. Denne rapporten presenterer resultater fra den norske delen av undersøkelsen. Landrapporten fra Island foreligger allerede (ParX 2007)², mens rapportene fra de andre deltakerlandene etter planen vil foreligge i løpet av juni 2008.

1.2 Hovedtema

Internasjonalisering står høyt på agendaen i norsk utdanningspolitikk, og studiemobilitet er et viktig element i internasjonaliseringsprosessen. Dette har blitt enda tydeligere med innføringen av en reform i høyere utdanning, *Kvalitetsreformen*,³ fra 2003. Studiemobilitet er ment å bidra til å heve kvaliteten på norsk høyere utdanning, og å gjøre norsk arbeidsliv mer konkurransedyktig. Men hvilken betydning har et utenlandsopphold for det enkelte individ og dets muligheter på arbeidsmarkedet? Dette er det overordede spørsmål som stilles i denne rapporten.

¹ Arbeidsgruppen har bestått av representanter for Statens Utdannelsesstøtte (SU), Danmark, Centrala Studiestödsnämnden (CSN), Sverige, Folkpesionsanstalten (FPA/KELA), Finland, Lanasjóður islenskra namsmanna (LIN), Island, Stuðulsstovnurin, Færøyene. I tillegg til studiestøtteorganene har følgende parter vært involvert CIRIUS (Danmark) Senter for internasjonalt universitetssamarbeid (SIU), Norge og NIFU STEP (Norge).

² Rapporten foreligger kun på islandsk, og det er ikke foretatt sammenligninger mellom islandske og norske data.

³ Kvalitetsreformen innebærer blant annet ny gradsstruktur (3+2+3) og tettere oppfølging av studentene. For mer informasjon, se Stortingsmelding No. 27 2000-2001.

Rapporten omhandler *mobile studenter*, her definert som nordmenn som har tatt høyere utdanning i utlandet med støtte fra Lånekassen. Hovedfokus ligger på overgang fra utdanning til arbeidsmarked, og sentrale spørsmål er:

- I hvilken grad får mobile studenter utnyttet sin formelle og uformelle kompetanse i arbeidslivet?
- Hvordan vurderer de nytteverdien av utenlandsoppholdet?
- I hvilken grad vender mobile studenter tilbake til Norge?
- Hvordan finansierer de utenlandsoppholdet?
- Er det forskjeller i arbeidsmarkedsutbytte relatert til type mobilitet (gradsstudier vs. delstudier), type utdanning og studieland?

De mobile studentenes arbeidsmarkedstilpasning vil så langt mulig sammenlignes med arbeidsmarkedstilpasningen til ikke-mobile studenter. I tillegg til de arbeidsmarkedsrelaterte temaene, ses det også på noen bakgrunnsforhold:

- Skiller mobile studenter seg fra ikke-mobile studenter når det gjelder bakgrunnsfaktorer som sosial bakgrunn og tidligere utenlandserfaring?
- Hva var årsakene til at de valgte å studere i utlandet?

Datamaterialet gir et godt utgangspunkt for å kartlegge individers utbytte av utenlandsstudier. De samfunnsmessige effektene er mer utfordrende og kartlegge, og er ikke analysert her. Slike forhold vil i noen grad bli tatt opp i den avsluttende diskusjonen.

De nordiske landene som har vært med i undersøkelsen har hatt noe ulike prioriteringer med hensyn til hvilke grupper som inngår i studien, og hvilke tema som belyses. I denne norske rapporten har vi for det første prioritert de som har studert i utlandet. De som har all utdanning fra Norge har vi mye kunnskap om fra NIFU STEPs ordinære kandidatundersøkelser,⁴ og her brukes disse kandidatene først og fremst som sammenligningsgrunnlag. For det andre har vi valgt å fokusere på skillet mellom de som har eksamenspapirer fra utlandet og de som har kortere utenlandsopphold som en del av sin norske utdanning. Delstudenter har hatt høy politisk prioritering de senere år, men det har foreligget lite kunnskap om hvem som velger slike opphold eller nytteverdien av dem. For det tredje har vi begrenset antall utdanninger som undersøkes, slik at resultatene kan brytes ned på utdanningstype uten at tallene blir for små. Videre fokuserer analysene mer på de som arbeider i Norge enn de som arbeider i utlandet, ettersom disse utgjør det store flertall av kandidatene. Et siste moment som har bidratt til å forme rapporten, er at det ble foretatt en liknende undersøkelse i Norge i 2002. Dette innebærer at det alt foreligger nokså mye kunnskap om norske mobile studenter. Vi har derfor har prioritert problemstillinger som kan utvide eksisterende kunnskap, framfor forhold som er analysert i detalj tidligere.

⁴ NIFU STEP har gjennomført undersøkelser av kandidater med høyere utdanninger de fleste år siden 1972. For mer informasjon se <http://www.nifustep.no/norsk/innhold/prosjekter/kandidatundersokelsene>.

I mange analyser sammenlignes mobile studenter med kandidater som har tilsvarende utdanning fra Norge, slik at arbeidsmarkedsutbytte vurderes *relativt* til ikke-mobile studenter. Vi skiller mellom tre grupper:

- Kandidater med avsluttende grad/eksamen fra utlandet, *gradsmobile*
- Kandidater som har hatt utenlandsopphold men som har tatt deler av utdanningen i utlandet, *delmobile*
- Kandidater som har hele utdanningen fra Norge, *ikke-mobile*

Begrepene gradsmobile og delmobile er ikke identiske med begrepene gradsstudenter og delstudenter, slik de brukes av Kunnskapsdepartementet og i Lånekassens statistikk, selv om det er høy grad av overlapping.⁵ Som vi kommer tilbake til i kapittel 4 samsvarer skillet mellom gradsmobile og delmobile i betydelig grad med skillet mellom studenter på lange og korte utenlandsopphold. Vi har likevel valgt å gruppere kandidatene ut fra om de er uteksaminert i utlandet eller Norge, framfor etter utenlandsoppholdets lengde. Dette er gjort ut fra en antakelse om at hvor man har eksamenspapirer/vitnemål fra, har stor betydning når man søker arbeid.

Når det gjelder type utdanning, er det i denne undersøkelsen trukket ut fire hovedgrupper, som er blant de mest populære fagområder blant norske utenlandsstudenter:⁶

- Økonomisk-administrative fag (høyere grad)
- Teknologisk og naturvitenskapelige fag (høyere grad)
- Samfunnsvitenskapelige fag (høyere grad)
- Journalistikk og informasjonsfag (høyere og lavere grad)

Kandidatene er uteksaminert i perioden 2003-2006. Gjennomsnittlig tid fra ferdig utdanning til undersøkelsestidspunkt er tre år, det vil si at de fleste har opparbeidet seg en del arbeidserfaring på undersøkelsestidspunktet.

Datamaterialet som er samlet inn er svært omfattende, og det har ikke vært mulig å behandle alle tema like utdypende innenfor denne rapportens (ressursmessige) rammer. Tidsrammen har også vært en begrensning for den teoretiske kontekstualiseringen av resultatene, og det er en del tema der tallene forblir relativt lite tolket og forklart. Målsettingen med denne rapporten er i første rekke å gi et relativt lettfattelig oversiktsbilde.

⁵ Personer som har tatt lavere grad i utlandet, men høyere grad i Norge er i denne rapporten definert som delmobile.

⁶ Andre store fagområder er medisin og kunstfag. Vi har imidlertid valgt å ikke inkludere disse. Dels fordi de har vært gjenstand for oppmerksomhet i andre studier (Wiers-Jenssen 2005a) og dels fordi de har noen særtrekk som gjør dem vanskelig sammenlignbare med andre. Vi fant det hensiktsmessig å konsentrere oss om et begrenset antall fagfelt, ettersom størrelsen på bruttoutvalget var begrenset av de økonomiske rammene.

1.3 Rapportens struktur

Neste kapittel gir en kort oppsummering av kunnskapsstatus når det gjelder mobile studenter. Kapittel tre omhandler data og metode, og kan leses nokså summarisk om man ikke er spesielt interessert i detaljer rundt dette. Kapittel fire presenterer bakgrunnsinformasjon om studentene; familiebakgrunn, internasjonale erfaringer og prestasjonsnivå. I kapittel fem er studiefinansiering tema. Kapittel seks tar for seg arbeidsmarkedstilknytning, hovedsakelig aspekter ved vertikal karriere; om kandidatene er i jobb, om de har en jobb i samsvar med utdanningen og hvilken lønn de får. Kapittel sju behandler horisontale karrieredimensjoner, nærmere bestemt internasjonale aspekter ved arbeidet. I kapittel åtte er temaet arbeidssøking og -ledighet; hvordan kandidatene har gått fram for å skaffe seg arbeid og om de har vært arbeidsledige etter endt utdanning. I kapittel ni er temaene utbytte av utdanningen sett i forhold til forventningene, og hvordan kandidatene har opplevd møtet med arbeidsgivere. Mot slutten av hvert kapittel oppsummeres hovedfunn, og kapittel 10 inneholder en avsluttende diskusjon.

2 Foreliggende kunnskap om studiemobilitet

Dette kapitlet gir en kort innføring i relevant forskning om studenter i utlandet, og ser på sentrale trekk ved utgående studiemobilitet fra Norge. Nøkkeltall om norske studenter i utlandet og en kort oppsummering av sentrale politiske målsettinger presenteres for å gi et bakgrunnsteppe for å forstå trekk ved den norske studiemobiliteten.

2.1 Studiemobilitet: omfang og årsaker

Studiemobilitet er et tiltagende, verdensomspennende fenomen. I følge OECD studerte mer enn 2,7 millioner personer utenfor egne landegrenser i 2005 (OECD 2007).⁷ Det er forventet at antall mobile studenter vil stige betydelig i årene framover (Bohm og medarbeidere 2002).

Flertallet av dagens mobile studenter reiser fra utviklingsland til vestlige land. Særlig mange har bakgrunn i asiatiske land med ekspanderende økonomi som Kina, India og Thailand. De største mottakerlandene er USA, Storbritannia, Tyskland, Frankrike og Australia, som til sammen mottar 60 prosent av alle mobile studenter (OECD 2007).

Mobiliteten mellom vestlige land skjer i vesentlig grad i form av kortere opphold og utvekslingsprogrammer. EU-programmet ERASMUS er det mest omfattende programmet, og 150 000 studenter reiser årlig ut gjennom dette programmet. Det er også noen vestlige land som har mange studenter ute som reiser utenom utvekslingsprogram, og eksempler på dette er Hellas, Island og Norge.

Studiemobilitet er ikke noe nytt fenomen. Studenter har krysset kulturelle og nasjonale grenser i århundrer. Men årsakene til studiemobilitet har blitt flere og mer sammensatte, og omfanget av mobiliteten har økt betydelig. Tradisjonelt har *kapasitetsbegrensinger* vært en viktig årsak til studiemobilitet. Fremdeles mangler mange land tiltrekkelig tilbud av høyere utdanning, og en del studenter velger av denne grunn å søke seg ut. Det er særlig utviklingsland dette er relevant for i dag, men også enkelte vestlige land har som strategi å sende studenter ut framfor å utvide tilbudet innenlands. *Kvalitetsvurderinger* er en annen tradisjonell begrunnelse for studiemobilitet. Enkelte utdanningsinstitusjoner er kjent for å holde et spesielt godt faglig nivå, og virker tiltrekkende på studenter langveisfra, uavhengig av studietilbud i hjemlandet. *Søken etter internasjonal kompetanse og utferdstrang* er individuelle årsaker til studiemobilitet. En del mennesker har alltid søkt å utvide sin horisont gjennom studier i utlandet.

Internasjonalisering, i betydningen institusjonalisert samarbeid mellom utdanningsinstitusjoner i ulike land, fått økt betydning de senere år. Studentutveksling er

⁷ Disse tallene inkluderer ikke delstudenter/utvekslingsstudenter, og det reelle tallet er derfor noe høyere.

en sentral del av denne internasjonaliseringen av høyere utdanning, og studentutvekslingsprogrammer som ERASMUS og Nordplus er eksempler på dette. Studiemobilitet foregår i økende grad innenfor slike programmer.

De siste par tiår har også *globaliseringsprosesser* bidratt til økt mobilitet. Markedet for høyere utdanning er blitt globalisert og kommersialisert, og mange universiteter driver en aktiv markedsføring for å tiltrekke seg utenlandske studenter (og dermed inntekter). Ikke minst gjelder dette universiteter i Australia og Storbritannia. Andre aspekter ved globalisering, som økt informasjonstilgang (internett) og reduserte reisekostnader har også bidratt til å gjøre utenlandsopphold mer tilgjengelig.

2.2 Tidligere forskning

Forskning om studiemobilitet kan grovt sett deles inn i to hovedgrupper. Den ene kategorien omfatter kvalitative studier og andre studier i liten skala, utført innenfor fagområdene psykolog og pedagogikk. Det er i hovedsak studenter som kommer fra utviklingsland til vestlige land som har vært undersøkt. Fokuset er i hovedsak på tilpasning og tilpassingsproblemer, og det rapporteres om mange negative effekter som kultursjokk (Furnham 1986, Volet og Renshaw 1995), rasediskriminering (Tajfel og Dawson 1965, Lee og Rice 2007), psykiske problemer (Sam og Eide 1991, Furnham og Trezise 1993), ensomhet (Sawir og medarbeidere 2007), og forsinkelser i studiet (Jochems og medarbeidere 1996). Flere av disse studiene tegner et nokså negativt bilde av tilværelsen som utenlandsstudent. Også norske studenter i utlandet kan oppleve den første fasen av utenlandsoppholdet som vanskelig men problemstillingene som tas opp i den nevnte kategorien studier har likevel begrenset relevans for norske utenlandsstudenter, som i hovedsak har en svært positiv vurdering av sitt studieopphold i utlandet (Stensaker og Wiers-Jenssen 1998, Wiers-Jenssen 1999). Et unntak fra denne problemorienterte tilnærmingen er en studie av europeiske utvekslingsstudenter (Murphy-Lejeune 2002), som gir god innsikt i vestlige studenters begrunnelser for, og opplevelse av, å studere i utlandet. Forskning i denne kategorien fokuserer sjelden på hva som skjer etter endt utdanning, og arbeidsmarkedseffekter er ikke tema.

Den andre kategorien består av større kvantitative studier av vestlige studenter, de fleste med fokus på vestlige studenter på utvekslingsprogram (se for eksempel Opper, Teichler og Carlson 1990, Carlson og medarbeidere 1990, Teichler 2002). Flere evalueringer av EUs utvekslingsprogram for høyere utdanning, ERASMUS, inngår i denne kategorien (Teichler 2002, Bracht og medarbeidere 2006, Krzakelwska og Krupnik 2006). Disse studiene har en mer positiv innfallsvinkel til studiemobilitet, og rapporterer om mange fordeler ved utenlandsstudier, som for eksempel høy trivsel, økte språkkunnskaper og personlig utvikling. Noen få studier ser også på aspekter ved arbeidsmarkedsutbytte (for eksempel Zadeh 1999, Teichler 2002, Bracht og medarbeidere 2006), men studiene inneholder sjelden kontrollgrupper av ikke-mobile studenter, og de kan derfor i liten grad

fortelle oss noe om mobile studenter er vinnere eller tapere på arbeidsmarkedet sett i forhold til ikke-mobile studenter.

Årsakene til at det internasjonalt foreligger såpass lite kunnskap om arbeidsmarkedsutbytte av utdanning fra utlandet er flere. Én årsak er at mange land ikke har registre som gir muligheter for å identifisere utenlandsstudenter som ikke deltar i organiserte programmer. En annen årsak kan være at få vestlige land har en høy andel utenlandsstudenter på lengre opphold i utlandet – det som i Norge ofte omtales som gradsstudenter. Når gruppene er små, vanskelige å identifisere og antatt ressurssterke, er interessen for å forske på dem ofte begrenset.

Norge har en høy andel utenlandsstudenter i forhold til vestlige land (OECD 2005, Kelo et al 2006, UNESCO 2006), og vi har nokså god oversikt over hvem utenlandsstudentene er. De fleste mottar lån eller stipend fra Lånekassen og finnes dermed i Lånekassens kunderegister. Men heller ikke i Norge har det vært forsket spesielt mye på utenlandsstudenter før mot slutten av 1990-tallet. Men siden da har studentenes begrunnelser for å studere i utlandet, og deres vurderinger av utenlandsoppholdet har vært tema for flere undersøkelser (Stensaker og Wiers-Jenssen 1998, Wiers-Jenssen 1999, 2003). I 2002 ble det gjennomført en undersøkelse som sammenlignet nordmenn utdannet i utlandet med personer med tilsvarende utdanning fra Norge, *Kandidatundersøkelsen 2002*. Resultater fra denne undersøkelsen er publisert i en NIFU STEP rapport (Wiers-Jenssen 2005a) og i form av tidsskriftartikler og bokkapitler (Wiers-Jenssen og Try 2005, Wiers-Jenssen 2005b, Støren 2005, Wiers-Jenssen 2008a, 2008b).

Denne rapporten trekker betydelige veksler på Kandidatundersøkelsen 2002. Mange av temaene er de samme, og stabiliteten i en del funn vil undersøkes. Men siden utvalgene er noe forskjellige, vil vi i liten grad sammenligne tall direkte. Rapporten legger samtidig vekt på å belyse en del tema som ikke ble dekket i forrige runde. Blant annet har vi inkludert langt flere som har *deler av* utdanningen sin fra utlandet, slik at det er mulig å undersøke om disse skiller seg ut fra andre. Videre har vi inkludert mange kandidater med utdanning fra Australia. Dette er et relativt nytt studieland for norske studenter, og det har foreligget lite kunnskap om arbeidsmarkedstilpasning blant kandidater som har sin utdanning derfra. Denne undersøkelsen inkluderer også en del nye spørsmål. Blant annet om utbytte av utenlandsoppholdet i forhold til forventninger og om kandidatenes erfaringer med arbeidsgivere.

2.2.1 Arbeidsmarkedsutbytte av utdanning fra utlandet

Utbytte av utdanning fra utlandet kan måles etter ulike kriterier. Utbytte kan være både karrieremessig og mer personlig. Her vil det i første rekke fokuseres på karrieremessige effekter, og vi skiller mellom det vi kaller vertikale og horisontale karrieredimensjoner. Med vertikal karriere mener vi her *om* man har fått (relevant) jobb, lønnsnivå osv.

Med horisontal karriere mener vi type jobb, i dette tilfellet med spesiell vekt på om jobben har en internasjonal dimensjon (eller befinner seg i utlandet), men også om man jobber i offentlig eller privat sektor.

Flere studier har vist at mobile studenter i langt større grad enn ikke-mobile studenter velger å jobbe i utlandet i kortere eller lengre perioder etter endt utdanning. Dette er blant annet vist for britiske ERASMUS-studenter (King and Ruiz-Gelices 2003) og tyske ERASMUS-studenter (Parey og Waldinger 2007). Men dette er også vist for norske delstudenter, og effekten er ennå større for norske gradsstudenter (Wiers-Jenssen 2005a). For de som vender tilbake til hjemlandet, synes utdanning fra utlandet å ha større effekt på horisontal enn vertikal karriere (Jahr og Teichler 2002, Wiers-Jenssen 2005a). På den annen side er konsekvensene av manglende suksess i vertikal karriere gjerne mer dramatiske for dem som rammes. Å ikke ha jobb i det hele tatt er gjerne mer frustrerende enn å ha en jobb hvor man ikke får maksimal uttelling for sin internasjonale kompetanse.

Begrepsparet *basis-* og *bonuskompetanse* kan brukes for å skille mellom formell utdanningsrelatert kunnskap og den mer uformelle tilleggskompetansen man oppnår gjennom utdanningsløpet. For de mobile studentene består denne bonuskompetansen for en stor del av språk- og kulturkunnskap. Skillet mellom basis- og bonuskompetanse er nær beslektet med skillet mellom et annet begrepspar. I forskning om innvandrere og arbeidsmarked har begrepet humankapital, det vil si et individs totale kunnskapsmengde, blitt delt inn i to subkomponenter; generell og landspesifikk humankapital. Den landspesifikke humankapitalen består av språk- kultur, og samfunnskunnskap som ofte er mer anvendelig i det landet den er tilegnet enn andre steder. Dette begreps skillet kan også være relevant for de som har studert i utlandet.

2.2.2 Arbeidsgiveres synspunkter

Om personer med utdanning fra utlandet har suksess på arbeidsmarkedet avhenger både av tilbuds- og etterspørselssiden, med andre ord hva slags kompetanse de kan tilby, og hvordan denne kompetansen blir vurdert. Arbeidsgivers vurderinger av utdanning fra utlandet er i liten grad forsket på, men det finnes noen få studier. I en spørreskjemaundersøkelse blant europeiske arbeidsgivere, ble disse om bedt å vurdere kvalifikasjonene til kandidater som hadde vært utenlands på ERASMUS-opphold eller andre mobilitetsopphold i forhold til kandidater uten mobilitetsopphold. Resultatene viste at de mobile studentene ble vurdert som mer kompetente enn ikke-mobile kandidater med hensyn til språkkunnskaper og kunnskap om andre land (Bracht og medarbeidere 2006). Dette er kanskje ikke spesielt overraskende. Men det er verd å merke seg at arbeidsgiverne også vurderte de mobile kandidatene til å være mer kompetente når det gjelder tilpasningsdyktighet, initiativ, utholdenhet og problemløsning.

I en svensk undersøkelse, der 36 arbeidsgivere ble intervjuet om sine synspunkter på utdanning fra utlandet, gir arbeidsgiverne uttrykk for at de foretrekker personer med deler av utdanningen fra utlandet og deler av utdanningen fra Sverige, framfor personer med

hele utdanningen fra Sverige (Zadeh 1999). Arbeidsgiverne er av den oppfatning at de som har studert er mer fleksible, utadvendte og sosiale enn de som ikke har studert i utlandet. Flere arbeidsgivere gir uttrykk for at de finner det vanskelig å vurdere utdanning fra utlandet. Også en annen svensk undersøkelse viser at arbeidsgivere synes å ha liten kunnskap om utdanning fra utlandet, og at det blir dermed arbeidssøkernes jobb å markedsføre betydningen av dette (Bengtsson og medarbeidere 2006). En studie blant finske arbeidsgivere viser noe av de samme tendensene i forsterket utgave: erfaring fra utlandet oppfattes som et irrelevant seleksjonskriterium blant halvparten av arbeidsgiverne, og kun sju prosent ser det som en klar fordel (Garam 2005). Disse studiene viser at arbeidsgivere ikke nødvendigvis er kompetente til å vurdere utdanning fra utlandet, at utenlandserfaring ikke alltid betraktes som relevant og at de synes å foretrekke at deler av utdanningen er tatt innenlands. På en annen side er det slik at noen arbeidsgiver mener at kandidater med utenlandserfaring har mer av visse typer positive egenskaper.

I denne rapporten er det ikke gjort arbeidsgiverintervjuer, men arbeidsgiverholdinger undersøkes indirekte. Dette gjøres på to måter: ved at mobile studenter er bedt om å vurdere sitt inntrykk av arbeidsgiveres holdninger, og ved at vi undersøker hvordan det faktisk går med dem i arbeidsmarkedet. Arbeidsgivervurderinger vil trekkes inn som mulige forklaringer på resultater.

2.3 Trekk ved norsk studiemobilitet

Norge har som nevnt en høy andel mobile studenter sammenlignet med de fleste vestlige land. Norge har de senere år hatt omkring 6-7 prosent av sin studentmasse i utlandet (som gradsstudenter), men gjennomsnittet for EU-landene er 2,2. prosent (Eurydice 2007). Tradisjonene for utenlandsstudier er lange, blant annet fordi Norges første universitetet ble etablert så sent som i 1811. Det tok tid å opprette et bredt fagtilbud, og studenter måtte fortsatt reise utenlands for å få en rekke utdanninger. Fremdeles er det enkelte utdanninger som ikke tilbys i Norge, og som man må reise utenlands for å ta. Eksempler på dette er kiropraktikk, scenografi og en del språkfag. Men et viktigere strukturelt problem i dag er at antall studieplasser betydelig lavere enn etterspørselen innenfor enkelte fag, som for eksempel medisin og veterinærmedisin.

2.3.1 Mål og virkemidler i politikk for studiemobilitet

Norsk utdanningspolitikk legger vekt på internasjonaliseringsaspekter, og studiemobilitet er et bærende element i internasjonaliseringspolitikken. Men det har ikke alltid vært slik. De første tiårene etter annen verdenskrig var ”eksport” av studenter først og fremst et uttrykk for kapasitetsbegrensinger i det norske systemet. Studenter fikk økonomisk støtte av Lånekassen for å reise til utlandet og utdanne seg innenfor fagområder der det var behov for kvalifisert arbeidskraft i det norske arbeidsmarkedet. Begrensinger i hvilke utdanninger det gis støtte til er gradvis fjernet. Det har også vært restriksjoner i hvilke studieland man kunne få støtte til. Fram til 1993 ble det gitt støtte kun til studenter i Vest-Europa og Nord-

Amerika. Fjerningen av denne regelen la grobunn for en strøm av studenter til Øst-Europa og Australia.

På midten av 1990-tallet vedtok Stortinget en målsetting om at halvparten av norske studenter skulle få mulighet til å ta hele eller deler av sin utdanning i utlandet. I dag eksisterer det ikke noe måltall for hvor stor andel av studentmassen som skal reise ut. Politikken har de senere år hatt en dreining mot prioritering av delstudenter, noe som ble ennå klarere med innføringen av Kvalitetsreformen. En av målsettingene i denne reformen er at det skal tilrettelegges for at alle som ønsker det skal ha mulighet til et studieopphold i utlandet som en del av sin norske utdanning (Stortingsmelding nr 27 2000-2001).

Det viktigste virkemiddelet for å få norske studenter til å reise ut, er støtteordninger gjennom Lånekassen. Utenlandsstudenter får basisstøtte på samme vilkår som studenter i Norge. I tillegg kan de få støtte til dekking av skolepenger (studieavgifter)⁸ og til to hjemreiser i året. Studiefinansieringsordningen gjennomgikk en revisjon i 2004, og en del av den skolepengestøtten som tidligere ble gitt som lån, ble omgjort til stipend.⁹ Endringen medførte økt valgfrihet med hensyn til lærested, men samtidig ble det dyrere å studere i land som krever høye studieavgifter. Særlig dyrere ble det å ta bachelorgrader i slike land, fordi stipendandelen er lavere for bachelorstudenter enn mastergradstudenter og delstudenter. Det er også en del land hvor man ikke får støtte til første år av utdanningen. Den generelle støtten til freshmanåret i USA falt bort for 20 år siden, og man får ikke støtte til første år av utdanningen i land som Russland, Kina ikke og andre ikke-vestlige land.

Støtteordningene i Lånekassen gjør at norske studenter er mindre avhengige av foreldrene sine for å finansiere studier, sammenlignet med situasjonen for studenter i mange andre land, inkludert flere av våre naboland. I Finland gis minimal ekstra støtte for utenlandsstudier, og antallet gradsstudenter i utlandet er lavt. Også i Danmark har mulighetene for å få støtte til studieavgifter vært begrenset, men dette er i ferd med å endres. I et internasjonalt perspektiv er de økonomiske støtteordningene for norske utenlandsstudenter gode, selv om det er foretatt visse kutt de senere år.

Kort oppsummert kan vi si at myndighetene har brukt fire hovedargumenter for å subsidiere norske studenter i utlandet:

- Sikre spisskompetanse (kapasitetsmangel i Norge)
- Alternativ til studier i Norge (valgfrihet/kvalitet)

⁸ Skolepengestøtte gis med inntil kr 106 740 per år. Mastergrads- og delgradsstudenter kan få 37 206 av dette som stipend, mens bachelorstudenter kan få opp til 27 790.

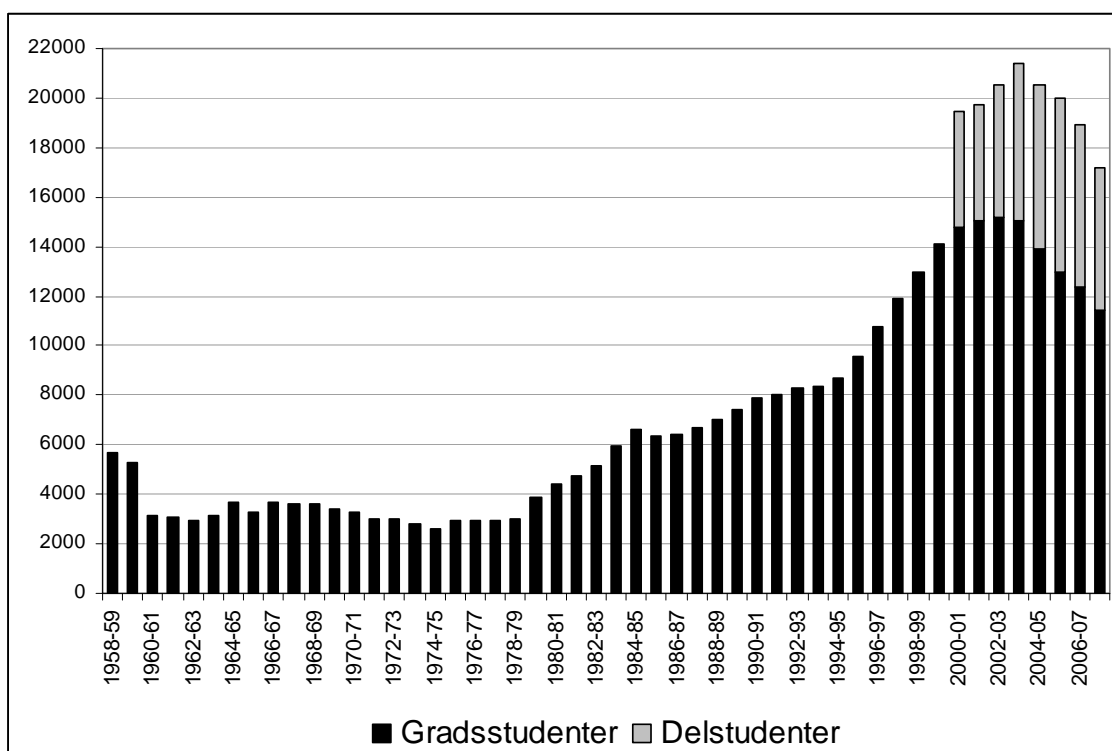
⁹ Tidligere kunne man få dekket opp til 52 000 kr av skolepengeavgiftene som stipend. Fra 2004, ble deler av skolepengestøtten gitt som lån: 30 prosent for masterstudenter og utvekslingsstudenter, 50 prosent for bachelorstudenter. Studentene fikk adgang til å låne ytterligere drøyt 50 000 kroner høyere beløp for å dekke skolepenger. Ved utvalgte læresteder kan det gis ytterligere tilskudd, per 2008 gis stipend på opp til 57 700 NOK for å dekke studieavgifter høyere enn NOK 106 740, forutsatt at studentene alt har tatt opp maksimalt lån for studiestøtte. For mer informasjon, se http://www.lanekassen.no/templates/Page___5644.aspx

- Behov for internasjonal kompetanse (språk- og kulturkunnskap)
- Kvalitetsheving ved norske læresteder

I tiårene etter krigen var det først og fremst det første argumentet som ble framhevet. I de senere år har de siste to argumentene vært sterkest framme.

2.3.2 Utgående studiemobilitet i tall

Figur 2.1 viser utviklingen i antall norske studenter i utlandet for den perioden det foreligger statistikk. Vi ser at det skjedde en kraftig øking i siste halvdel av 1990-tallet, men at antall gradsstudenter de senere år er redusert med nesten en firedel. Statistikk for delstudenter har kun foreligget siden årtusenskiftet. Det var sterk vekst på starten av 2000-tallet av registreringsperioden, men denne veksten har stanset opp. Årsakene til dette er sammensatte (Wiers-Jenssen, Frølich, Aamodt og Hovdhaugen 2008).

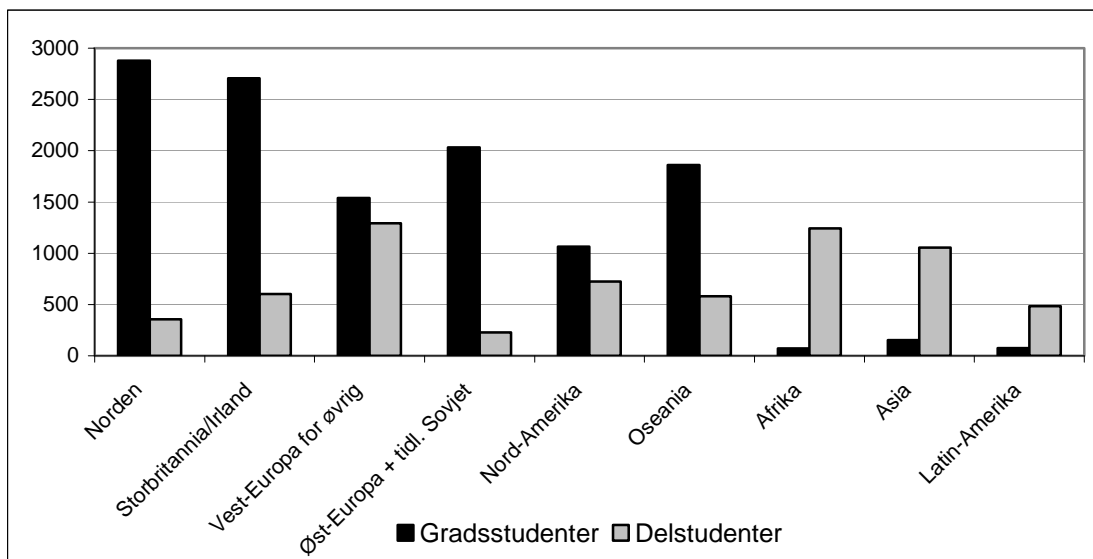
Figur 2.1. Norske studenter i utlandet 1958/1959 - 2006/2007.

Kilde: Lånekassen

Studieland

De fleste gradsstudentene reiser til engelskspråklige og nordiske land. Men vi finner også en del studenter på engelskspråklige land i Øst-Europa. Dette er hovedsakelig medisinstudenter. De landene som mottar flest norske gradsstudenter er Storbritannia, Danmark, Australia, Polen, Sverige, USA og Ungarn. Delstudentene velger i større grad utradisjonelle studieland. De landene som mottar flest delstudenter er USA, Australia og Storbritannia. Men Spania, Kina og Tanzania er også blant de mest populære landene. Hele

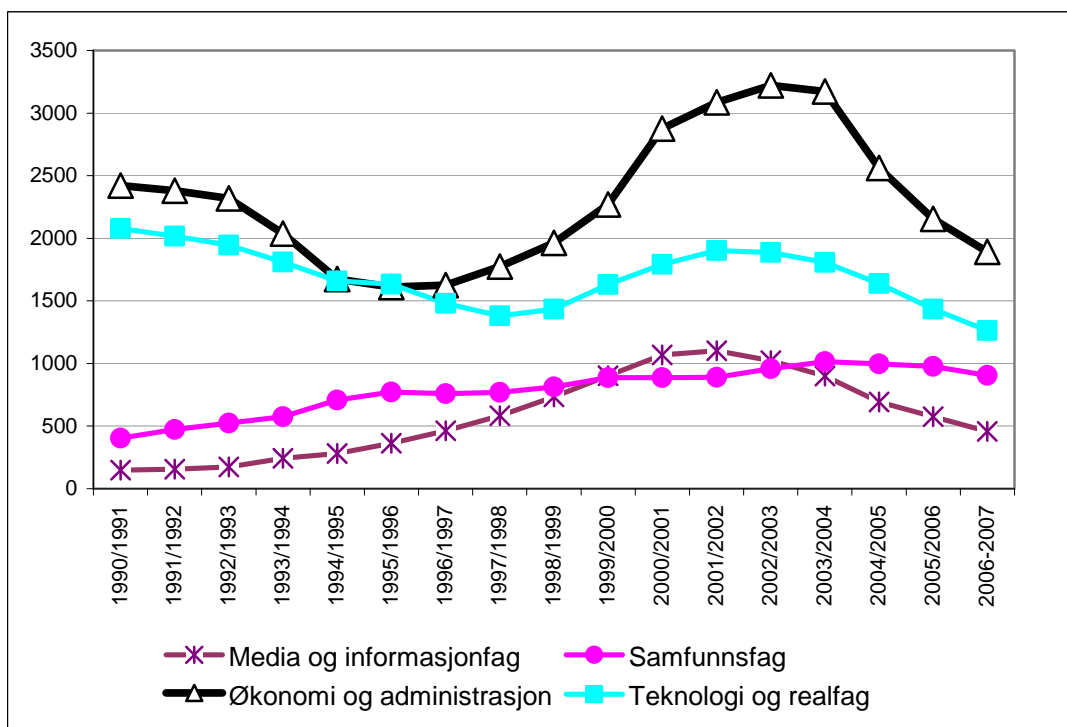
fire av ti delstudenter velger land i Asia, Afrika og Latin-Amerika. Figur 2.2 viser hvordan grads- og delstudentene fordeler seg på ulike geografiske regioner.

Figur 2.2. Antall grads- og delstudenter i ulike regioner studieåret 2006/2007.

Kilde: Lånekassen.

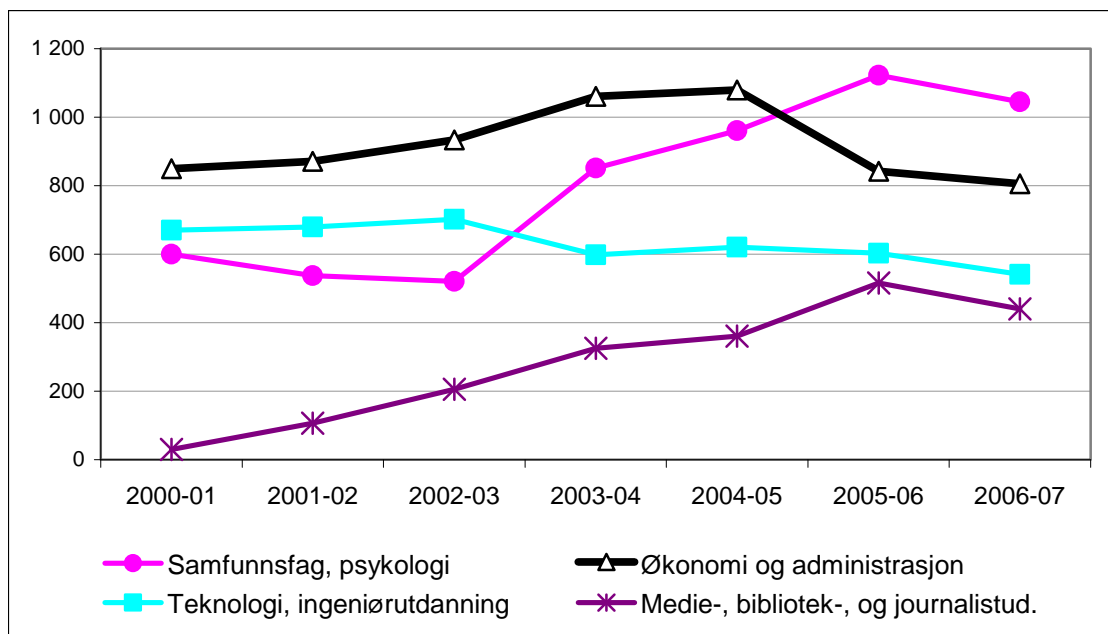
Figur 2.3 viser utviklingen antall gradsstudenter for de fagområdene som inngår i denne rapporten. Vi ser at både fagområdene ”økonomi og administrasjon”, ”teknologi og realfag” og ”media og informasjonsfag” nådde et toppunkt i antall studenter noen år etter årtusenskiftet. Senere har studenttallet gått kraftig nedover. Samfunnsfag har hatt en relativt jevn vekst, men også for dette fagområdet har veksten stoppet opp.

Figur 2.3. Antall gradsstudenter på utvalgte fagområder 1990/1991 – 2006/2007.

Kilde: Lånekassen.

Figur 2.4 viser utviklingen i antall delstudenter på de fag som er inkludert i denne undersøkelsen. Vi ser at det er samfunnsfagene som har hatt den største veksten i antall delstudenter.

Figur 2.4 Antall delstudenter på utvalgte fagområder 2000/2001 – 2006/2007.

Kilde: Lånekassen.

Mer detaljert informasjon om studiemobilitet i tall finner man på Lånekassens nettsider (<http://www.lanekassen.no>), i publikasjoner fra SIU (SIU 2007, 2008) og i en NIFU STEP-rapport (Wiers-Jenssen og medarbeidere 2008).

2.4 Oppsummering av foreliggende kunnskap

I dette kapittelet har vi sett at studiemobilitet ikke er noe nytt fenomen, men at drivkreftene har endret seg. Kapasitetsbegrensninger har fremdeles betydning, men globalisering og strategier for internasjonalisering, inkludert fokus på kvalitet, har fått økt betydning de senere år. Norge har en høy andel utenlandsstudenter sammenlignet med andre land, og årsakene til dette er blant annet en bevisst satsing på studiemobilitet som inkluderer relativt gunstige finansieringsmuligheter. Antallet norske studenter i utlandet har imidlertid vist en nedadgående tendens de senere år. Særlig gjelder dette gradsstudenter. Når det gjelder studieland, så velger gradsstudentene i hovedsak engelskspråklige og nordiske land, i tillegg til østeuropeiske land der undervisningsspråket er engelsk. Blant delstudentene er det betydelige andeler som reiser til ikke-vestlige land.

3 Data og metode

Dette kapitlet beskriver utvalgsprosedyrer, datainnsamlingsprosess og svarprosent, og presenterer en del metodiske refleksjoner knyttet til disse forholdene.

3.1 Utvalg

Målgruppen for undersøkelsen er kandidater som ble uteksaminert i 2003 og 2004. Utvalget er trukket fra Lånekassens kundedatabase, og dette impliserer at personer som har vært studenter, men ikke har mottatt studiestøtte, ikke er med i utvalget. Dette kan tenkes å medføre visse skjevheter i utvalget i forhold til populasjonen av kandidater.¹⁰ De fleste som studerer i utlandet mottar en eller annen form for studiestøtte, slik at utvalgsskjevheten i denne gruppen er liten.

Utvalgsmetoden skiller seg fra NIFU STEPs ordinære kandidatundersøkelser, der navn og adresser hentes ut fra lærestedenes registre over ferdigutdannede kandidater. En slik metode er ikke mulig å benytte for kandidater utdannet i utlandet. Den alternative utvalgsmetoden som er benyttet her, trekking fra Lånekassens kundedatabase, er mindre treffsikker. Bruttoutvalget inneholder derfor en del individer som ikke er i den forhåndsdefinerte målgruppen. For kandidater utdannet i utlandet er Lånekassens kundedatabase det beste tilgjengelige register over denne gruppen, og vi har funnet det hensiktsmessig å benytte samme dataregister og utvalgsmetode for hele utvalget.

For å kunne standardisere utdanningstype med de andre nordiske landene, har vi brukt en internasjonal utdanningsklassifisering, International Standard Classification of Education, (ISCED 1997), som er utarbeidet av UNESCO.¹¹ Følgende utdanningsgrupper trukket ut på masternivå:

- 1 Business and administration (ISCED-kode som starter med 34)
- 2 Science, Mathematics and computing (ISCED-kode som starter med 4)
- 3 Enigneering, manufacturing and construction (ISCED-kode som starter med 5)
- 4 Social and behavioural sciences (ISCED-kode som starter med 31)

Gruppe 2 og 3 er slått sammen i våre analyser.

I tillegg er et fagområde på bachelornivå trukket ut:

- 5 Journalism and information (ISCED-kode som starter med 35)

¹⁰ Vi antar at det kan være en viss underrepresentasjon av følgende grupper:

- Kandidater som finansierte utdanningen gjennom deltidsarbeid
- Kandidater som ble forsinket i studiet (og dermed mistet retten til støtte)
- Kandidater som bodde hos foreldre eller andre som forsørger dem
- Kandidater som studerte på deltid.

¹¹ http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm

Utvalget består av tre underutvalg:

- A Kandidater uteksaminert i utlandet (gradsstudenter)
- B Kandidater uteksaminert i utlandet, men som er registrert med utenlandsopphold i løpet av studiet (delstudenter + gradsstudenter som ikke tok den siste delen av studiet i utlandet)
- C Kandidater som er uteksaminert i Norge, og som ikke er registrert med utenlandsopphold (ikke-mobile studenter).

Treksannsynligheten for grupper med ulik utdanningstype og mobilitetsstatus er noe ulik, slik det framgår av tabell 3.1.¹²

Tabell 3.1. Utvalg og treksannsynlighet

	Økonomi og administrasjon (Høyere grad/master)	Naturvitenskap, teknologi, ingeniørfag (høyere grad/master)	Samfunnsvitenskap (høyere grad (master)	Journalistikk og informasjonsvitenskap (høyere og lavere grad)	Totalt per utdanningsgruppe
A: Uteksaminert i utlandet, alle land					
2003 og 2004	1086	603	587	451	2727
Utvalg	alle	alle	alle	alle	2727
Treksannsynlighet	1	1	1	1	1
B: Uteksaminert i Norge, deler av utdanningen fra utlandet					
2003 og 2004	269	880	572	177	1898
Utvalg	alle	300	300	80	949
Treksannsynlighet	1	0,34	0,52	0,45	0,500
C: Uteksaminert i Norge, uten utenlandsopphold					
2003 og 2004	999	4337	1787	648	7771
Utvalg	500	500	500	250	1750
Treksannsynlighet	0,50	0,12	0,28	0,39	0,23
Totalt bruttoutvalg					5426

Vi ønsket å trekke ut kandidater uteksaminert i år 2003 og 2004. Lånkassens database inneholder imidlertid ikke opplysninger om kandidatene faktisk har *fullført* sin utdanning. Vi har søkt å omgå problemet ved å ta utgangspunkt i kandidater som har mottatt støtte for en bestemt utdanning et bestemt år (hhv. 2003 eller 2004) og som har gått over i tilbakebetalingsfase det påfølgende år. Dette medfører imidlertid at en del personer som ikke er i målgruppen (som ikke er ferdig utdannet) er med i bruttoutvalget. Disse ble bedt om å melde tilbake, men det har ikke alltid skjedd.

For å ta høyde for forsinkelser og andre forhold som det var vanskelig å forutbestemme, ble alle som hadde avsluttet utdanningen i løpet av perioden 2003-2006 bedt om å besvare skjemaet. De som ennå *ikke hadde fullført utdanningen*, ble bedt om å krysse av for dette og returnere skjemaet. Disse ble ekskludert fra bruttoutvalget. Vi fikk i tillegg en del

¹² Bruttoutvalget inneholder fire dubletter.

henvendelser på telefon og per e-post fra personer som ikke var ferdigutdannet. Disse ble ekskludert fra bruttoutvalget.¹³ I tillegg valgte vi å ekskludere følgende grupper:

- døde
- kvotestudenter
- personer som helt klart var trukket ut på grunn av etterutdanning (dette gjaldt noen personer som hadde avsluttet sin hovedutdanning for mange år siden innenfor fagområdet økonomi/administrasjon)

Til sammen har vi ekskludert 347 personer fra undersøkelsen på grunnlag av forholdene ovenfor.

Det er noen områder der opplysningene i Lånekassens kundedatabase kan avvike fra er den reelle situasjonen. Eksempler:

- Personer som arbeider i utlandet kan ha beholdt sin folkeregistrerte bostedsadresse i Norge, særlig om utenlandsoppholdet antas å være midlertidig/kortvarig.
- Personer som kun er registrert med utdanning fra Norge, kan likevel ha tatt deler av utdanningen i utlandet (for eksempel uten støtte fra Lånekassen, eller før Lånekassen begynte å registrere korttidsopphold).
- Personer kan være registrert som studenter på andre fagområder eller i andre enn de faktisk har avlagt endelig eksamen på (som følge av bytte av studieretning, feilregistrering, eller at utdanningen ligger i skjæringspunktet mellom to eller flere fag).

Analysene baseres på studentenes egenrapporterte data, og opplysningene fra Lånekassens kundedatabase er ikke koblet til de innkomne svarene.¹⁴ Noen variable fra kundedatabasen (kjønn, studieland, bosettingsland) brukes til å anslå om respondentene avviker fra bruttoutvalget på aggregert nivå. Det kan kun beregnes omtrentlig svarprosent for ulike grupper ettersom

- a) vi ikke benytter bakgrunnsopplysninger for de som er ekskluderte og
- b) selvrapporterte opplysninger om uteksamineringsår, studieprogram, studieland med mer kan avvike noe fra opplysningene i Lånekassens kundedatabase.

Utvalget er ikke vektet for å kompensere for ulik trekk sannsynlighet og ulik svarprosent. En viktig årsak til at dette ikke er gjort er at de registrerte opplysningene i Lånekassens database ikke alltid stemmer med informasjonen studentene oppgir, slik at nøyaktig vekt er vanskelig å fastsette. I de fleste tilfeller har vi sett på hvordan kandidatene fordeler seg etter mobilitetsstatus, utdanningstype og studieregion, noe som også reduserer behovet for vektning. Men det er likevel viktig å være klar over at ulikhetene trekk sannsynlighet bidrar til at gruppene gradsmobile, delmobile og ikke-mobile har ulik sammensetning når det gjelder utdanningstype.

¹³ Det er sannsynlig at en del personer som ikke var i målgruppen ikke meldte fra om dette.

¹⁴ Personvernlovgivingen krever forhåndssamtykke fra respondentene for å kunne foreta denne type koplinger. Vi har ikke ønsket å be respondentene om dette, ut fra en antakelse om at dette kan slå negativt ut på svarprosenten.

3.2 Kontaktinformasjon og anonymitet

Lånekassen sto for utsending av alle postsendinger til utvalget; informasjonsbrev, spørreskjema og påminninger. Adressene i Lånekassens kundedatabase oppdateres jevnlig mot folkeregisteret. De utfylte skjemaene ble returnert til NIFU STEP. Skjemaene er påtrykket et løpenummer/registreringsnummer. Koblingsnøkkelen mellom navn og nummer befinner seg hos Lånekassen. For NIFU STEPs forskere er respondentene anonyme. Melding om undersøkelsen ble sent til Personvernombudet via Norges samfunnsvitenskapelige datatjeneste (NSD). Personvernombudet tilrådte at prosjektet kunne gjennomføres.

3.3 Datainnsamlingsprosess

Datainnsamlingen ble foretatt andre kvartal 2007. Første kontakt var et informasjonsbrev om undersøkelsen, som ble sendt ut i april. To uker senere ble det sendt ut et invitasjonsbrev. Dette inneholdt en papirversjon av spørreskjemaet, og en oppfordring til å svare på web. Tredje kontakt var en påminning til de som ikke hadde svart, og ble sendt ut tre uker etter hovedutsendingen. De ble oppfordret til å svare via web, og det ble ikke lagt med noe papirskjema i den runden. Fjerde og siste kontakt ble sendt fire uker senere og var et 2. påminningsbrev til de som ikke hadde svart. Denne sendingen inneholdt også et spørreskjema på papir. Det ble ikke benyttet insentiver i form av gaver eller andre belønninger for å få folk til å svare. Tabell 3.2 viser hvor mange som responderte skriftlig i ulike faser.

Tabell 3.2. Datainnsamling og respons.

	Dato	Antall sendinger	Respons web	Respons papir	Total	Kumulativ svarprosent før neste utsending (uten fratrukk for ekskluderte)
Informasjonsbrev	11.04	5422				
Hovedutsending m/papirskjema	24.04	5422	480	574	1054	
Påminning (kun brev)	15.05	4368	445	289	734	19,4
Påminning m/papirskjema	08.06	3395	363	333	696	32,9
Totalt antall skriftlige svar			1288	1196	2484	45,8

3.4 Svarprosent og representativitet

Som nevnt ble en del personer ekskludert på grunnlag av at de ikke befant seg i målgruppen. Noen av disse svarte skriftlig, andre henvendte seg til oss på telefon, og de sistnevnte inngår ikke i tabell 3.2. Når disse 347 personene trekkes fra bruttoutvalget får vi en svarprosent på 45,7. Om vi i tillegg hadde trukket fra de 237 personene vi ikke

opnådde kontakt med (brev kom i retur uåpnet, hovedsakelig på grunn av ukjent adresse) fra bruttoutvalget ville svarprosenten blitt 47,9.

I hvilken grad avviker respondentene fra bruttoutvalget? Dette er umulig å beregne eksakt, ettersom opplysningene i Lånekassens register ikke alltid samsvarer med opplysningene kandidatene gir, og det ikke er foretatt kobling mellom svarene og Lånekassens register. Vi har likevel forsøkt å lage et røft estimat. Tabell 3.3 viser fordelingen etter mobilitetsstatus, fagfelt og kjønn. Svarprosentene som vises i den høyre kolonnen er noe lavere enn reelt, fordi de som er ekskludert fra undersøkelsen ikke er fjernet.

Tabell 3.3. Respons i underutvalg.

	Bruttoutvalg	Antall svar	Svarprosent, før fratrekk av ekskluderte
Total	5422	2320	43
MOBILITETSSTATUS			
Utvalg A – Uteksaminert i utlandet	2727	1111	41
Utvalg B - Uteksaminert i Norge, delstudier i utlandet	949	517	54
Utvalg C – Uteksaminert i Norge, uten utenlandsopphold	1750	643	37
<i>Uoppgitt</i>		49	
FAGFELT			
Økonomi og administrasjon	1851	772	42
Naturvitenskap og teknologi	1403	674	48
Samfunnsfag	1387	536	39
Journalistikk og informasjonsfag	781	286	37
<i>Annet/uoppgitt</i>		52	
KJØNN			
Kvinner	2498	1148	46
Menn	2928	1138	39
<i>Uoppgitt</i>		34	

Forskjellen i svarprosent når det gjelder mobilitetsstatus må ses i sammenheng med at en del av dem som har vært ute på kortere opphold i utland ikke er registrert med delstudentstatus i Lånekassens kundedatabase. En del personer som er trukket ut i utvalg C, tilhører i realiteten gruppe B. Den lave svarprosenten blant studenter på journalistikk og informasjonsfag kan tenkes å ha sammenheng med flere forhold. I denne gruppen er det en høy andel med utdanning på lavere grad, og fra NIFU STEPs tidligere kandidatundersøkelser vet vi at kandidater med lavere grad er mindre tilbøyelige til å svare enn kandidater med høyere grad.

Svarprosenten er relativt god sammenlignet med de tilsvarende undersøkelser gjennomført i de andre nordiske land. Kun Færøyene hadde en høyere svarprosent enn Norge. Svarprosenten er også høy sammenlignet med kandidatundersøkelser i andre europeiske land (Støren 2008).

4 Bakgrunnsinformasjon og prestasjoner

I dette kapittelet presenteres et knippe bakgrunnsdata om respondentene i undersøkelsen; hvordan de fordeler seg på studieland, utdanningstype, familiebakgrunn og andre bakgrunnsvariable. Det presenteres også litt informasjon om prestasjoner i form av eksamensresultater og lærestedets prestisje. Denne type informasjon utgjør et nyttig bakteppe for senere analyser. Det legges vekt på å få fram i hvilken grad mobile studenter skiller seg fra ikke-mobile studenter, og om det er forskjeller mellom de som har tatt sin avsluttende eksamen i utlandet, og de som har tatt deler av utdanningen i utlandet, men har sine eksamenspapirer fra Norge.

4.1 Mobilitetsstatus, utdanningstype og studieregion

Utvalget ble trukket med henblikk på å fange opp kandidater som avsluttet sin utdanning i 2003 eller 2004. De aller fleste (85) prosent av kandidatene er uteksaminert i disse to årene. Fordelingen på andre uteksamineringsår finnes i vedlegg (tabell 1). Gjennomsnittlig tid fra avsluttet utdanning til undersøkelsestidspunkt er ca tre år.

Nesten halvparten (49 prosent) av kandidatene er uteksaminert i utlandet. Denne gruppen omtales her som *gradsmobile*. De som har deler av utdanningen fra utlandet, utgjør 23 prosent. Denne gruppen omtales som *delmobile*.¹⁵ De som har all høyere utdanning fra Norge utgjør 28 prosent. Denne gruppen omtales som *ikke-mobile*. Hvordan disse fordeler seg på utdanningstyper framgår av tabell 4.1.

Tabell 4.1. Kandidatenes fordeling på utdanningstype og mobilitetsstatus. Prosent og absolutte tall.

Fagfelt	Gradsmobile		Delmobile		Ikke-mobile	
	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall
Økonomi og administrasjon	42	462	30	157	22	140
Teknologi og naturvitenskap	24	264	34	173	35	224
Samfunnsfag	19	212	29	151	25	162
Journalistikk og informasjonsfag	14	150	4	22	16	104
Annet	2	23	3	14	2	13
Total	100	1111	100	517	100	643

Tabell 4.2 viser i hvilket land de som har studert i utlandet har studert lengst. Vi ser at flertallet av de gradsmobile har studert i engelskspråklige områder som Storbritannia og Oseania (i hovedsak Australia). Blant de delmobile er det høyere andeler som har hatt

¹⁵ Gruppen vi har kalt delmobile er ikke identisk med det som i KD og Lånekassens terminologi kalles delstudenter. De delmobile kan ha tatt bachelorgrad i utlandet, men mastergrad i Norge, og dermed vært gradsstudenter etter KD/Lånekassens definisjon. Men som det framgår av figur 4.1 så er det svært få av de delmobile som har oppholdt seg tilstrekkelig lenge i utlandet til å ha tatt en hel grad.

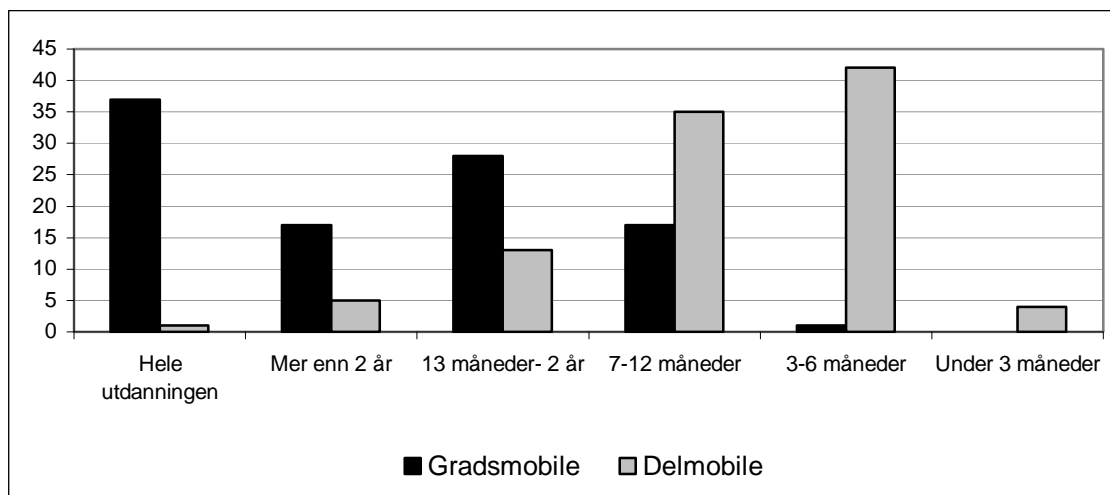
opphold i det kontinentale Europa og i ikke-vestlige land. En mer detaljert oversikt over hvilke land de mobile kandidatene har studert i finnes i vedleggstabell 2.

Tabell 4.2. Land/region der hvor den største delen av utenlandsoppholdet fant sted. Prosent.

Studieregion	Gradsmobile N=1111	Delmobile N= 517
Norden	7	6
Storbritannia og Irland	34	14
Europa ellers	11	30
Nord-Amerika	9	15
Oseania	33	18
Andre land	3	16
Uoppgitt	3	2
Sum	100	100

En betydelig andel har studert i mer enn ett land utenom Norge. Dette gjelder 35 prosent av de gradsmobile og 21 prosent av de delmobile. Dette innebærer at kandidatenes erfaringer er mer mangfoldige enn vi kan ta høyde for i analysene. I denne rapporten vil analysene ta utgangspunkt i det studieland (utenom Norge) kandidaten oppgir å ha opphold seg lengst.

Figur 4.1 viser hvor stor del av utdanningen som er tatt i utlandet. Det framgår at skillet mellom gradsmobile og delmobile i betydelig grad samsvarer med skillet mellom de som har vært ute i mer eller mindre enn et år.¹⁶ Mer enn fire av fem gradsmobile har tilbrakt mer enn et år av utdanningen i utlandet, mens dette kun gjelder en av fem delmobile.

Figur 4.1. Varighet av studieopphold i utlandet. Prosent.

¹⁶ I prinsippet favner kategorien delmobile også personer som har tatt en hel bachelorgrad i utlandet og hovedfag eller mastergrad i Norge. Men figur 4.1 viser at det er svært få delmobile som har tatt mer enn to år av utdanningen i utlandet.

Blant de delmobile oppgir 58 prosent at utdanningen var en del av et organisert utvekslingsprogram/avtale, mens tilsvarende andel for gradsmobile er 14 prosent.

Undersøkelsen var i utgangspunktet myntet på personer med fullført mastergrad. Det ble gjort et unntak for kandidater i journalistikk og informasjonsfag, der antall studenter med mastergrad er lavt. Totalt har 83 prosent av kandidatene som inngår i materialet mastergrad eller tilsvarende som sitt høyeste utdanningsnivå.¹⁷

4.2 Bakgrunnsvariable

Som det framgår av tabell 4.3 er gjennomsnittsalderen et år lavere blant kandidater med mobilitetserfaring enn blant dem som har all utdanning fra Norge. Kjønnfordelingen er nokså jevn blant både mobile og ikke-mobile. Andelen som har barn er signifikant lavere blant de som er uteksaminert i utlandet.

Tabell 4.3. Alder, kjønn og sivilstatus.

	Gradsmobile <i>N=1087</i>	Delmobile <i>N=510</i>	Ikke-mobile <i>N=624</i>
Alder (antall år, gjennomsnitt)	30	30	31
Andel kvinner	48	54	51
Andel gifte/samboende	61	66	67
Andel som har barn	19	22	33

4.2.1 Foreldrenes utdanningsnivå

De som har studert i utlandet har noe oftere foreldre med høy utdanning, sammenlignet med de som har hele utdanningen fra Norge. Som vi ser av tabell 4.4 gjelder dette de særlig de delmobile.

Tabell 4.4 Fars og mors utdanningsnivå. Prosent

	FAR			MOR		
	Grads- mobile	Del- mobile	Ikke- mobile	Grads- mobile	Del- mobile	Ikke- mobile
Høyere utdanning, mer enn 4 år	33	38	29	22	23	16
Høyere utdanning 1-4 år	31	31	26	31	38	33
Ikke høyere utdanning	36	32	46	46	40	51

Foreldrenes utdanningsnivå varierer tradisjonelt med type utdanning barna tar. Eksempelvis er det langt vanligere å ha høyt utdannede foreldre blant medisinstudenter enn blant lærerstudenter (Hansen 1999). Men for fagfeltene som inngår i denne undersøkelsen

¹⁷ Det er også noen kandidater fra andre fagområder som oppgir å ha lavere grad, på tross at de i Lånekassens kundedatabase er registrert med høyere grad. Disse er ikke ekskludert fra analysene.

er forskjellene relativt små. Tabell 4.5 viser andelen som har én eller begge foreldre med høyere utdanning blant kandidater med ulike typer utdanning.¹⁸

Tabell 4.5. Andel med en eller begge foreldre med høyere utdanning etter utdanningstype og mobilitetsstatus. Prosent.

Fagfelt	Gradsmobile	Delmobile	Ikke-mobile
Økonomi og administrasjon	70	71	64
Teknologi og naturvitenskap	69	78	63
Samfunnsfag	77	81	59
Journalistikk og informasjonsfag	72	91	65
Annet	62	50	85
Total	71	76	63

Studentenes sosiale bakgrunn varierer også med studieland. Det er flere med høyt utdannede foreldre blant dem som har studert i europeiske land utenom Norden og Storbritannia/Irland enn blant dem som har studert i Nordiske land og Australia (tabell 4.6). Tilsvarende mønstre er kjent fra tidligere undersøkelser av norske utenlandsstudenter (Wiers-Jenssen 2003a, 2005a).

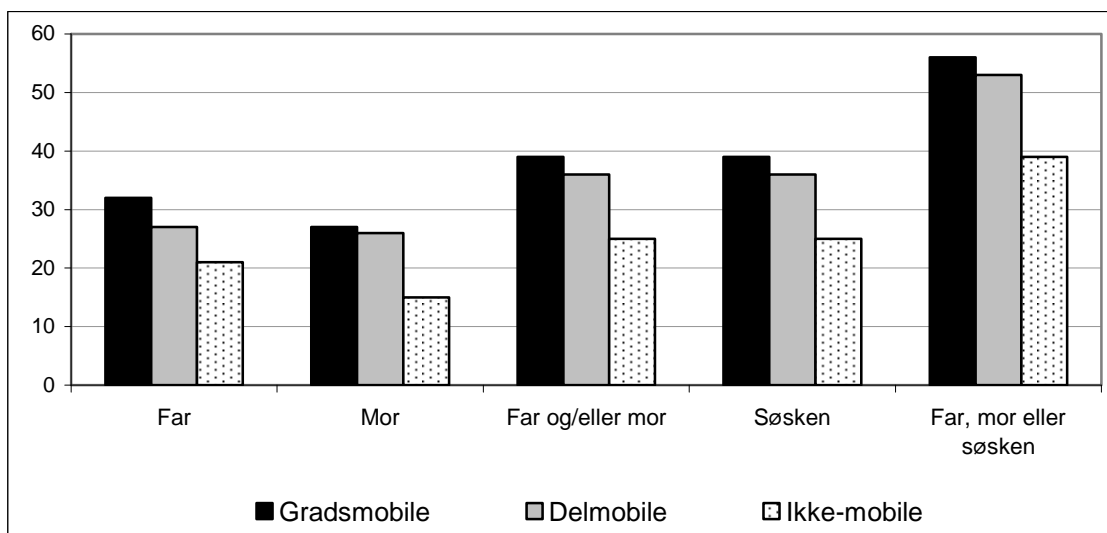
Tabell 4.6. Andel med en eller begge foreldre med høyere utdanning etter studieregion og mobilitetsstatus. Prosent.

Studieregion	Gradsmobile	Delmobile
Norden	71	70
Storbritannia og Irland	74	72
Europa ellers	83	84
Nord-Amerika	73	71
Oseania	68	75
Andre land	75	76
Totalt	71	76

4.3 Internasjonale relasjoner og erfaringer

Et annet mønster som er kjent fra internasjonale og norske studier er at en høy andel av mobile studenter har familie som har bodd i utlandet, eller selv har hatt tidligere utenlandsopphold (Opper, Teichler og Carlson 1990, Murphy-Lejeune 2002, Wiers-Jenssen 2005a). Som vi ser av figur 4.2 er det klart flere mobile enn ikke-mobile kandidater som har nær familie som har bodd i utlandet. Forskjellene mellom de to gruppene av mobile kandidater er relativt små.

¹⁸ Om man sammenligner gradsmobile og ikke-mobile studenter er forskjellene statistisk signifikante for samfunnsfag og journalistikk og informasjonsfag. Om man sammenligner delmobile og ikke-mobile kandidater, er forskjellene statistisk signifikante for alle fagkategorier med unntatt annet/uoppgitt. Om man sammenligner forskjellene mellom gradsmobile og delmobile, er kun totalen statistisk signifikant.

Figur 4.2. Andel av kandidater med slektninger som har bodd i utlandet mer enn 6 måneder.

Mange av kandidatene har også hatt tidligere utenlandsopphold selv; 52 prosent av de gradsmobile og 45 prosent av de delmobile har hatt sammenhengende utenlandsopphold på mer enn 6 måneder tidligere.¹⁹ Tilsvarende tall for de ikke-mobile kandidatene er 19 prosent. Som det framgår av tabell 4.7 er det en tendens til at andelen som har en internasjonal bakgrunn i form av å være født i utlandet, eller har foreldre som er født i utlandet, er litt høyere blant kandidater som har studert i utlandet enn blant de som har all utdanning fra Norge.

Tabell 4.7. Andel som selv er født i utlandet, eller har foreldre som er det.

	Gradsmobile N=1080	Delmobile N=512	Ikke-mobile N=636
Selv	7	5	4
Far	7	7	6
Mor	9	8	5
Far og/eller mor	13	10	8

Murphy-Lejeune (2002) omtaler det å ha familie med utenlandserfaring, og å ha egen mobilitetserfaring som aspekter ved *mobilitetskapital*. Hun hevder at mobilitetskapital bidrar til å utvikle en preferanse for utenlandsopphold, og øker sannsynligheten for å velge (enda) et utenlandsopphold, noe som øker mobilitetskapitalen ytterligere. Resultatene fra denne undersøkelsen viser at en tilsvarende mekanisme gjør seg gjeldende her. De som har familie som har bodd i utlandet og/eller selv har hatt tidligere utenlandsopphold har betydelig forhøyet sannsynlighet for å velge utenlandsstudier.

¹⁹ Mer presist; før de startet på utdanningen de avsluttet i perioden 2003-2006.

4.3.1 Partner med utenlandsk bakgrunn

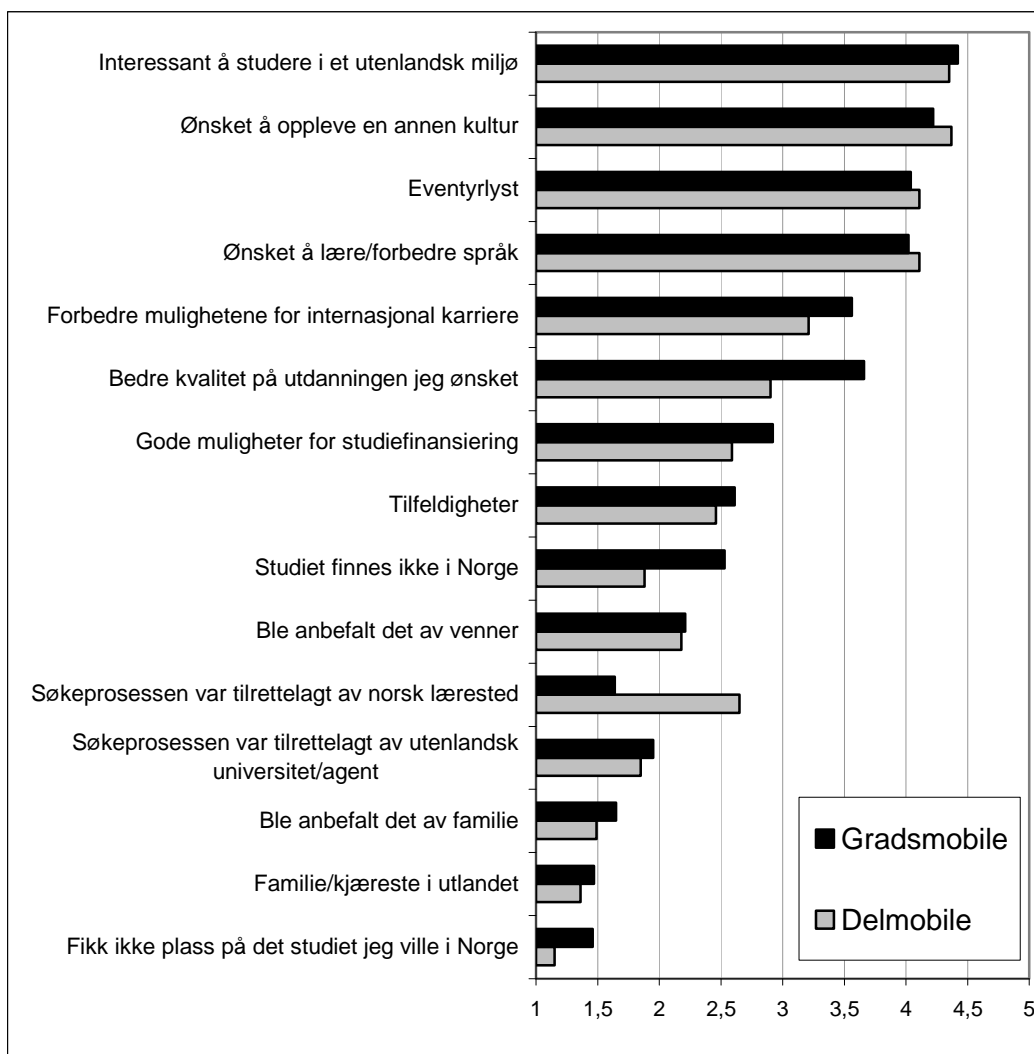
Blant dem som har samboer eller ektefelle, er det en relativt høy andel av de gradsmobile som har partner født i utlandet; 37 prosent. Tilsvarende andel for delmobile er 19 prosent, og for ikke-mobile åtte prosent. Blant de gradsmobile med utenlandsk partner oppgir sju av ti å ha truffet partneren under studieopphold i utlandet. For delmobile gjelder dette fire av ti. En del bringer disse partnerne med seg til Norge, og slike relasjoner bidrar derfor til import av høykvalifisert arbeidskraft til det norske arbeidsmarkedet. På den annen side så øker det å treffe en utenlandsk partner i studietiden sannsynligheten for å bli boende i utlandet. Om lag 15 prosent av alle gradsmobile etablerer en varig relasjon²⁰ med en utenlandsk partner de har truffet i studietiden, og blant disse er det omtrent like mange som bosetter seg i utlandet som i Norge.

4.4 Kandidatenes begrunnelser for å studere i utlandet

Som beskrevet i kapittel to, er årsakene til studiemobilitet mange og sammensatte. Rammebetingelser i form av innenlandsk utdanningstilbud og økonomiske støttemuligheter legger føringer for individenes handlingsrom. Men hvordan begrunner kandidatene selv sitt utenlandsopphold? Respondentene i undersøkelsen er bedt om å vurdere i hvilken grad ulike forhold har hatt betydning for deres beslutning om å studere i utlandet. Figur 4.3 viser at det er ulike forhold knyttet til et ønske om en ny og annerledes opplevelse som står høyest i kandidatenes bevissthet. Å studere i utlandet framstår i betydelig grad som et selvrealiseringsprosjekt. Språk- og karrierevurderinger har også stor betydning. Kvalitetsbetraktninger kommer noe lenger ned på listen, og vektlegges sterkere av gradsmobile enn delmobile. Det samme gjelder studiefinansieringsmuligheter. Tilrettelagt søknadsprosess fra norsk lærested har størst betydning for de som har tatt deler av utdanningen i utlandet, ikke overraskende tatt i betraktning at mange delstudenter reiser som en del av organiserte opplegg.

Det er verd å merke seg at få kandidater oppgir ”Fikk ikke plass på det studiet jeg ville i Norge” som betydningsfullt. Dette støtter opp om tidligere forskning som viser at norske studenter hovedsaklig reiser ut som følge av ”lyst”, ikke av ”tvang” (Wiers-Jenssen 1999, 2003). Men resultatet må også ses i lys av hvilke fag som inngår i undersøkelsen. Helsefag er ikke med, og tidligere forskning har vist at utenlandsstudenter på denne type utdanninger i større grad reiser ut fordi de ikke får ønsket studie plass i Norge (Wiers-Jenssen 1999, 2003).

²⁰ D.v.s. er samboer ektefelle med vedkommende på undersøkelsestidspunktet

Figur 4.3. Forhold som hadde betydning for beslutningen om å studere i utlandet. Skala 1 (ingen betydning) – 5 (stor betydning).

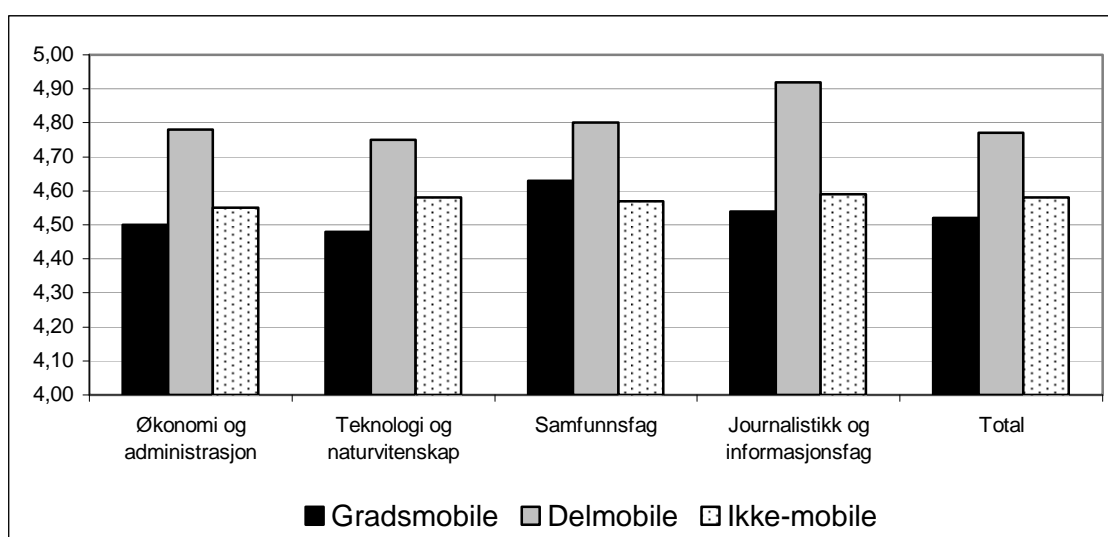
Det er flere år siden kandidatene tok beslutningen om å studere i utlandet, og det er en viss fare for at det er vanskelig å skille mellom de opprinnelige årsakene og beveggrunner som har kommet til senere (etterrasjonalisering). Tallene må derfor tolkes med forsiktighet. Motiver for studievalg er nokså grundig analysert i undersøkelser blant studenter (Stensaker og Wiers-Jenssen 1998, Wiers-Jenssen 1999, 2003a, 2003b), og mer detaljert informasjon om hvilke utdanningsgrupper som har hvilke typer begrunnelser finnes der. Disse studiene tyder for øvrig på at studiefinansieringen tas mer eller mindre som en selvfølge av norske utenlandsstudenter, og det kan bety at støtteordningenes betydning er blant de forhold som er undervurdert. Men som vi skal se i neste kapittel, står støtte fra Lånekassen helt sentralt i finansieringen av utenlandsopphold.

4.5 Prestasjoner

4.5.1 Karakternivå fra videregående skole

Kandidatundersøkelsen 2002 viste at nordmenn som er uteksaminert i utlandet i snitt hadde litt svakere karakterer fra videregående skole, men at dette ikke gjaldt alle fagområder.

Denne undersøkelsen viser samme mønster, men forskjellene mellom gradsmobile og ikke-mobile kandidater er små. Det er de delmobile som skiller seg ut. Som det framgår av figur 4.4, er deres karakternivå om lag to tideler høyere enn karakternivået for de andre gruppene (vær oppmerksom på figurens skala).²¹

Figur 4.4 Karaktersnitt fra videregående opplæring blant kandidater etter utdanningstype og mobilitetsstatus.

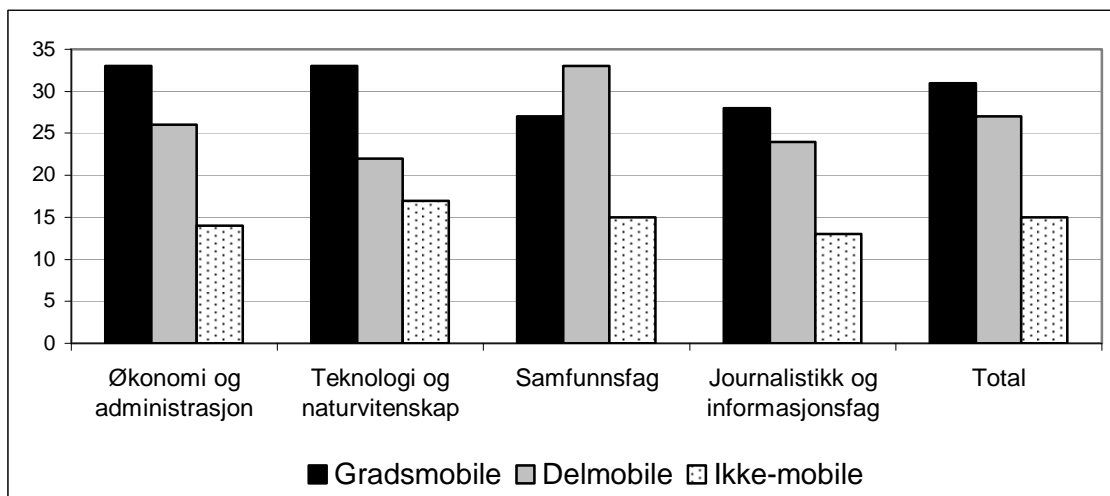
4.5.2 Relative prestasjoner

Tidligere undersøkelser viser at norske utenlandsstudenter synes å mestre det faglige nivået ved utenlandske læresteder relativt godt (Stensaker og Wiers-Jenssen 1998, Wiers-Jenssen 1999, 2003a). I denne undersøkelsen har vi inkludert et nokså grovt mål på prestasjonsnivå; studentenes vurderinger av eget eksamensresultat i forhold til sine medstudenter. Årsaken til at vi har brukt et slikt mål, framfor karakterer, er at resultatene er lettere sammenlignbare. Karakterskalaer varierer mellom land, og de blir også benyttet ulikt. Eksempelvis er karakteren C en gjennomsnittlig karakter ved norske læresteder, mens C fra et amerikansk universitet er en dårlig karakter.

Når man stiller denne type spørsmål er det en tendens til at respondenter overvurderer sine ferdigheter (få plasserer seg under gjennomsnittet). De relative forskjellene kan likevel være interessante, selv om nivået er mindre presist. Figur 4.5 viser andelen som mener de har eksamensresultater som er *klart bedre* enn sine medstudenter. Vi ser at andelen som

²¹ For totaltallene er forskjellen statistisk signifikant, men ikke for hvert enkelt fag.

mener de er klart bedre enn gjennomsnittet er om lag dobbelt så høy blant dem som har studert i utlandet, og at mønsteret er nokså likt for alle fag.

Figur 4.5. Andel som vurderer eksamensresultater til å være klart bedre enn gjennomsnittet blant medstudentene.

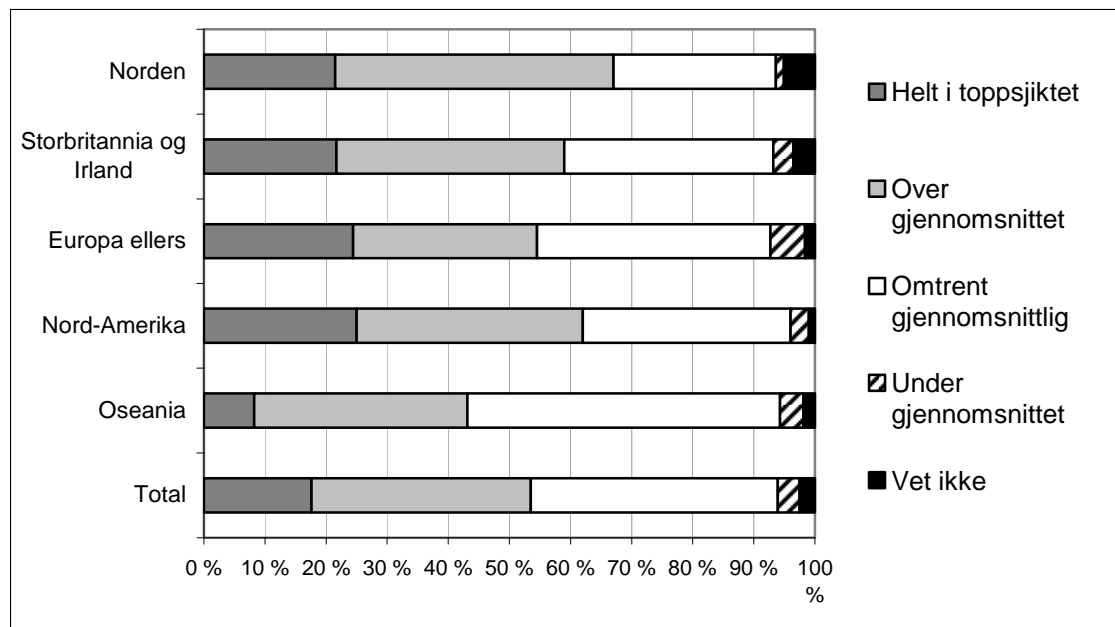
Ser vi på forskjeller mellom land, finner vi at det er de som har studert i Nord-Amerika som oftest vurderer seg som bedre enn sine medstudenter (41%). Dette i tråd med funn fra en tidligere undersøkelse blant norske studenter i utlandet (Wiers-Jenssen 1999).

Hvorfor det er så store forskjeller mellom mobile og ikke-mobile studenter kan vi ikke gi noe klart svar på. I forrige avsnitt så vi at de delmobile hadde bedre karakterer fra videregående opplæring, noe som kan tolkes som en indikator på at disse i snitt kan være flinkere også som studenter i høyere utdanning. Når det gjelder gradsstudentene, så har tidligere studier vist at de oppfatter seg som mer modne og mer selvstendige enn sine medstudenter (Stensaker og Wiers-Jenssen, 1998, Wiers-Jenssen 1999). Om dette er tilfelle, kan det tenkes å slå ut på prestasjonene. Det kan også tenkes at de som studerer i utlandet utgjør en selektert gruppe med hensyn til personlige egenskaper. Tidligere forskning tyder på at nordmenn som studerer i utlandet har en mer ”robust” personlighetsprofil (Aasland og Wiers-Jenssen 2001) og at de er mer ambisiøse (Wiers-Jenssen 2008b).

4.6 Lærestedets renommé

Hvilket lærested kandidatene har gått på, kan klart ha betydning for deres muligheter på arbeidsmarkedet. Av hensyn til kandidatenes anonymitet, er de ikke bedt om å oppgi hvilket lærested de har gått på, men de er bedt om å vurdere lærestedets prestisje. Det er bare de som har studert i utlandet som er stilt dette spørsmålet. Også dette er et noe upresist mål, men tidligere forskning har vist at selvvalgt prestisje kan bidra til å forklare ulikheter i jobbsannsynlighet (Wiers-Jenssen og Try 2005). Vi vil bruke denne variabelen som kontrollvariabel i multivariate analyser i kapittel 6 og 8. Figur 4.6 viser de

gradsmobiles vurderinger av lærestedets prestisje i forhold til internasjonalt nivå. Vi ser at de som har studert i Oseania i mindre grad enn andre mener at lærestedet de gikk på er på internasjonalt toppnivå. Dette er ikke spesielt overraskende. Det finnes flere svært gode universiteter i Australia, men de norske studentene har i liten grad søkt seg til de mest prestisjefylte lærestedene.

Figur 4.6. Gradsmobiles vurderinger av sitt læresteds prestisje i forhold til internasjonalt nivå. Prosent.

4.7 Oppsummerende drøfting om studentenes bakgrunn

Når det gjelder studentenes bakgrunn, bekrefter undersøkelsen flere mønstre som er vist i tidligere studier. De som har studert i utlandet har oftere foreldre med høy utdanning, sammenlignet med kandidater med tilsvarende utdanning fra Norge. Størst andel med høyt utdannede foreldre har de som har studert i europeiske land utenom Norden og Storbritannia/Irland, men andre ord land der det kreves språkkunnskaper utover nordisk eller engelsk.

En av årsakene til at kandidater med utdanning fra utlandet har høyere sosial bakgrunn enn gjennomsnittet av studentmassen i Norge, er at de som studerer i utlandet oftere velger mer prestisjefylte utdanninger enn gjennomsnittet for de som studerer i Norge. Store utdanninger som i større grad rekrutterer personer uten akademisk familiebakgrunn, som for eksempel sykepleie-, lærer og ingeniørutdanning, er mindre vanlige å ta i utlandet. Men denne undersøkelsen viser at utenlandsstudentene er mer tilbøyelige til å ha foreldre med høy utdanning, også når man kontrollerer for fag.

Tidligere har det foreligget lite kunnskap om delstudentenes sosiale bakgrunn. Man kunne tenke seg at tilrettelagte opplegg i form av utvekslingsprogram senker terskelen for

utenlandsopphold, og dermed kunne ha en bredere appell enn gradsstudier. Dette synes ikke å være tilfelle for den type utdanninger som er undersøkt her. Tvert i mot har de delmobile høyere sosial bakgrunn enn gradsmobile. De har også et høyere karaktersnitt fra videregående skole enn andre. Samlet viser dette at delstudenter er en mer selektert gruppe enn andre studenter. Dette er tankevekkende i forhold til den økte satsningen på delstudier, og Kvalitetsreformens målsetting om at alle som ønsker et utenlandsopphold som del av sin norske utdanning skal ha anledning til dette.

Som i Kandidatundersøkelsen 2002 finner vi at mange av de som har studert i utlandet har nære slektninger som har bodd utenlands. Dette forsterker inntrykket av at utenlandsopphold til en viss grad er en familietradisjon. Mange av studentene har også selv tidligere utenlandsopphold bak seg, og det synes om et utenlandsopphold ofte kan lede til nye utenlandsopphold. Dette er i tråd med observasjonene Murphy-Lejeune (2002) har gjort av europeiske studenter på utvekslingsprogram. Mange av hennes informanter har utviklet en preferanse for å bo i utlandet, både gjennom impulser fra familie og gjennom egne utenlandsopphold.

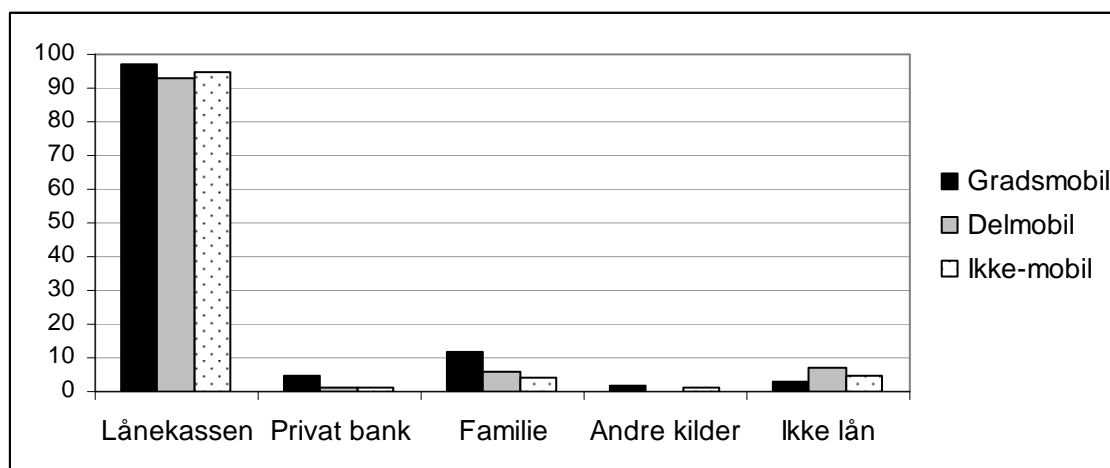
Når det gjelder selvvurderte prestasjoner i høyere utdanning skårer begge grupper av mobile kandidater om lag dobbelt så høyt som ikke-mobile kandidater. Årsakene til dette er ikke tilstrekkelig kartlagt.

5 Studiefinansiering

Et viktig premiss for at Norge har en høy andel av sin studentmasse i utlandet, ligger i støtteordningene gjennom i Lånekassen. Som beskrevet i kapittel to, har norske utenlandsstudenter tilgang til relativt gunstige finansieringsordninger i form av lån og stipend fra Lånekassen. Denne norske studiefinansieringsmodellen gjør at studenter i mindre grad enn i mange andre land er avhengige av foreldrene sine for å finansiere utdanning i utlandet. I dette kapittelet presenteres noen tall om studiefinansiering; hvordan kandidatene har finansiert studiene, hvor mye gjeld de opparbeider seg i løpet av studietiden og størrelsen på studieavgiftene.

5.1 Låneopptak

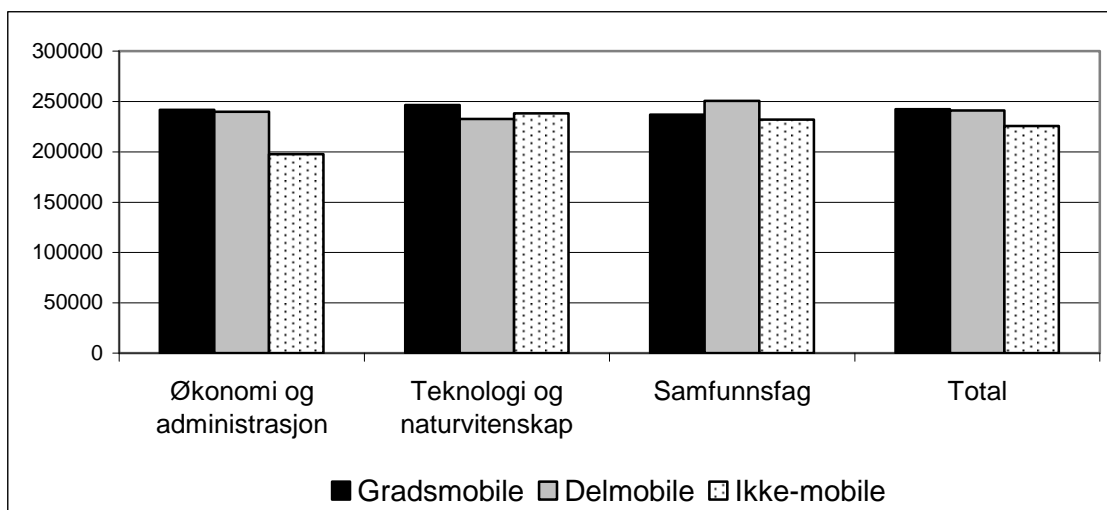
Så godt som alle har tatt opp lån for å finansiere studiene, og som vi ser av figur 5.1. er Lånekassen den dominerende utlåner. Det er rimelig å anta at andre lånekilder først og fremst tas i bruk i de tilfelle der støtten fra Lånekassen ikke dekker kostnadene.

Figur 5.1. Kilder for lånefinansiering. Prosent som har benyttet ulike kilder.

Hvor mye lån som akkumuleres varierer noe med fagfelt og hvilket land man har studert i. I figur 5.2 sammenlignes akkumulert lån fra Lånekassen for kandidater med mastergrad eller tilsvarende utdanning (for eksempel hovedfag).²² De gjennomsnittlige differansene er relativt små, med unntak av for fagfeltet økonomi og administrasjon, der akkumulert gjeld er om lag 40 000 NOK høyere for mobile studenter.

²² Kandidater på journalistikk/informasjonsfag og "andre" fag er ikke tatt med fordi gruppene er små.

Figur 5.2. Samlet gjeld til Lånekassen endt utdanning for kandidater med mastergrad eller tilsvarende. NOK.

Om man ser på gjennomsnittslån etter studieland er også forskjellene nokså små, og det er ikke slik at de som har studert i land med studieavgifter har akkumulert mer gjeld. Dette kan synes overraskende, ettersom studieavgiftene varierer betydelig med land, slik vi skal se i avnitt 5.3. Noe av forklaringen kan ligge i at de fleste kandidatene har fått studiestøtte etter reglene som gjaldt før 2004, da en større andel av studieavgifter ble dekket av stipend. En del av dem som har gått på kostbare studiesteder i Storbritannia og USA har trolig gått på læresteder som kvalifiserer for tilleggsstipend. Om man skal tolke lånebyrde, bør man ta hensyn til en del forhold vi ikke har kunnet kontrollere for her, som for eksempel normert og faktisk studietid, avbrudd i utdanningen, osv. Trolig er Lånekassens egen kundedatabase en vel så god, og mer oppdatert, kilde til kunnskap om låneopptak som dataene denne rapporten bygger på. Denne basen har tidligere vært brukt for å analysere konsekvenser av endringer i studiefinansieringen (Opheim 2005).

5.2 Finansieringskilder

Som vi har sett, tar de aller fleste opp lån for å finansiere studiene. De som har hatt utenlandsopphold er også bedt om å anslå hvor stor andel av utdanningen i utlandet (inkludert skolepenger, livsopphold og reiser) som ble dekket av ulike kilder. Disse anslagene er vist i tabell 5.1. Lånekassen er den desidert viktigste finansieringskilden, tre firedeler av finansieringen kommer derfra. Om lag to tredeler av denne støtten mottas som lån. Igjen minner vi om at de fleste kandidatene har mottatt støtte etter regelverket som gjaldt fram til 2004, og at dagens studenter kan ha en annen finansieringspraksis. Støtte fra foreldre/slektninger og egne arbeidsinntekter utgjør en relativt liten andel av finansieringen.

Tabell 5.1 Andel av finansieringen av utenlandsstudier som kommer fra ulike kilder.

	Gradsmobile	Delmobile
Lån fra Lånekassen	47	48
Stipend fra Lånekassen	26	25
Stipend fra utvekslingsprogram	0	4
Stipend fra andre kilder	2	3
Lån fra privat bank	1	0
Egne arbeidsinntekter	5	3
Egne oppsparte midler	8	7
Støtte fra foreldre/slektninger	5	4
Annet	1	1
Sum*	96	95

* Årsaken til at tabellen ikke summeres opp i 100 prosent, er at studentenes opplysninger om finansiering ikke alltid summerer seg til hundre.

5.3 Studieavgifter/skolepenger

De som har hatt utenlandsopphold har ofte gått på læresteder som krever studieavgifter. Dette gjelder halvparten av de delmobile og mer enn 90 prosent av de gradsmobile. Kandidatene er også bedt om å anslå hvor mye de betalte per studieår. Tabell 5.2 viser gjennomsnittlige skolepenger per år blant gradsmobile som har betalt skolepenger.²³

Tabell 5.2. Andel som har betalt skolepenger, og gjennomsnittlig sum betalt per år.

Studieregion	Andel som betaler skolepenger	Gjennomsnittlig sum per år (NOK)
Norden	12	42 000
Storbritannia og Irland	99	102 000
Europa ellers	92	69 000
Nord-Amerika	97	113 000
Oseania	99	69 000

Tabellen viser at det er de som har studert i USA og Storbritannia som i snitt har betalt de høyeste studieavgiftene. Et mer overraskende funn er at såpass mange av de som har studert i europeiske land utenom Norden og engelskspråklige land har betalt studieavgifter. I de fleste av disse landene kreves det bare unntaksvis studieavgifter, og det er derfor interessant å merke seg at mange søker seg til nettopp de lærestedene som krever det.

²³ De få som oppga skolepenger over 300 000 NOK er fjernet.

6 Arbeidsmarkedstilknytning

Dette kapittelet belyser kandidatenes arbeidsmarkedssituasjon på det tidspunktet undersøkelsen ble gjennomført. De aller fleste er i arbeid, og det er i første rekke de yrkesaktive som er gjenstand for analyse. Først presenteres et par aspekter ved horisontal karriere (forskjeller i type jobb); om de arbeider i utlandet eller Norge og om de arbeider i offentlig eller privat sektor. Så analyseres to på aspekter ved vertikal karriere; overutdanning og lønn.

6.1 Hovedaktivitet og arbeidsforhold

På spørsmål om hovedsakelig aktivitet²⁴, svarte mer enn ni av ti at de var yrkesaktive. Som det framgår av tabell 6.1 er forskjellene mellom mobile og ikke-mobile kandidater relativt små. Heller ikke når vi kontrollerer for fagfelt eller studieland er det store avvik.

Tabell 6.1. Hovedaktivitet april 2007. Prosent.

	Gradsmobile N=1099	Delmobile N=515	Ikke-mobile N=642
Yrkesaktiv	90,7	93,6	92,4
Student/skoleelev	4,4	3,9	3,0
Hjemmearbeidende uten lønn	0,8	0,2	0,2
Arbeidsledig	2,0	0,4	2,0
Annet	2,1	1,9	2,5
Sum	100,0	100,0	100,0

Det er viktig å være oppmerksom på at ledighetstallene ikke er direkte sammenlignbare med offentlig statistikk.²⁵ Arbeidsledighetstallene på undersøkelsestidspunktet er uansett såpass lave at vi ikke prioriterer å gå videre med å analysere ledighet på dette tidspunktet. Men i kapittel åtte skal vi se nærmere på hvor mange som har vært arbeidsledige i perioden etter endt utdanning.

6.1.1 Arbeidsland

De fleste yrkesaktive har vendt tilbake til Norge på undersøkelsestidspunktet. Av tabell 6.2 ser vi at det i første rekke er de gradsmobile som arbeider i utlandet. Mønsteret samsvarer med funnene fra Kandidatundersøkelsen 2002.

²⁴ Målt for uke 16 (16-22. april) 2007.

²⁵ I ledighetsstatistikken som utarbeides av Statistisk Sentralbyrå (SSB) beregnes arbeidsledige ut fra arbeidsstyrken. D.v.s. at personer utenfor arbeidsstyrken (studenter, hjemmевærende osv) ikke inkluderes i nevneren. Videre er det visse krav vedrørende arbeidssøking og disponibilitet for å bli definert som arbeidsledig.

Tabell 6.2. Arbeidsland. Prosent.

	Gradsmobile <i>N=1009</i>	Delmobile <i>N=480</i>	Ikke-mobile <i>N=594</i>
Norge	82	94	98
Utland	18	6	2
Sum	100	100	100

Men flere har opparbeidet seg arbeidserfaring fra utlandet før de tok arbeid i Norge. Dette skal vi komme tilbake til i kapittel 7.

Gradsmobile som har studert samfunnsfag er signifikant mer tilbøyelige til å arbeide i utlandet enn gjennomsnittet (26% mot et gjennomsnitt på 18%). Men sannsynligheten for å arbeide utenlands varierer mer med hvilket land man har studert i enn med type utdanning. Tabell 6.3 viser at tre av til av dem som har studert i Europa utenom Norden og Storbritannia/Irland og i Nord-Amerika arbeider i utlandet, mens kun en av ti som har studert i Oseania gjør det samme. At andelen som kommer tilbake fra Oseania er så vidt høy kan tenkes å ha sammenheng med både at den geografiske avstanden gjør det vanskelig å holde kontakt med familie og venner i Norge, og at lønnsnivået i Australia er relativt lavt.

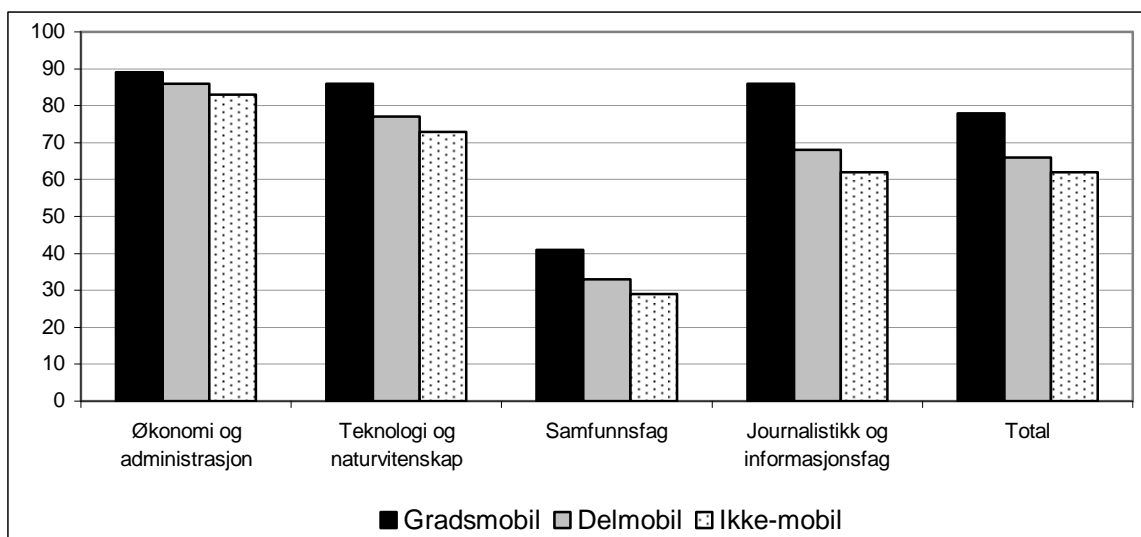
Tabell 6.3. Andel gradsmobile som arbeider i utlandet etter hvilket studieland de har studert lengst.

Studieregion	Prosent	<i>N</i>
Norden	22	73
Storbritannia og Irland	19	348
Europa ellers*	29	109
Nord-Amerika*	30	88
Oseania*	9	344
Andre land	30	23
Uoppgitt	13	24
Total	18	1009

* Signifikant forskjellig fra gjennomsnittet

6.1.2 Sektor

Andelen som er ansatt i privat sektor er høyere blant gradsmobile (78%) enn blant delmobile (66%) og ikke-mobile (62%). Ulike typer utdanninger kvalifiserer for arbeid i ulike segmenter av arbeidsmarkedet. Om man jobber i offentlig eller privat sektor varierer naturlig nok med type utdanning. De som har samfunnsfaglig utdanning arbeider sjeldnere enn andre i privat sektor. Men som det framgår av figur 6.1, er gradsmobile overrepresentert i privat sektor, uansett utdanningstype.

Figur 6.1. Andel som arbeider i privat sektor etter utdanningstype og mobilitetsstatus.

Tilsvarende mønster fant vi også i Kandidatundersøkelsen 2002. Hvorfor det er slik er det vanskelig å gi noen enkel forklaring på. Det kan tenkes å ha sammenheng med både kandidatenes preferanser og arbeidsgivernes holdninger. Det siste vil vi komme tilbake til i kapittel 9.

6.1.3 Arbeidstid og ansettelsesforhold

De aller fleste er i full stilling eller mer. Det er små forskjeller mellom mobile- og ikke mobile kandidater, og i tabell 6.4 har vi i stedet valgt å vise forskjeller mellom kvinner og menn. Kvinner er i klart flertall blant de som arbeider deltid, og menn er i flertall blant de som arbeider mer enn heltid. Et slikt mønster er vanlig i norsk arbeidsliv (<http://www.ssb.no/arbeid>). Andelen kvinner som arbeider deltid er likevel langt lavere enn i den norske arbeidsstyrken totalt, noe som må ses i sammenheng med både kandidatenes alder og utdanningsnivå.

Tabell 6.4. Arbeidstid for kvinner og menn. Prosent

	Menn N=1067	Kvinner N=1055
Heltid	77	80
Mer enn heltid*	20	11
Deltid*	3	8
Sum	100	100

* $p < 0,05$

Tabell 6.5 viser ansettelsesforhold i nåværende arbeid. Et klart flertall av de sysselsatte har fast stilling. De gradsmobile er signifikant oftere i fast stilling og signifikant sjeldnere i stipendiat/forskeropplæringsstilling, sammenlignet med delmobile og ikke-mobile. En mulig forklaring er at stipendiater i betydelig grad rekrutteres gjennom faglige nettverk. De som har studert ute, kan mangle disse forbindelsene, og vil trolig i mindre grad oppleve å bli oppfordret til å søke på slike stillinger.

Tabell 6.5. Ansettelsesforhold i stillingen kandidatene hadde på undersøkelsestidspunktet. Prosent.

	Gradsmobile N=1013	Delmobile N=485	Ikke-mobile N=495
Fast arbeid	82	76	76
Stipendiat/forskeropplæringsstilling på engasjement	2	9	6
Vikariat eller annen midlertidig stilling av 6 måneders varighet eller mer	9	11	12
Vikariat eller annen midlertidig stilling av mindre enn 6 måneders varighet	0	0	0
Selvstendig næringsdrivende	7	4	6

6.2 Arbeidsoppgavenes relevans i forhold til utdanningsnivå

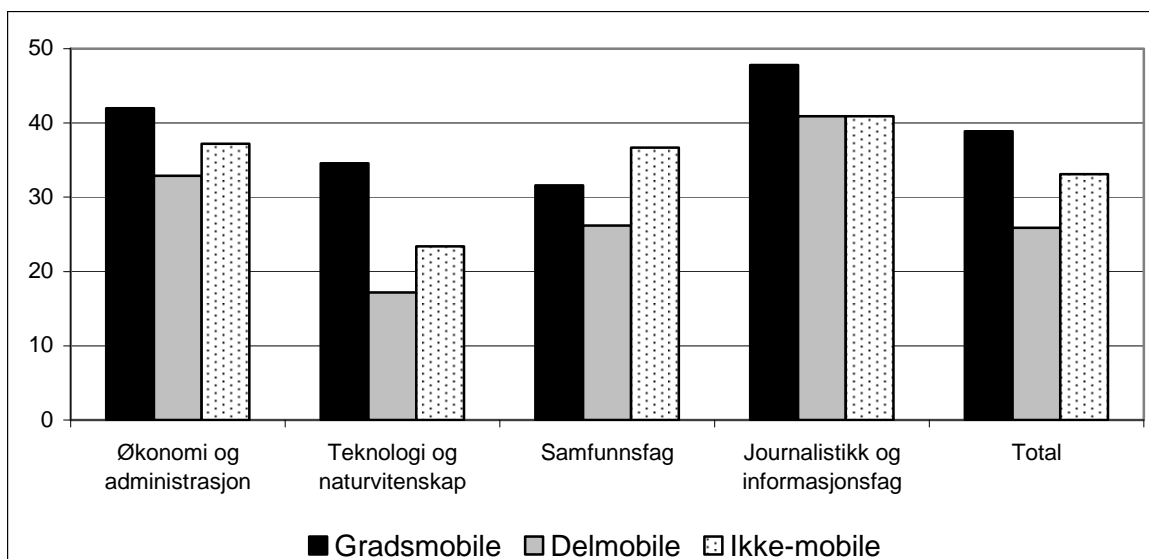
Om man er i jobb er et klart suksesskriterium i arbeidslivet. Et annen indikator er om man har en jobb som er relevant i forhold til utdanningen. Det finnes ulike måter å måle dette på. Her har vi brukt et spørsmål som knytter seg til utdanningsnivå.²⁶ Tabell 6.6 viser kandidatenes vurdering av hvilket utdanningsnivå som kreves i nåværende stilling, sett i forhold til deres utdanningsnivå.

Tabell 6.6. Arbeidsoppgavenes relevans til utdanningsnivå. Prosent.

	Gradsmobile N=1017	Delmobile N=487	Ikke-mobile N=599
Krever utdanning på samme nivå	57	68	62
Krever utdanning på høyere nivå	4	6	5
Krever utdanning på lavere nivå	22	15	17
Krever ikke høyere utdanning, men det er en fordel å ha det	13	9	11
Helt uten betydning om man har høyere utdanning	4	2	6
Sum	100	100	100

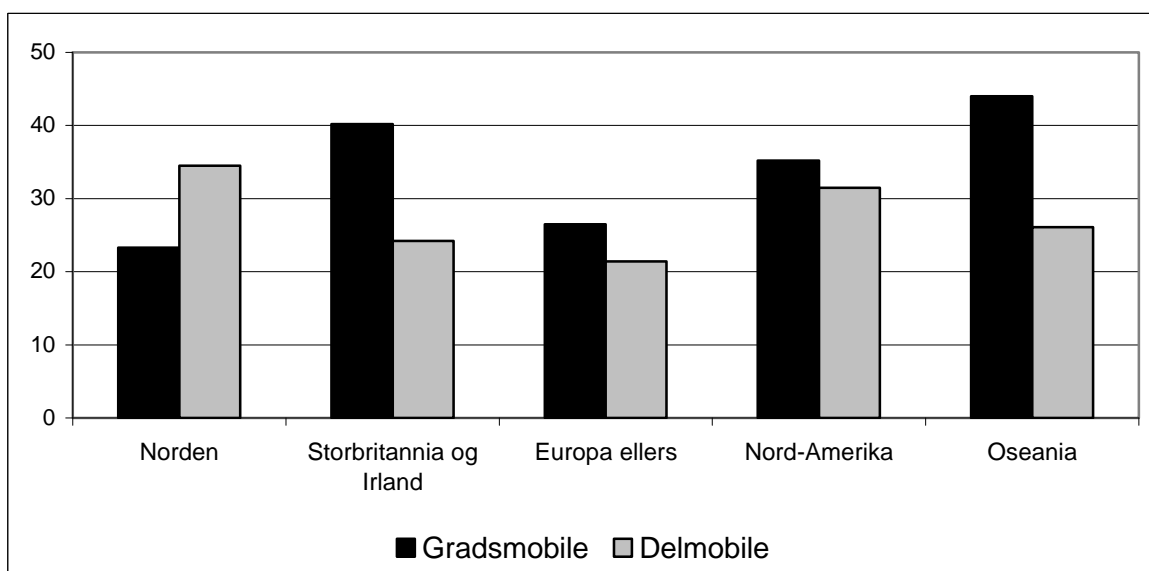
Overutdanning kan defineres vidt eller smalt. Her vil vi bruke en vid definisjon, som tar utgangspunkt i de siste tre alternativene i tabell 6.6. Andelen som er overutdannet varierer med faktorer som mobilitetsstatus, utdanningstype og studieland. Tabell 6.2 viser at kandidater med utdanning i journalistikk og informasjonsfag er de som i størst grad oppfatter seg som overutdannet. Gradsstudenter med utdanning innenfor økonomi og administrasjon og teknologi og naturvitenskap er oftere overutdannet enn delmobile og ikke-mobile kandidater med samme type utdanning.

²⁶ Dette er et spørsmål som brukes NIFU STEPS ordinære kandidatundersøkelser, og også i internasjonal forskning er det vanlig å knytte relevans til nivå.

Figur 6.2. Andel overutdannede etter utdanningstype og mobilitetsstatus.

I figur 6.3 ser vi andelen overutdannede blant mobile studenter utdannet i utlike land. Med unntak for de som har studert i nordiske land, oppfatter de gradsmobile seg oftere som overutdannet enn de delmobile. Dette indikerer større grad av mismatch for denne gruppen. Men vi må også huske på at overutdanning til en viss grad er et subjektivt mål, og det kan tenkes at de som har tatt mye av utdanningen i utlandet blir skuffet om de ikke får brukt sin internasjonale kompetanse. Dette skal vi komme tilbake til i avsett 6.3 og kapittel 9.

Figur 6.3. Andel overutdannede etter studieland og mobilitetsstatus.

Andelen overutdannede er høyere enn for tilsvarende faggrupper i kandidatundersøkelsen 2002 (Wiers-Jenssen 2005a: tab 5.9). Én mulig forklaring på dette kan være at det i snitt er kortere tid fra avsluttet utdanning til undersøkelsestidspunkt i denne undersøkelsen enn i Kandidatundersøkelsen 2002. Å finne arbeid som er i samsvar med den kompetansen man har kan ta tid.

6.2.1 Multivariat analyse av overutdanning

I avsnittet ovenfor har vi sett at sannsynligheten for å betrakte seg som overutdannet varierer med om man har studert i utlandet, hvilken type utdanning man har tatt og i hvilket land man har studert i. Tabell 6.7 viser vi en analyse der det er kontrollert for alle disse forholdene samtidig. I tillegg er det kontrollert for en del andre forhold, som uteksamineringsår, om man arbeider i utlandet eller i Norge, prestasjoner, relevant arbeid i studietiden og bakgrunnsvariable.

Kort forklart betyr positive koeffisienter at en variabel øker sannsynligheten for overutdanning, mens negative koeffisienter gir redusert sannsynlighet for overutdanning. Jo lavere signifikansnivå, jo mindre sannsynlighet for at sammenhengene skyldes tilfeldigheter.

I modell 1 har bakgrunnsvariable som kjønn, alder og sivilstand ikke signifikant betydning for sannsynligheten for å være overutdannet. Uteksamineringsår har betydning. Jo nærmere opp til undersøkelsestidspunktet man er uteksaminert, jo større sannsynlighet for å være overutdannet. Å være uteksaminert i utlandet (gradsmobil), øker sannsynligheten for å være overutdannet. Men å ha deler av utdanningen fra utlandet, øker ikke sannsynligheten for overutdanning. Å arbeide i privat sektor medfører signifikant økt sannsynlighet for overutdanning, mens å arbeide i utlandet har motsatt effekt.

Gode eksamensresultater i forhold til medstudentene reduserer risikoen for overutdanning. Det samme gjelder relevant arbeiderfaring før avsluttet utdanning. Kandidater med teknologisk og realfaglig utdanning har mindre sannsynlighet for å være overutdannet, sammenlignet med referansekategori som er de som er utdannet innenfor økonomiske og administrative fag. De som arbeider i utlandet har også mindre sannsynlighet for å være overutdannet.

I modell 2 har vi kjørt en separat analyse for gradsmobile. I denne modellen har vi også kontrollert for studieland og lærestedets prestisje. Vi finner en tendens til at utdanning fra Oseania øker sannsynligheten for overutdanning, men denne er kun signifikant på 10% nivå. Lærestedets prestisje har en klar effekt; jo høyere prestisje lærestedet har, jo lavere er sannsynligheten for å være overutdannet. Også i denne modellen finner vi at prestasjoner og relevant arbeidserfaring før avsluttet utdanning reduserer sannsynligheten for å være overutdannet. Uteksamineringsår er signifikant kun på 10% -nivå. Når det gjelder utdanningstype, så har de med teknologisk/realfaglig utdanning redusert sannsynlighet for overutdanning. Men i denne modellen har også samfunnsvitere redusert risiko for overutdanning.

Tabell 6.7. Logistisk regresjon av overutdanning.

	Modell 1: Alle yrkesaktive		Modell 2: Gradsmobile	
Bakgrunn	Koeffisient	Standardfeil	Koeffisient	Standardfeil
Kjønn (Kvinne)	-0,152	0,157	-0,165	0,157
Alder	0,018	0,257	0,000	0,024
Foreldre med høyere utdanning	-0,099	0,376	-0,132	0,160
Gift/sambo	-0,055	0,621	-0,178	0,159
Barn	-0,044	0,754	0,094	0,208
Mobilitetsstatus				
Gradsmobil	0,393 **	0,002		
Delmobil	-0,138	0,362		
Humankapital				
Uteksamineringsår	0,230 ***	0,000	0,193	0,100
Relative prestasjoner	-0,236 ***	0,001	-0,199 *	0,098
Relevant arbeidserfaring før avsl. utd.	-0,462 ***	0,000	-0,565 ***	0,154
Arbeidsland/sektor				
Arbeider i utlandet	-0,352 *	0,046	-0,186	0,205
Arbeider i privat sektor	0,409 **	0,002	-0,080	0,202
Utdanningstype				
Teknologi og realfag	-0,549 ***	0,000	-0,456 *	0,192
Samfunnsfag	-0,176	0,284	-0,731 **	0,261
Journalistikk og informasjonsfag	0,180	0,318	-0,145	0,252
Annet/uoppgitt	0,193	0,265	-0,059	0,241
Studieland				
Storbritannia og Irland			0,488	0,301
Kontinental-Europa			-0,054	0,365
Nord-Amerika			0,397	0,369
Oseania			0,529	0,305
Annet/ukjent			1,069	0,589
Lærestedets internasjonale prestisje			-0,355 *	0,103
Konstantledd ¹	-0,894	0,204	1,242	1,076
<i>N</i>	1882		893	
-2.l.l.	2284,984		1118,323	

*p< 0,05, **p<0,01, ***p<0,001

¹ Modell 1: Mann, 24 år, foreldre uten høyere utdanning, ikke gift/sambo, ikke barn, ikke studert i utlandet, uteksaminert 2003, gjennomsnittlig eksamensresultat i forhold til medstudenter, ikke relevant arbeiderfaring, arbeider i Norge, arbeider i offentlig sektor, utdanningstype: økonomi/administrasjon. Modell 2: Samme som ovenfor, med følgende unntak: Studieland Norden, lærested med gjennomsnittlig prestisje.

Kort oppsummert har vi sett at det å være uteksaminert i utlandet medfører økt risiko for å være overutdannet, også når det kontrolleres for andre forhold. Å ha deler av utdanningen fra utlandet, men avsluttende eksamen fra Norge, medfører derimot ikke økt sannsynlighet for overutdanning.

6.3 Kunnskapsutnytting og tilfredshet

Kandidatene er spurt om i hvilken grad de får utnyttet sine kunnskaper og ferdigheter i nåværende jobb, og i hvilken grad de er fornøyd med nåværende arbeid. Total sett er det små forskjeller mellom mobile og ikke-mobile kandidater når det gjelder disse spørsmålene, og det er heller ikke store forskjeller når vi ser på type utdanning. (Se vedleggstabellene 3 og 4). På en skala fra en til fem der en er ”ikke i det hele tatt” og fem er ”i svært høy grad” ligger snittet rett i underkant av fire. Ser vi på studieland, er heller ikke forskjellene så store, men de gradsmobile som har studert i nordiske land er mer fornøyd enn andre med muligheten for å utnytte kunnskaper og ferdigheter i nåværende jobb (skåre 4,3).

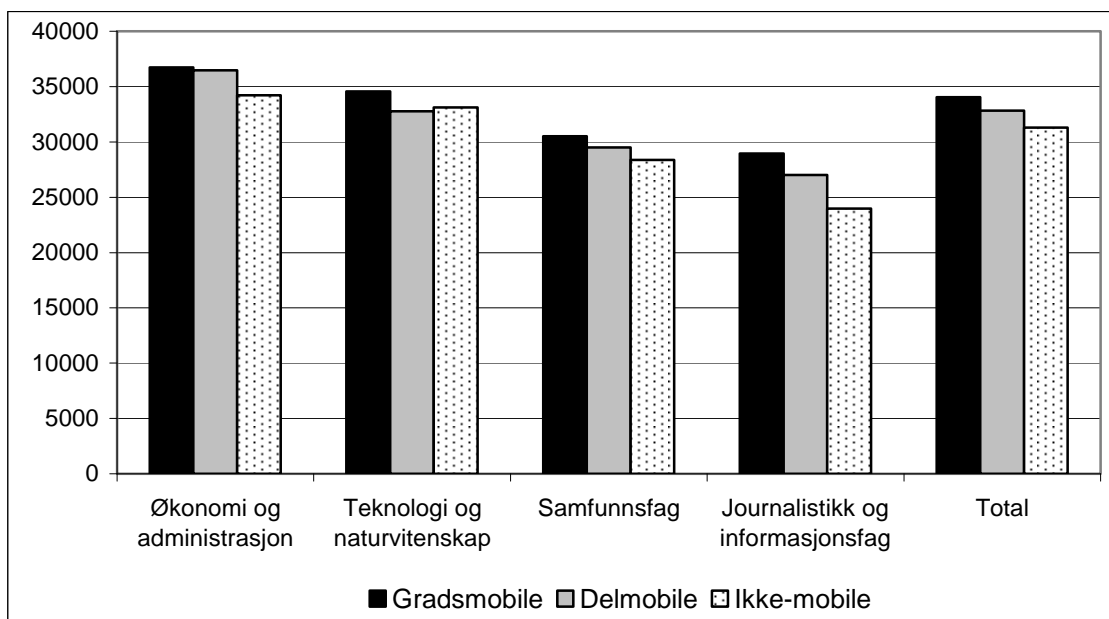
I avsnittet ovenfor så vi at betydelige andeler oppfatter seg som overutdannet for sin nåværende stilling. Tabell 6.7 viser at dette har konsekvenser for om man mener man får utnyttet ferdighet og kompetanse og for tilfredshet med arbeidet. Ikke overraskende er de overutdannede mindre tilfreds med jobbsituasjonen.

Tabell 6.8. Kompetanseutnyttelse og tilfredshet etter overutdanning. Skala 1 (ikke i det hele tatt) – 5 (i svært høy grad).

	Over- utdannet	Ikke overutdannet
Utnyttelse av kunnskaper og ferdigheter i arbeidet	3,2	4,3
Tilfredshet med nåværende jobb	3,4	4,1

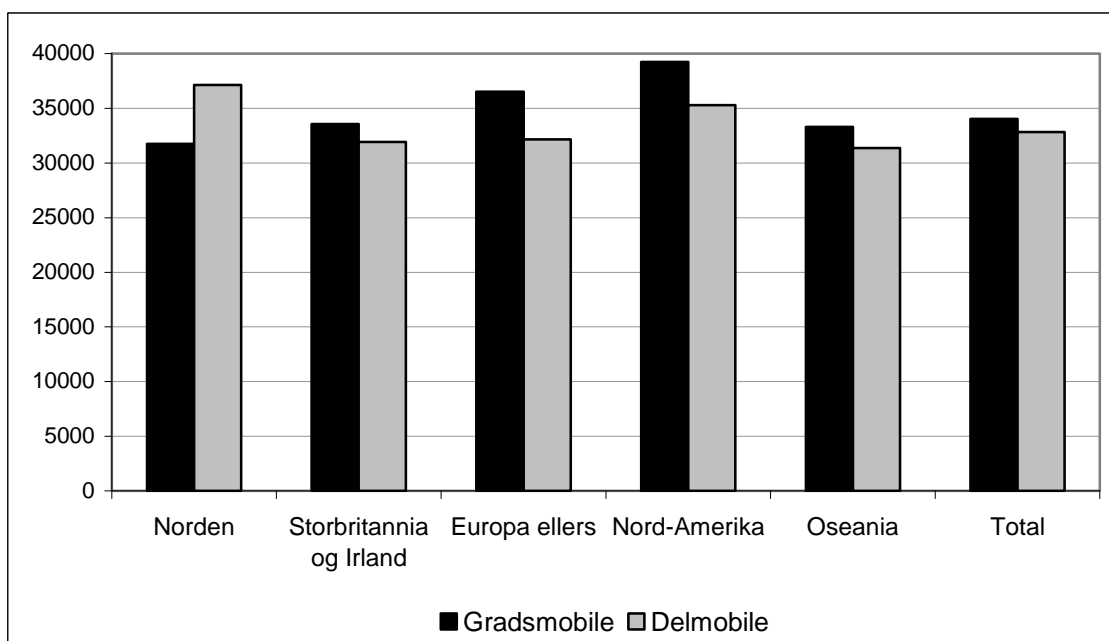
6.4 Lønn

Lønn betraktes som et sentralt suksesskriterium i arbeidslivet, og det er derfor interessant å se på om det er forskjeller i lønnsnivå mellom de som har studert i utlandet og de som ikke har det. I figur 6.4 ser vi ordinær brutto månedslønn for kandidater i full stilling. For at tallene skal være mest mulig sammenlignbare, har vi her kun sett på de som arbeider i Norge (for eksakte tall, se vedleggstabell 5). De gradsmobile har gjennomgående noe høyere lønn enn de ikke-mobile, og dette gjelder for alle fag. For totalen utgjør denne forskjellen rundt åtte prosent. De delmobile har et lønnsnivå som ligger mellom de gradsmobile og de ikke-mobile – i snitt fem prosent høyere enn de ikke-mobile.

Figur 6.4. Brutto ordinær månedslønn for kandidater i heltidsstilling i Norge etter utdanningstype og mobilitetsstatus.

Figur 6.5 viser lønnsnivå etter studieland. Det er de gradsmobile som har studert i Nord-Amerika som har høyest lønn.

Figur 6.5. Brutto ordinær månedslønn for mobile kandidater i heltidsstilling i Norge etter studieland og mobilitetsstatus.

Lønnsforskjeller er selvsagt relatert til langt flere forhold enn om man har studert i utlandet eller ikke. Blant annet er det en sammenheng mellom lønn og arbeidserfaring og andre former for humankapital. For å få et mer nyansert bilde av lønn, er det foretatt multivariate analyser der vi kontrollerer for en rekke forhold som prestasjoner, tid siden uteksaminering, og om man jobber i offentlig eller privat sektor.

6.4.1 Multivariat analyse av lønn

I tabell 6.9 har vi lagt inn de samme kontrollvariablene som vi gjorde da vi analyserte overutdanning. I tillegg er overutdanning lagt inn som uavhengig variabel. Modell 1 viser at de fleste uavhengige variablene som er lagt inn har signifikant effekt på lønn. Om vi først ser på bakgrunnsvariablene, finner vi at å være kvinne påvirker lønna negativt. Alder har en positiv effekt, det samme har sivilstatus (å være gift/samboende), og å ha foreldre med høyere utdanning. Når det gjelder mobilitetsstatus, ser vi at det er en positiv effekt av å være uteksaminert i utlandet. For de delmobile har også effekten positivt fortegn, men er kun signifikant på 10% nivå.

Ser vi på humankapitalvariablene, finner vi at jo senere man er uteksaminert, jo lavere er lønna. Gode eksamensresultater påvirker lønnsnivået positivt, det samme gjør relevant arbeidserfaring før avsluttet utdanning. De som arbeider i privat sektor, har høyere lønn. Når det gjelder utdanningstype, ser vi at alle de opplistede utdanningene har lavere lønn enn referanse-kategorien (økonomi og administrasjon). Å være overutdannet har også en negativ effekt på lønn.

Modell 2 er en separat analyse for gradsmobile, hvor vi i tillegg har lagt inn studieland og lærestedets prestisje. Å ha studert i Nord-Amerika har en positiv effekt på lønn. Tendensen går i samme retning for de som har studert i Europa utenom Norden og Storbritannia/Irland, men denne effekten er kun signifikant på 10%-nivå. Ellers er mønsteret i hovedsak det samme som i modell 1, men effektene av utdanningstype er noe mindre.

Analysene bekrefter at å være uteksaminert i utlandet har positiv effekt på lønn, også når man kontrollerer for andre forhold. Imidlertid er det andre forhold som har vel så stor effekt; om man arbeider i offentlig eller privat sektor og om man har relevant arbeidserfaring før endt utdanning og hva slags type utdanning man har.

Tabell 6.9. Lineær regresjon av logaritmen til lønn for kandidater i 100 prosent stilling som arbeider i Norge

Bakgrunnsvariable	Modell 1: Alle yrkesaktive kandidater som arbeider i Norge			Modell 2: Gradsmobile som arbeider i Norge		
	Koeffisient		Standardfeil	Koeffisient		Standardfeil
Kjønn (kvinne)	-0,070	***	0,012	-0,076	***	0,020
Alder	0,012	***	0,002	0,016	***	0,003
Foreldre med høyere utdanning	0,026	*	0,013	0,026		0,021
Gift/sambo	0,032	*	0,012	0,051	*	0,020
Barn	-0,010		0,016	-0,026		0,027
Mobilitetsstatus						
Gradsmobil	0,038	*	0,014			
Delmobil	0,030		0,016			
Humankapital						
Uteksamineringsår	-0,023	**	0,007	-0,014		0,013
Prestasjoner	0,023	**	0,008	0,026	*	0,012
Relevant arbeid før avsl. utd.	0,051	***	0,012	0,086	***	0,019
Arbeider i privat sektor	0,123	***	0,014	0,131	***	0,025
Utdanningstype						
Teknologi og realfag	-0,046	**	0,015	-0,011		0,024
Samfunnsfag	-0,097	***	0,018	-0,075	*	0,033
Journalistikk og informasjonsfag	-0,146	***	0,022	-0,097	**	0,034
Annet	-0,100	***	0,020	-0,052		0,031
Overutdanning	-0,110	***	0,012	-0,095		0,020
Studieland						
Storbritannia/Irland				0,043		0,037
Europa ellers				0,080		0,045
Nord-Amerika				0,138	***	0,049
Oseania				0,018		0,038
Annet/ukjent				-0,104		0,075
Lærestedets prestisje				0,020		0,013
Konstantledd	10,052	***	0,079	9,803	***	0,140
N		1516			675	
R ²		0,259			0,279	

*p< 0,05, **p<0,01, ***p<0,001

¹ Modell 1: Mann, 24 år, foreldre uten høyere utdanning, ikke gift/sambo, ikke barn, ikke studert i utlandet, uteksaminert 2003, gjennomsnittlig eksamensresultat i forhold til medstudenter, ikke relevant arbeiderfaring, arbeider i Norge, arbeider i offentlig sektor, utdanningstype: økonomi/administrasjon, ikke overutdannet. Modell 2: Samme som ovenfor, med følgende unntak: Studieland Norden, lærested med gjennomsnittlig prestisje.

6.5 Oppsummering om arbeidsmarkedstilknytning

Mer enn ni av ti kandidater er yrkesaktive på undersøkelsestidspunktet, og variasjoner etter mobilitetsstatus, utdanningstype og fagfelt er relativt små. De fleste arbeider i Norge, men blant de gradsmobile jobber om lag hver sjettede person i utlandet. Blant de som har studert i Oseania har mer enn ni av ti vendt tilbake Norge, mens returandelen er noe lavere for de som har studert i Nord-Amerika og Kontinental-Europa. De delmobile er mer tilbøyelige til å arbeide i utlandet enn de ikke-mobile, men likevel i betydelig mindre grad enn de gradsmobile.

En relativt høy andel mener at de har arbeid som krever utdanning på lavere nivå enn det de har, og disse kan betraktes som overutdannede. Grupper med høy andel overutdannede er gradsmobile med utdanning innen journalistikk og informasjonsfag og kandidater utdannet i Australia og Storbritannia/Irland. Gradsmobile har større sannsynlighet for å være overutdannede enn andre, også når vi kontrollerer for en rekke variable i multivariate analyser.

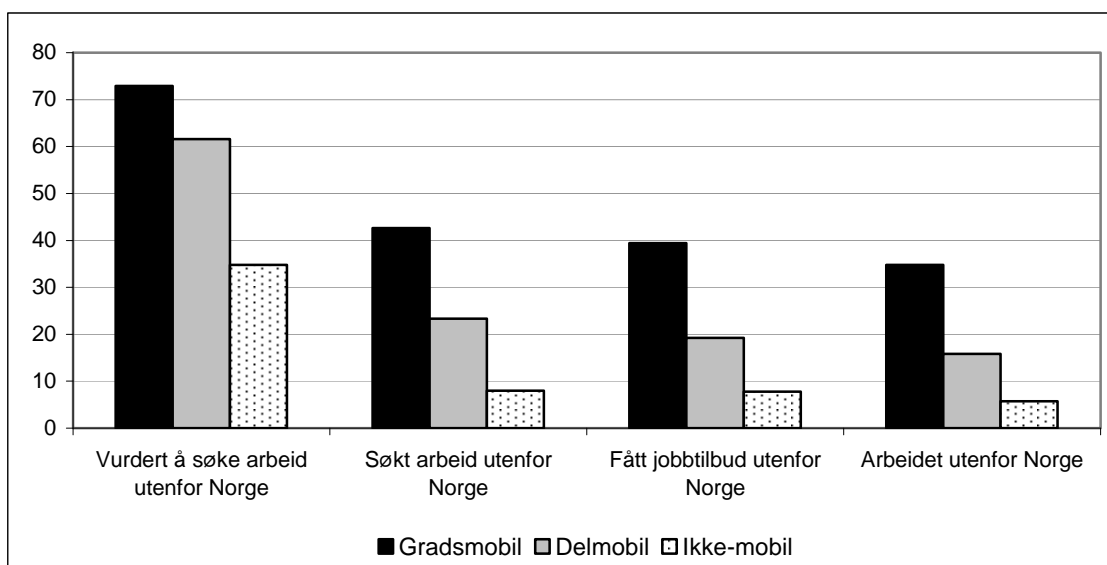
De gradsmobile er overrepresentert i privat sektor, uavhengig av type utdanningsbakgrunn. Tilsvarende mønster fant vi i Kandidatundersøkelsen 2002, men årsakene er ikke klarlagt. Når det gjelder lønn, finner vi at de gradsmobile i snitt har høyere lønn, noe som blant annet har sammenheng med at en høyere andel av de som har studert i utlandet arbeider i privat sektor. Samme mønster fant vi også i Kandidatundersøkelsen 2002. Men i 2007-undersøkelse finner vi også en tendens også de delmobile har høyere lønn.

7 Internasjonale aspekter ved arbeidet

En viktig årsak til den politiske satsingen på studiemobilitet er at de som studerer i utlandet skal bringe internasjonal kompetanse tilbake i norsk arbeidsliv. I lys av dette er det relevant å kartlegge mobile studenters erfaringer med bruk av slik kompetanse. Noen velger å arbeide i utlandet, og dette er én form for internasjonal jobb. Men de aller fleste reiser tilbake til Norge, og det er denne gruppen vi skal fokusere på i dette kapitlet. Hovedspørsmålene er om de jobber i internasjonale virksomheter og i hvilken grad de bruker sin internasjonale kompetanse. Dette er aspekter ved det som kan kalles en *horisontal karrieredimensjon*, det vil si ulikheter i type jobb og arbeidets innhold. Den internasjonale kompetansen kan også oppfattes som en bonuskompetanse, den er noe kandidatene får *i tillegg* til den formelle utdanningen.

7.1 Arbeidserfaring fra utlandet

I kapittel 6 konstaterte vi at de aller fleste som studerer i utlandet vender tilbake til Norge i løpet av nokså kort tid. Av de yrkesaktive delmobile, arbeider 94 prosent i norske bedrifter på undersøkelsestidspunktet, og blant yrkesaktive gradsmobile er andelen 82 prosent. Men en del av dem som arbeider i Norge har opparbeidet seg arbeidserfaring fra utlandet før de returnerer til Norge. Kandidatene er spurt om de har arbeidet i utlandet etter endt hovedutdanning, eller om de på noe tidspunkt har vurdert, søkt eller fått tilbudt jobb i utlandet. Figur 7.1 viser at det er mange som har vurdert å arbeide i utlandet, men at veien fra tanke til faktisk handling synes å være mindre for de gradsmobile enn de delmobile og ikke-mobile. Om lag en tredel av de gradsmobile har opparbeidet seg arbeidserfaring fra utlandet, mens tilsvarende andeler for delmobile og ikke-mobile er henholdsvis 16 og 6 prosent.

Figur 7.1. Andel som har vurdert, søkt, blitt tilbudt arbeid, eller arbeidet i utlandet etter endt hovedutdanning. Prosent

Vi har også spurt kandidatene om hvor de regner med å være bosatt om fem år. Andelen som svarer ”i utlandet” er 21 prosent blant gradsmobile, 11 prosent blant delmobile og 5 prosent blant ikke-mobile. De som arbeider i utlandet på undersøkelsestidspunktet er i flertall blant dem som tror de vil bo i utlandet om fem år (seks av ti). Men hver tredje gradsmobil som arbeider i utlandet regner med å bo i Norge om fem år.

I resten av dette kapittelet vil vi kun analysere de som arbeider i Norge på undersøkelsestidspunktet, det vil si april 2007.

7.2 Internasjonale bedrifter og reisevirksomhet

Tabell 7.1 viser at andelen som arbeider i bedrifter som har hovedkontor eller søsterbedrift i utlandet er høyere blant de som har studert i utlandet, særlig blant gradsmobile.

Tabell 7.1. Yrkesaktive i Norge som arbeider i internasjonal bedrift. Prosent.

	Gradsmobile N=706	Delmobile N=402	Ikke- mobile N=518
Hovedkontor utenfor Norge	26	19	16
Hovedkontor i Norge, men søsterbedrifter i utlandet	41	37	27

Tabell 7.2 viser at de mobile oftere arbeid som medfører utenlandsreiser, og de har i gjennomsnitt et høyere antall reisedøgn.

Tabell 7.2. Yrkesaktive i Norge som reiser i utlandet som en del av sitt arbeid.

	Gradsmobile	Delmobile	Ikke- mobile
Andel som har reisedøgn i utlandet	40	43	30
Gjennomsnittlig ant. reisedøgn blant de som reiser	19	18	14
Gjennomsnittlig antall reisedøgn blant alle	8	9	4

Gradsmobile og delmobile et nokså likt aktivitetsmønster når det gjelder reising i arbeidssammenheng, i samsvar med resultater fra Kandidatundersøkelsen 2002.

7.3 Bruk av språk i arbeidssituasjonen

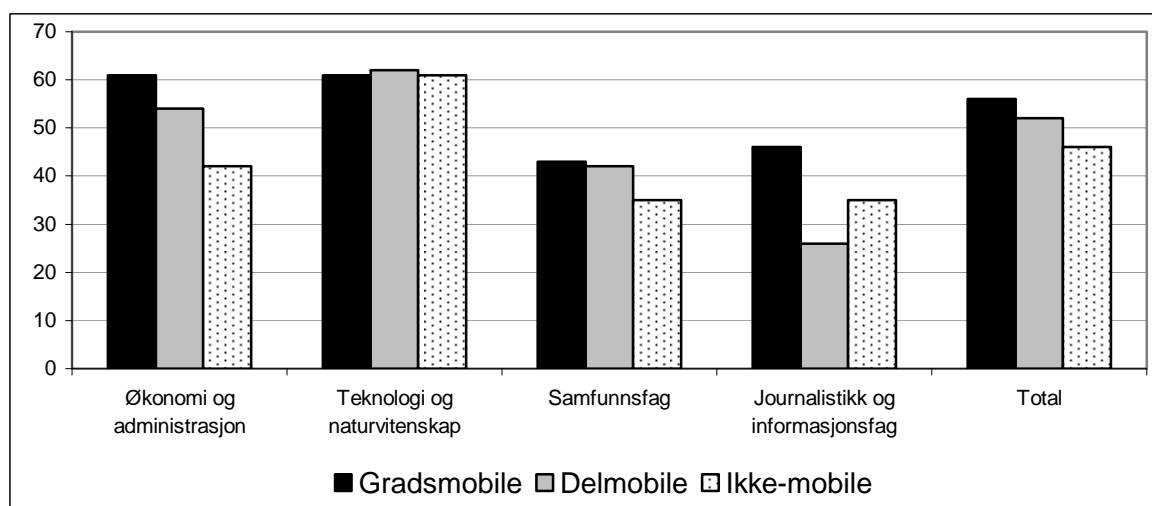
I kapittel 5 så vi at å lære/forbedre språkkunnskaper er en sentral motivasjon for å studere i utlandet. Men i hvilken grad nyttiggjøres språkkunnskaper i arbeidssituasjonen? Dette er ikke så enkelt å finne gode indikatorer for, men vi skal presentere noen tall som kan kaste lys over problemstillingen.

De fleste kandidatene i denne undersøkelsen har et arbeid der det *forekommer* at de bruker andre språk enn norsk. Dette gjelder 86 prosent av de gradsmobile, 82 prosent av de delmobile og 78 prosent av de ikke-mobile. Det er i første rekke engelsk som benyttes. For å få et inntrykk av den faktiske språkanvendelsen, er det mer hensiktsmessig å se på jevnlig enn sporadisk språkbruk. Tabell 7.3 viser hvor store andeler som bruker språk på *ukentlig* basis i yrkessammenheng. Denne illustrerer tydelig at engelsk er dominerende. Tabellen viser relativt små forskjeller mellom mobile og ikke-mobile kandidater. Ni prosent oppgir å bruke mer enn ett fremmedspråk ukentlig.

Tabell 7.3. Andel som ukentlig bruker ulike fremmedspråk i arbeidet blant kandidater sysselsatt i Norge.

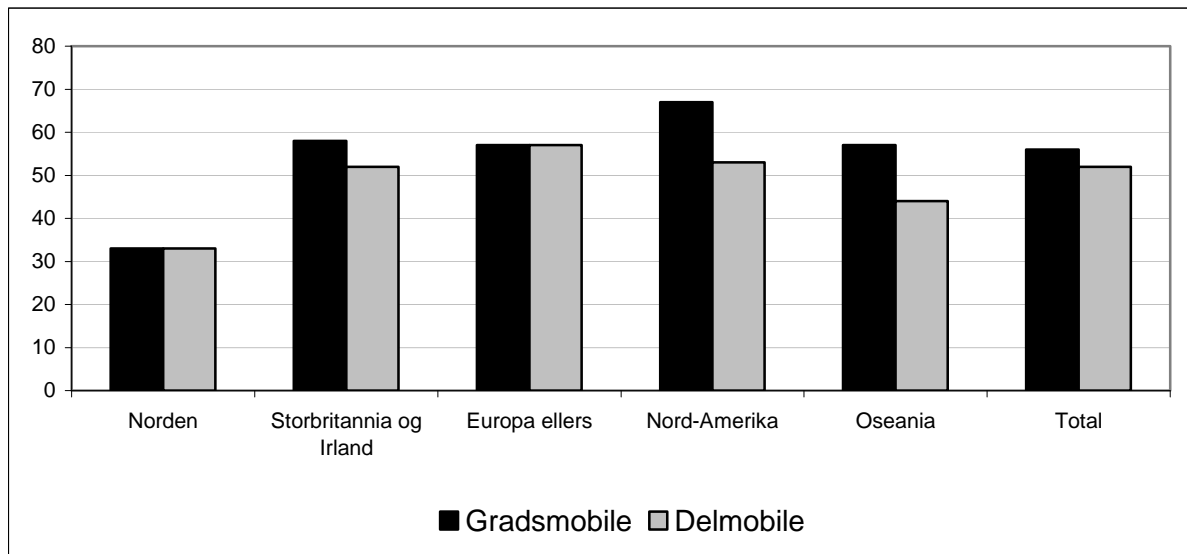
	Gradsmobile N=798	Delmobile N=437	Ikke-mobile N=559
Nordiske språk	11	7	5
Engelsk	55	51	45
Tysk	1	2	1
Fransk	2	1	0
Spansk	1	1	0
Andre språk	1	1	1

Det er flere som bruker et eller flere fremmedspråk ukentlig blant de som har utdanning innenfor økonomi/administrasjon og teknologi/realfag enn blant de som har utdanning innefor samfunnsfag eller media/informasjonsfag. Dette framgår av figur 7.2.

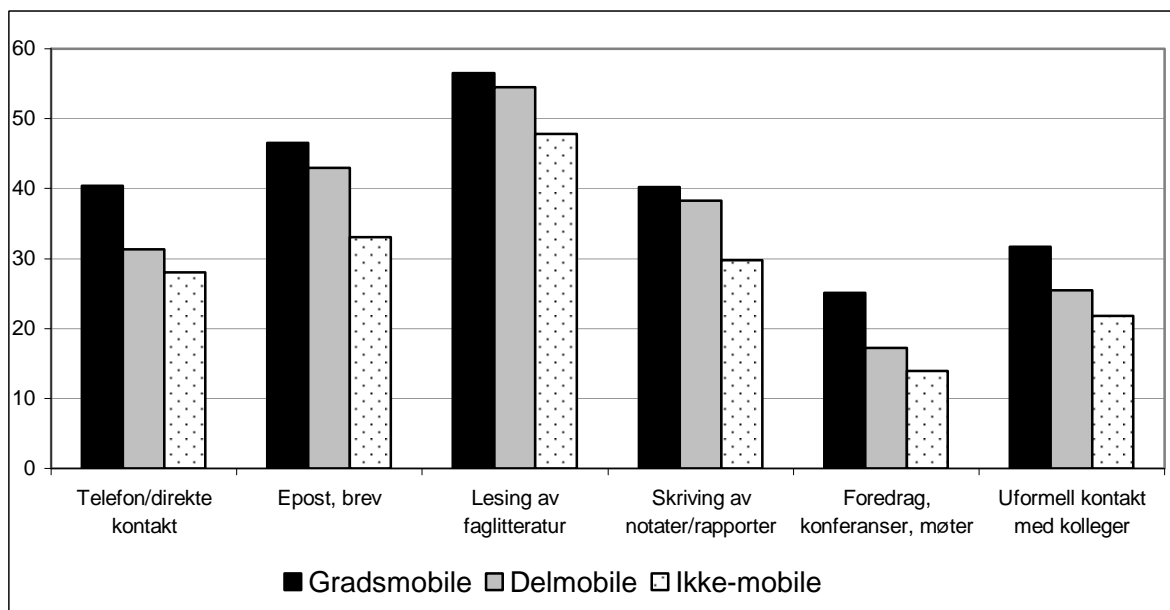
Figur 7.2. Andel som bruker fremmedspråk i arbeidet ukentlig etter utdanningstype og mobilitetsstatus.

Ikke overraskende finner vi også at bruk av språk varierer med studieland. Gradsmobile som har studert i Nord-Amerika er de som oftest bruker fremmedspråk på ukentlig basis. De som har studert i nordiske land er mindre hyppige brukere av språk i arbeidssituasjonen. Faktisk er det færre i denne gruppen som bruker språk i arbeidet ukentlig enn de som har all utdanning fra Norge (33% mot 46%).

Figur 7.3. Andel som bruker fremmedspråk ukentlig etter studieland og mobilitetsstatus.

Figur 7.4 viser i hvilke situasjoner arbeidstakerne bruker fremmedspråk. Lesing av faglitteratur er den oppgaven flest bruker språkkunnskaper til jevnlig, altså en "passiv" form for språkbruk. Forskjellene mellom gradsmobile og ikke-mobile er relativt stor når det gjelder en mer aktiv bruksform som bruk av fremmedspråk til foredrag, konferanser og møter. Andelen som oppgir å bruke språk ukentlig til slike formål er dobbelt så høy blant gradsmobile som ikke-mobile. For alle typer oppgaver skårer de gradsmobile noe høyere enn de delmobile, som igjen skårer høyere enn de ikke-mobile.

Figur 7.4. Yrkesaktive i Norge som ukentlig bruker fremmedspråk til ulike arbeidsoppgaver. Prosent.

7.3.1 Bruk av fremmedspråk blant de som har studert i Frankrike og Spania

Vi har sett at engelsk er det fremmedspråk flest benytter seg av, og dette uavhengig av studieland. Men hva med de som har studert i land der det snakkes andre språk? Får de benyttet seg av vertslandets språk i arbeidssituasjonen? Datamaterialet begrenset mulighet for å analysere dette, ettersom gruppene blir små når vi bryter ned på studieland. Vi skal se på de to landene utenom engelskspråklige land og Norden der flest har studert; Frankrike og Spania. Av de som oppgir Frankrike som det landet de har hatt sitt lengste studieopphold i, er det til sammen 44 personer som er i arbeid i Norge, 24 gradmobile og 20 delmobile. 11 personer (25%) av disse oppgir å bruke fransk på ukentlig basis, men over halvparten bruker aldri fransk i arbeidet. Det er ubetydelige forskjeller mellom grads- og delmobile. Blandt dem som har studert i Spania er det til sammen 53 personer som arbeider i Norge, 19 gradsmobile og 34 delmobile. Kun to av disse oppgir å bruke spansk på ukentlig basis, og 85 prosent bruker aldri spansk i arbeidet. Selv om vi ikke vet noe om kandidatenes mestringsnivå²⁷, indikerer resultatene likevel at språkkunnskaper ikke nødvendigvis kommer til anvendelse i det norske arbeidsmarkedet. Det er imidlertid viktig å presisere at kandidatene er tidlig i sin karriere, og at det kan tenkes at de senere finner arbeid der de i større grad kan trekke veksler på språkkompetanse. Det er heller ikke gitt at kandidatene har *forventet* å finne arbeid der språkkompetanse kan utnyttes fullt ut. Det er fullt mulig å oppfatte språk som et middel for å tilegne seg kunnskap mer enn som en type kompetanse man regner med å få brukt i yrkessammenheng. I kapittel ni skal vi komme tilbake til hvorvidt den yrkesmessige bruk av språkkunnskaper er i tråd med kandidatenes forventninger.

7.4 Oppsummering om internasjonale aspekter ved arbeidet

Vi har sett at kandidater som har studieerfaring fra utlandet oftere er ansatt i internasjonale bedrifter og oftere har arbeid som medfører reisevirksomhet i utlandet, sammenlignet med kandidater som har all sin utdanning fra Norge. Dette gjelder både gradsmobile og delmobile. De er også mer tilbøyelige til å bruke fremmedspråk i arbeidssituasjonen. Det er i hovedsak engelsk språk som blir benyttet, språk som fransk og spansk er sjeldnere i bruk. Noen hadde kanskje forventet å få benyttet sin språkkompetanse i større grad. Dette skal vi komme tilbake til i kapittel 9.

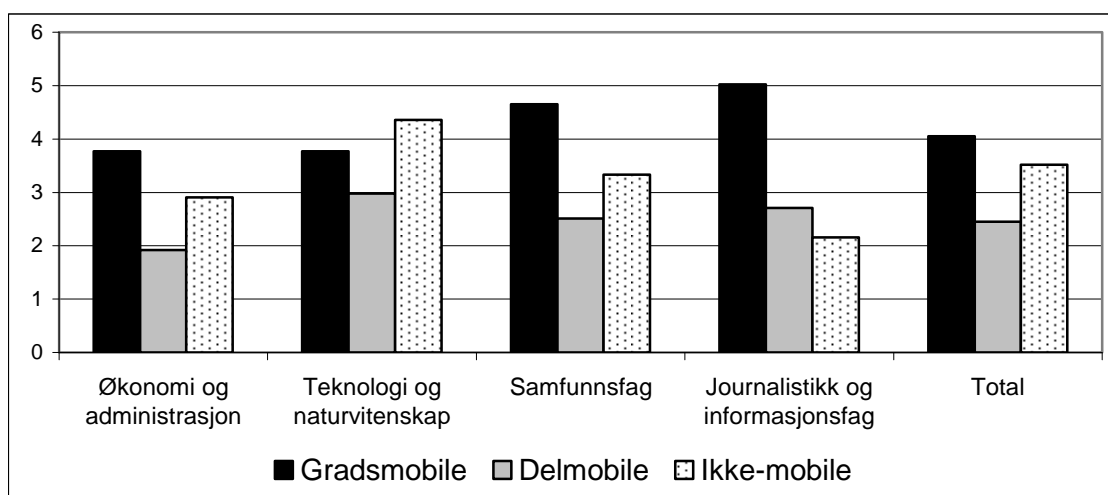
²⁷ Eksempelvis kan noen av de delmobile ha gått på engelskspråklige programmer.

8 Arbeidssøking og -ledighet

Dette kapitlet ser på hvordan kandidatene har gått fram for å skaffe seg jobb; hvilke kanaler de har benyttet, hvor mange søknader de har sendt og hvor lang tid det tok å få den første jobben. Vi skal også se på hvor store andeler som har opplevd arbeidsledighet i tiden etter endt utdanning, og hvilke grupper som har vært mest utsatt for ledighet.

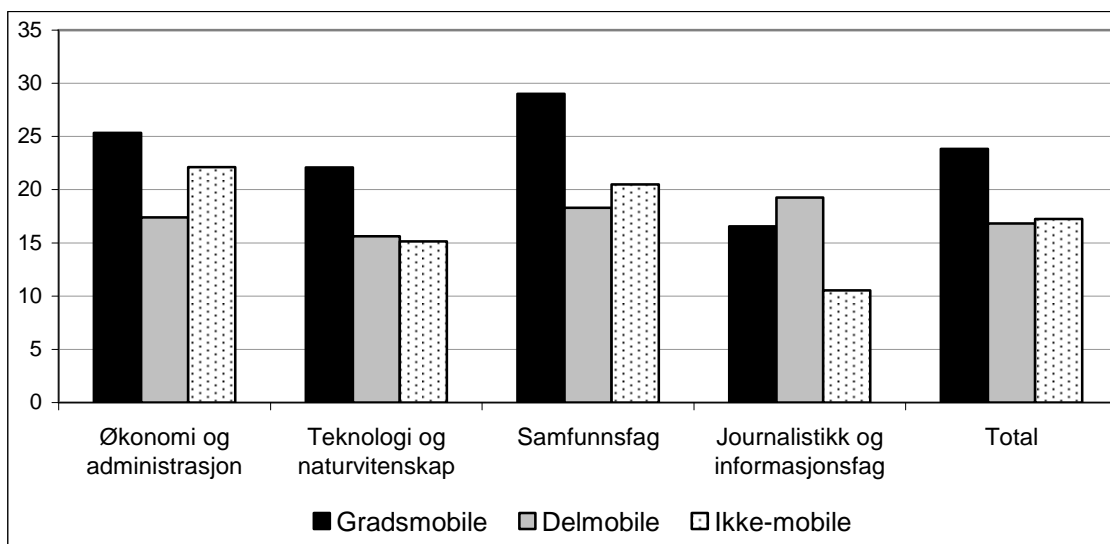
8.1.1 Tidsspenn fra avsluttet utdanning til første jobb

I snitt tar det noe lengre tid for gradsmobile å komme i arbeid. Som det framgår av figur 8.1 gjelder dette for kandidater på de fleste fagområder. Dette kan ha sammenheng med at mange flytter tilbake til Norge i perioden rett etter avsluttende eksamen, og at en slik prosess kan ta noe tid. Noen velger kanskje å ta ferie før de flytter hjem. Det kan også tenkes at arbeidsgivere oppfatter søkere som er bosatt i utlandet på søketidspunkt som problematiske å innkalle til intervju (det er ofte arbeidsgiver som bekoster reiseutgiftene). Men det kan også være at arbeidsgivere er skeptiske til gradsmobile av andre årsaker og at de gradsmobile i mindre grad har et relevant profesjonelt nettverk å trekke på.

Figur 8.1. Antall måneder fra avsluttet utdanning til inntektsgivende arbeid (utenom tilfeldige jobber/ feriejobber). Gjennomsnitt.

Om man skal dømme etter antall søknader sendt, så skorter det i hvert fall ikke på innsatsen til de gradsmobile I snitt har de sendt om lag 40 prosent flere søknader enn delmobile og ikke-mobile studenter før de får jobb (24 mot 17 søknader). Unntaket er gradsmobile fra nordiske land, som ikke har sendt flere søknader enn de som kun har studert i Norge. Figur 8.2 viser gjennomsnittlig antall sendte søknader etter utdanningstype.

Figur 8.2. Antall jobbsøknader sendt før oppnådd inntektsgivende arbeid, blant de som har søkt arbeid.

Gjennomsnittstall er ikke nødvendigvis den beste måten å presentere søknadstall på, ettersom variasjonene er nokså store. Det kan også stilles spørsmål om i hvilken grad et høyt antall søknader nødvendigvis er et uttrykk for vansker med å komme inn på arbeidsmarkedet. Et høyt antall søknader kan også gjenspeile initiativ og fleksibilitet og kan dessuten være en refleksjon av hvilke søkemetoder som er vanlige å benytte innenfor ulike segmenter av arbeidsmarkedet.

8.1.2 Søkekanaler

De som har søkt arbeid etter endt utdanning eller fått jobb uten å søke er bedt om å oppgi hvilke kanaler de benyttet i jakten på sin første jobb. Den søkekanalen flest har benyttet er å respondere på arbeidsgivers annonse. De er også mange som kontakter arbeidsgivere uten å vite om ledige jobber. De gradsmobile har et noe annet søkemønster enn de andre to gruppene, blant annet ved at de oftere oppsøker arbeidsgivere og private arbeidsformidlere og benytter seg av familie og venner. De som har eksamenspapirer fra utlandet benytter i mindre grad profesjonelle kontakter. Dette mønsteret er i tråd med funnene fra Kandidatundersøkelsen 2002 (Wiers-Jenssen 2005a) og kan relateres til mangel på relevant profesjonelt nettverk. I tabell 8.1 er signifikante forskjeller mellom kandidater uteksaminert i Norge og i utlandet markert med *.

Tabell 8.1. Benyttede søkekanaler blant de som har forsøkt å få inntektsgivende arbeid etter endt hovedutdanning. Prosent

Søkekanal	UTEKSAMINERT	UTEKSAMINERT I	
	I UTLANDET	NORGE	
	Grads- mobile N=994	Del- mobile N=468	Ikke- mobile N=563
Svarte på arbeidsgivers annonse	74	77	74
Kontaktet arbeidsgiver uten å vite om noen ledige stillinger*	45	36	35
Annonserte selv*	4	1	2
Ble kontaktet av arbeidsgiver*	23	26	30
Kontaktet offentlig arbeidsformidling (Aetat, NAV)	27	23	27
Kontaktet vikarbyrå eller private arbeidsformidlere*	37	24	26
Kontaktet "karrieresenteret" ved min utdanningsinstitusjon	10	11	8
Gjennom lærerstaben på min utdanningsinstitusjon*	4	8	9
Hadde etablert kontakt meds jeg arbeidet under studiene*	17	22	21
Gjennom foreldre, familie eller slektninger*	14	11	10
Gjennom venner eller bekjente*	27	22	22
Etablerte min egen bedrift	3	3	3
Annet	5	7	4

* $p < 0,05$ mellom kandidater uteksaminert i utlandet og i Norge

De gradsmobile har benyttet flere søkekanaler. De har i snitt brukt 2,7 søkekanaler, mens tilsvarende tall for delmobile og ikke-mobile er 2,5 og 2,4.

Kandidatene ble også bedt om å indikere hvilken søkekanal som hadde størst betydning for den første jobben de fikk etter endt utdanning.²⁸ Tabell 8.2 viser at det også her er forskjeller mellom de som er uteksaminert i utlandet og i Norge.

²⁸ Ikke medregnet tilfeldige jobber og feriejobber

Tabell 8.2. Søkekanal som hadde størst betydning for første jobb. Prosent

Søkekanal	UTEKSAMINERT	UTEKSAMINERT I	
	I UTLANDET	NORGE	
	Gradsmobile N=950	Del- mobile N=448	Ikke- mobile N=531
Svarte på arbeidsgivers annonse*	38	45	42
Kontaktet arbeidsgiver uten å vite om noen ledige stillinger*	14	11	10
Annonserte selv	0	0	0
Ble kontaktet av arbeidsgiver	7	8	9
Kontaktet offentlig arbeidsformidling (Aetat, NAV)	2	1	1
Kontaktet vikarbyrå eller private arbeidsformidlere*	12	4	7
Kontaktet "karrieresenteret" ved min utdanningsinstitusjon	1	2	0
Gjennom lærerstaben på min utdanningsinstitusjon*	1	4	2
Hadde etablert kontakt meds jeg arbeidet under studiene*	8	10	15
Gjennom foreldre, familie eller slektninger*	4	3	2
Gjennom venner eller bekjente	10	9	8
Etablerte min egen bedrift	1	0	0
Annet*	2	5	4
Total	100	100	100

* $p < 0,05$ mellom kandidater uteksaminert i utlandet og i Norge.

De gradsmobile har i større grad har fått jobb gjennom å benytte vikarbyrå og private arbeidsformidlere, og i mindre grad gjennom lærerstab, tidligere jobbkontakter eller ved å ha blitt kontaktet av arbeidsgiver. Det synes som om mangel på relevante profesjonelle kontakter fører til at de gradsmobile må ta i bruk andre strategier for å søke arbeid.

Hvilke søkekanaler som gir uttelling varierer til en viss grad med utdanningstype (se vedleggstabell 5). Eksempelvis har kandidater med journalistikk/informasjonsutdanning sjeldnere fått jobb gjennom å svare på annonse. Det er også variasjoner etter land. Eksempelvis har de som har studert i land langt fra Norge (Nord-Amerika og Oseania) i særlig liten grad fått jobb gjennom kontakter etablert i løpet av studietiden.

Vi har sett at gradsmobile har utvist større søkeaktivitet, og at det tar lenger tid før de kommer i arbeid. Det siste har vi antydnet at kan ha sammenheng med prosessen med tilbakeflytting til Norge. Det er med andre ord ikke gitt at de har oppfattet seg som ledige selv om det har tatt noe tid å komme i arbeid. Dette skal vi se nærmere på i neste avnitt.

8.2 Arbeidsledighet i første fase etter avsluttet hovedutdanning

I spørreskjemaet er kandidatene bedt om å redegjøre for sine ulike aktiviteter i perioden etter endt hovedutdanning. Tabell 8.3 viser hva slags type aktivitet kandidatene var i, i den første perioden etter avsluttet utdanning. Tabellen viser at store flertallet kom raskt i arbeid.

Tabell 8.3. Aktivitet i første periode etter endt utdanning.

	Gradsmobile N=1090	Delmobile N= 514	Ikke-mobile N=631
Yrkesaktiv	68	71	75
Studier, skolegang	2	10	4
Hjemmearbeid uten lønn	2	0	1
Verneplikt	0	0	1
Arbeidsledig	24	15	18
Annet	5	3	1
Sum	100	100	100

Noen fortsatte også med videre studier. Men det er også en betydelig andel som definerte seg som arbeidsledige i den første perioden etter at de avsluttet utdanningen, og de gradsmobile er overrepresentert blant disse. Tabell 8.4 viser at andelen arbeidsledige i første fase varierer med fag.

Tabell 8.4. Andel arbeidsledige i første fase etter endt utdanning.

	Gradsmobile	Delmobile	Ikke-mobile
Økonomi og administrasjon	21	9	14
Teknologi og naturvitenskap	30	20	20
Samfunnsfag	25	14	18
Journalistikk og informasjonsfag	16	32	18
Total	23	15	18

Antall delmobile på journalistikk og informasjonsfag er lavt (21), og den høye andelen ledige i denne kategorien bør derfor ikke tillegges vekt. Når det gjelder de andre faggruppene, er andelen ledige signifikant høyere for gradsmobile enn andre. Delmobile og ikke-mobile har nokså like ledighetsandeler.

Når vi bryter ned tallene på både land og fag, blir det ofte få kandidater i hver kategori, og tallene blir nokså usikre. Tabell 8.5 viser hvor stor andel gradsmobile som var arbeidsledige i første fase etter utdanningstype og studieland. Overraskende nok er det blant dem som har studert i nordiske som and har en signifikant høyere andel som var ledige i første fase etter endt utdanning.

Tabell 8.5. Gradsmobile som var arbeidsledige i første fase etter endt utdanning. Prosent og absolutte tall.

	Norden		Storbritannia + Irland		Europa for øvrig		Nord-Amerika		Oseania	
	%	%-grunnlag	%	%-grunnlag	%	%-grunnlag	%	%-grunnlag	%	%-grunnlag
Økonomi og administrasjon	25	24	14	156	26	69	14	44	27	143
Teknologi og naturvitenskap	50	30	28	71	17	18	16	19	32	112
Samfunnsfag	30	20	25	100	17	30	36	28	19	21
Journalistikk og informasjonsfag	0	5	17	42	17	6	14	7	18	82
Alle	34	79	20	369	22	123	22	98	26	358

8.2.1 Multivariat analyse av arbeidsledighet

Det er også foretatt en multivariat analyse, for å undersøke om tendensen til forhøyet ledighet i første fase etter endt utdanning holder seg også når vi kontrollerer for mobilitetsstatus og andre forhold samtidig. Av tabell 8.8, modell 1 ser vi at de gradsmobile har signifikant høyere sannsynlighet for å ha vært arbeidsledige i første fase av utdanningen. De delmobile har derimot ikke forhøyet sannsynlighet for ledighet. Gode eksamensresultater og relevant arbeidserfaring før avsluttet utdanning minsker sannsynligheten for å ha erfart ledighet. Når det gjelder utdanningstype, finner vi at de med teknologisk og realfaglig utdanning i større grad har vært arbeidsledige den første tiden etter endt utdanning.

I modell 2 er det kun de gradsmobile som er gjenstand for analyse. Her er studieland og lærestedets prestisje lagt inn som kontrollvariable. Når det gjelder studieland, finner vi at de som har studert i Storbritannia og Irland har mindre sannsynlighet for å ha opplevd arbeidsledighet rett etter utdanningen. Ellers er mønsteret i hovedtrekk det samme, men bare en av effektene er signifikant (Studieland Storbritannia/Irland). Det er en tendens til at kandidater med realfaglig og naturvitenskapelig utdanning har økt sannsynlighet for å ha vært arbeidsledige, men denne er bare signifikant på 10%-nivå. Analysene bekrefter i hovedsak de bivarierte sammenhengene vi så ovenfor.

Tabell 8.6 Arbeidsledige i første fase etter endt utdanning. Logistisk regresjon.

Bakgrunn	Modell 1: Alle		Modell 2: Gradsmobile	
	Koeffisient	Standardfeil	Koeffisient	Standardfeil
Kjønn (kvinne)	-0,042	0,116	-0,198	0,161
Alder	0,028	0,016	-0,002	0,025
Foreldre med høyere utdanning	0,202	0,126	0,231	0,174
Gift/sambo	-0,096	0,115	-0,022	0,157
Mobilitetsstatus				
Gradsmobil	0,461 ***	0,137		
Delmobil	-0,178	0,171		
Humankapital				
Uteksamineringsår	-0,026	0,070	-0,130	0,103
Relative prestasjoner	-0,160 *	0,074	-0,128	0,100
Relevant arbeidserfaring før avsl. Utd.	-0,478 ***	0,118	-0,251	0,160
Utdanningstype				
Teknologi og realfag	0,498 ***	0,146	0,356	0,193
Samfunnsfag	0,188	0,170	0,275	0,235
Journalistikk og informasjonsfag	-0,111	0,216	-0,473	0,294
Annet/uoppgitt	-0,013	0,201	-0,124	0,264
Studieland				
Storbritannia og Irland			-0,641 *	0,281
Kontinental-Europa			-0,521	0,336
Nord-Amerika			-0,435	0,348
Oseania			-0,271	0,281
Annet/ukjent			-0,585	0,561
Lærestedets internasjonale prestisje			-0,110	0,106
Konstantledd ¹	-1,979 **	0,726	0,628	1,054
N	2155		1031	
	2065,733		1083,59	

*p< 0,05, **p<0,01, ***p<0,001

Resultatene skiller seg fra Kandidatundersøkelsen 2002 på flere områder. For det første er det generelle ledighetsnivået i første fase høyere. For det andre har de med teknologisk og realfaglig utdanning i høyere grad opplevd ledighet enn andre. For det tredje har kandidater fra nordiske land oftere opplevd ledighet enn andre. De siste to resultatene kan synes overraskende. En mulig forklaring kan være at disse kandidatgruppene føler seg nokså trygge på å få (relevant) arbeid, og tillater seg å være mer kresne i valg av jobb. Som vi så i kapittel 6, er ikke dette grupper som er særlig utsatt for å være overutdannet på undersøkelsestidspunktet.

8.3 Arbeidsledighet i perioden etter endt hovedutdanning

Undersøkelsen inneholder også informasjon om kandidatene har vært arbeidsledige på noe tidspunkt mellom avsluttet utdanning og undersøkelsestidspunktet. Det er naturlig nok flere som har vært ledige i løpet av hele perioden enn i første fase; 33 prosent av de gradsmobile, 23 prosent av de delmobile og 27 prosent av de ikke mobile. Men mønsteret i tabell 8.7 er i hovedsak det samme som i tabell 8.4

Tabell 8.7. Andel som har vært arbeidsledige på et eller annet tidspunkt etter endt utdanning.

	Gradsmobile	Delmobile	Ikke- mobile
Økonomi og administrasjon	29	17	21
Teknologi og naturvitenskap	39	29	28
Samfunnsfag	35	23	30
Journalistikk og informasjonsfag	35	41	29
Total	33	23	27

Også multivariate analyser av ledighet i perioden etter endt utdanning viser omtrent samme mønster som for ledighet i første fase. Gradsmobile og kandidater med realfaglig/teknologisk utdanning har høyere sannsynlighet for å ha vært ledige, og gode eksamensresultater, relevant arbeid før studieslutt reduserer medfører redusert risiko for ledighet.

8.4 Oppsummering om arbeidssøking og -ledighet

Med hensyn til jobbsøking er mønsteret nokså likt det vi fant i Kandidatundersøkelsen 2002. De som er uteksaminert i utlandet bruker lenger tid på å komme i arbeid, de søker flere jobber og benytter litt andre søkekanaler. Det er også en høyere andel av de gradsmobile som har vært arbeidsledige i første fase etter endt utdanning. Forskjellene er ikke dramatiske, men viser altså relativt høy stabilitet. Resultatene bekrefter dermed at det er noe større utfordringer knyttet til å komme seg inn på arbeidsmarkedet for de som har sine vitnemål fra utenlandske læresteder. De delmobile opplever generelt ikke større vansker med å komme inn på arbeidsmarkedet enn de ikke-mobile. Disse har sine vitnemål fra norske læresteder, og det kan være at det er lettere for dem å "selge" sin utenlandserfaring. Men det er også verd å merke seg at delstudentene skårer høyt på indikatorer på prestasjoner, både når det gjelder karakterer fra videregående skole og selvvalgte eksamensresultater i forhold til medstudenter. Om det er slik at dette er spesielt flinke kandidater, er det ikke overraskende at de møter mindre problemer i arbeidsmarkedet enn andre.

9 Utbytte og arbeidsgiverholdninger

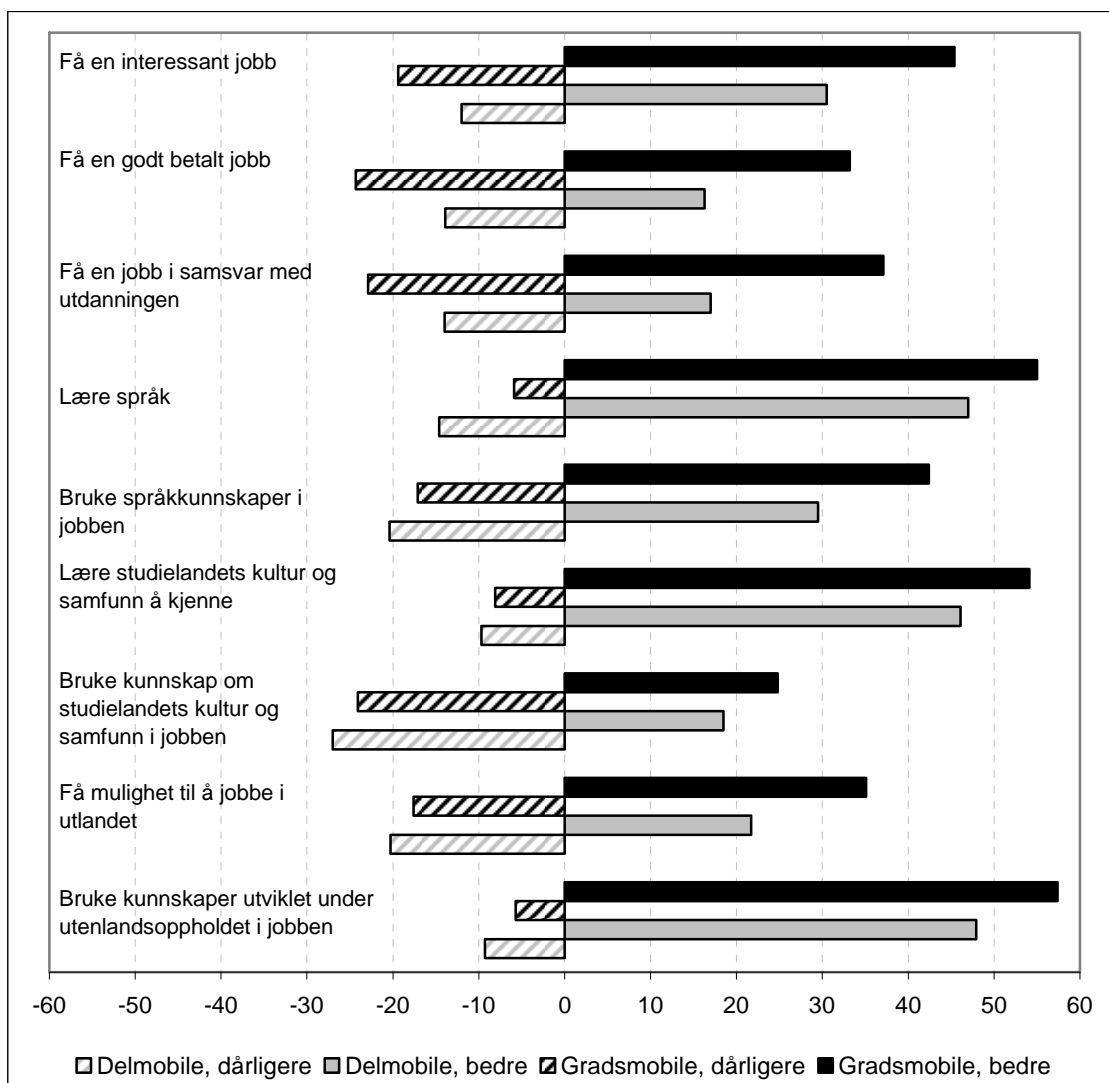
Tidligere forskning viser at norske utenlandsstudenter i hovedsak er svært fornøyd med utenlandsoppholdet. De vurderer den faglige kvaliteten som minst like god som studenter ved norske læresteder. I tillegg understreker de at utenlandsstudier gir mye ekstra, i form av språk- og kulturkompetanse, personlig utvikling med mer (Stensaker og Wiers-Jenssen 1998, Wiers-Jenssen 1999). De fleste forventer også at arbeidsgivere skal se positivt på at de har utdanning fra utlandet. Men hvor fornøyd er kandidatene med sitt utenlandsopphold sett i ettertid? Får de benyttet sin kompetanse i arbeidsmarkedet i like stor grad som forventet? Og hvordan opplever det møtet med norske arbeidsgivere? Dette er tema for dette kapitlet.

9.1 Utbytte i forhold til forventninger

Kandidatene ble bedt om å vurdere utbyttet av utenlandsoppholdet i forhold til forventningene de hadde som studenter. Figur 9.1 viser andelene som oppfatter at utenlandsoppholdet har gitt bedre utbytte enn forventet (søylene på høyre side av aksene) og dårligere utbytte enn forventet (søylene på venstre side av aksene). Svarkategorien ”som forventet” er utelatt fra figuren.

Hovedinntrykket er at utenlandsoppholdet har innfridd forventningene. I snitt er det flere som gir uttrykk for at utbyttet er bedre enn forventet, eller som forventet, enn dårligere enn forventet. Særlig gjelder dette de gradsmobile. Eksempelvis mener over halvparten av disse at utbyttet har vært bedre enn forventet når det gjelder å lære språk og kultur å kjenne. Men det er også forhold der kandidatenes synspunkter er mer delte.

Det er særlig mulighetene for å ”lære språk”, ”lære studielandets samfunn og kultur å kjenne” og ”muligheten for å bruke personlige egenskaper utviklet under utenlandsoppholdet i jobben” som har overgått forventningene. Kandidatene har mer delte meninger om mulighetene til å ”Bruke språkkunnskaper i jobben” og ”Bruke kjennskap til vertslandets kultur og samfunn i jobben”. Det er også en del gradsmobile som hadde forventet at utdanning i utlandet ville gi bedre mulighet for å jobbe i utlandet. Det avtegner seg et mønster som tyder på at den personlige gevinsten er større enn den yrkesmessige gevinsten går det gjelder kompetanse vi tidligere har omtalt som bonuskunnskaper.

Figur 9.1. Andel som vurderer utbyttet av utenlandsoppholdet som bedre eller dårligere enn forventet.

Når resultatene brytes ned på utdanningstype, finner vi at kandidatene med medie- og informasjonsutdanning (de fleste av disse er gradsmobile), skiller seg ut ved at betydelige andeler rapporterer om dårligere utbytte enn forventet når det gjelder å få en interessant jobb (31%), godt betalt jobb (35%) og en jobb i samsvar med utdanningen (34%). Som vi har sett tidligere er kandidater i denne gruppen ofte overutdannet, og resultatene kan ses i sammenheng med dette.

Når resultatene brytes ned på studieland, finner vi at de som har studert i Storbritannia/ Irland og USA ofte skårer høyt på de positive indikatorene, som det å få en interessant jobb og jobb i samsvar med utdanningen. Nord-Amerika skiller seg ut ved at en relativt høy andel (44%) oppgir å ha bedre utbytte enn forventet når det gjelder bruk av kunnskap om kultur og samfunn. De som har studert i europeiske land utenom Norden og engelskspråklige land skiller seg ut ved at relativt høye andeler som oppgir å ha mindre utbytte enn forventet av kunnskaper om studielandets kultur og samfunn (35%) og språkkunnskaper (32%). I kapittel sju så vi at det en betydelig andel av de som har studert i

land som Frankrike og Spania som ikke har bruk for disse landenes språk i sitt daglige arbeid. Resultatene tyder på at kandidater utdannet i europeiske land utenom Norden og Storbritannia/Irland hadde forventet å få mer bruk for sin språklige og kulturelle bonuskompetanse enn det de faktisk gjør.

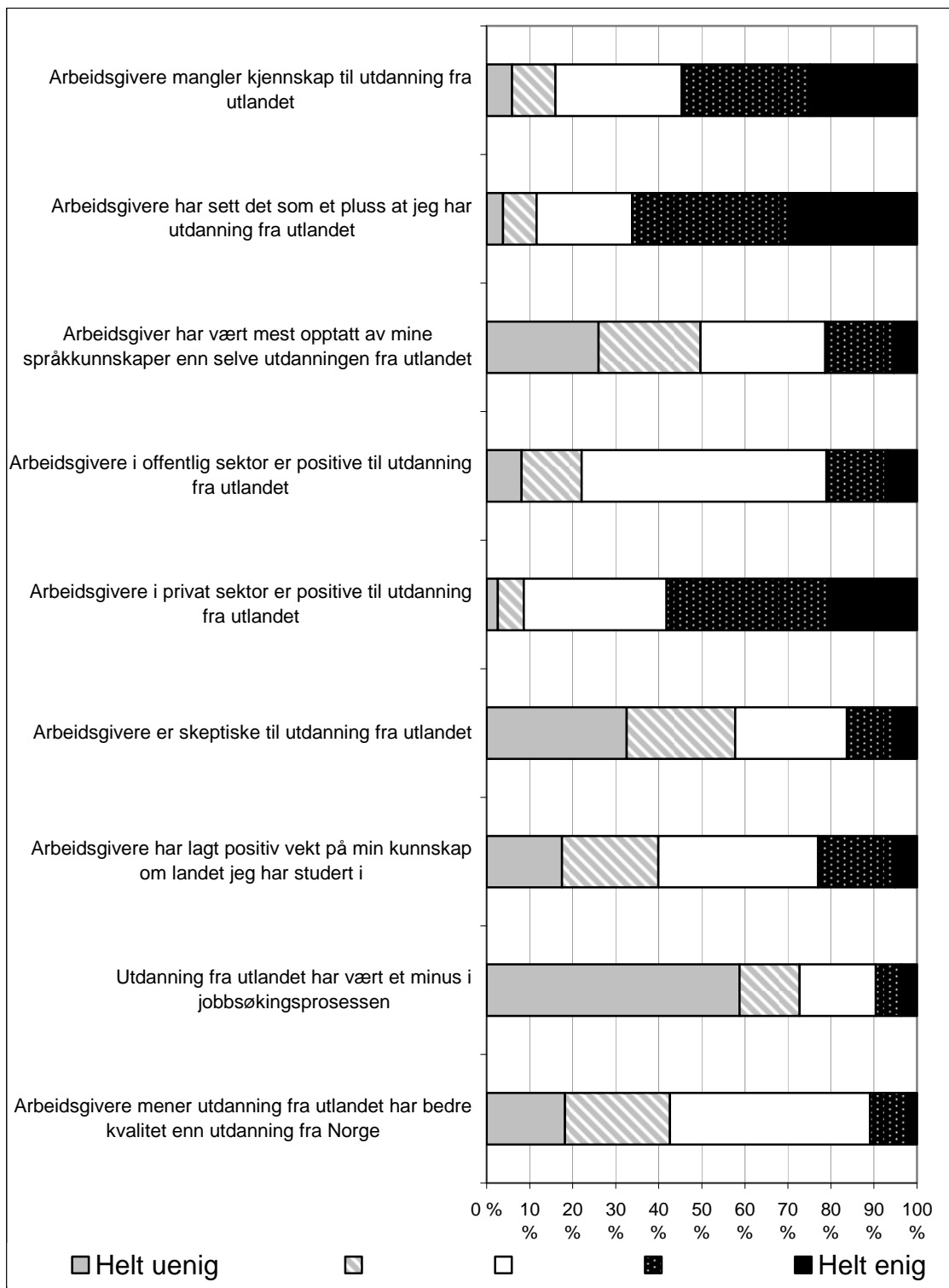
Ut fra et metodisk synspunkt kan det selvsagt stilles spørsmål ved hvor presist respondentene kan rekapitulere sine forventninger, og forventingsnivået kan dessuten ha vært svært ulikt. Men likevel kan slike vurderinger gi et bilde av om det er noen områder hvor kandidatene har blitt positivt overrasket eller skuffet.

9.2 Kandidatenes erfaring med holdninger hos arbeidsgivere

Vi har sett at noen av de gradsmobile har erfart at det er barrierer knyttet til å få innpass på arbeidsmarkedet. Dette kan ha med kandidatenes kompetanse å gjøre, men også med hvordan denne kompetansen blir vurdert hos arbeidsgivere. Vi har også sett at en høyere andel mobile enn ikke-mobile kandidater arbeider i privat sektor. Også dette kan ha å gjøre med både med kandidatene og arbeidsgiverne. Tilsvarende mønstre ble også funnet i Kandidatundersøkelsen 2002, og forsøkt forklart med ulike teorier om tilbuds- og etterspørselssiden i arbeidsmarkedet (Wiers-Jenssen 2005a, Wiers-Jenssen og Try 2005). Men det er et klart behov for mer kunnskap om hva slike mønstre skyldes.

I denne undersøkelsen har vi søkt å utvide kunnskapen om dette ved å spørre kandidatene om hvilke erfaringer de har gjort seg med norske arbeidsgivere. De som har søkt arbeid i Norge etter endt utdanning er bedt om å ta stilling til noen påstander om jobbsøkningsprosess og arbeidsgivere Norge – ut fra deres egne erfaringer. Resultatene er vist i figur 9.2

Drøyt halvparten av kandidatene sier seg enige i at arbeidsgivere mangler kjennskap til utdanning fra utlandet. Likevel har to av tre erfart at arbeidsgivere ser det som et pluss at de har utdanning fra utlandet. Dette kan ved første øyekast synes noe motstridende, men er det ikke nødvendigvis tilfelle. For det første er det fullt mulig å se positivt på utdanning fra utlandet, selv om man mangler detaljkunnskap. For det andre så kan kandidatene referere til erfaringer med *ulike* arbeidsgivere.

Figur 9.2. Andeler som er uenige og enige i påstander om norske arbeidsgiveres holdninger.

Et slående resultat er hvordan kandidatene oppfatter arbeidsgivere i privat og offentlig sektor. Flertallet mener at arbeidsgivere i privat sektor er positive til utdanning fra utlandet, mens det er langt færre som mener det samme om arbeidsgivere i offentlig sektor. Dette kan tenkes å ha sammenheng med at det er flere som har hatt kontakt med private enn

offentlige arbeidsgivere, jfr. at de fleste mobile kandidater arbeider i privat sektor²⁹. Men vi kan ikke se bort fra at tallene kan gjenspeile en reell forskjell i holdninger.

Ser vi på forskjeller mellom gradsmobile og delmobile, finner vi at det er signifikant flere gradsmobile enn delmobile som sier seg enig i at arbeidsgivere mangler kjennskap til utdanning fra utlandet (61% mot 41%), at arbeidsgivere er skeptisk til utdanning fra utlandet (20% mot 9%) og at utdanning fra utlandet har vært et minus i jobbsøkningsprosessen (12% mot 4%). Som vi så i kapittel 7, synes de gradsmobile å streve noe mer med å få innpass på arbeidsmarkedet, og at de relaterer noe av dette til arbeidsgiveres holdninger og kompetanse er ikke overraskende. De har dessuten trolig mer erfaring med å promotere sin utdanning fra utlandet enn det delstudentene har.

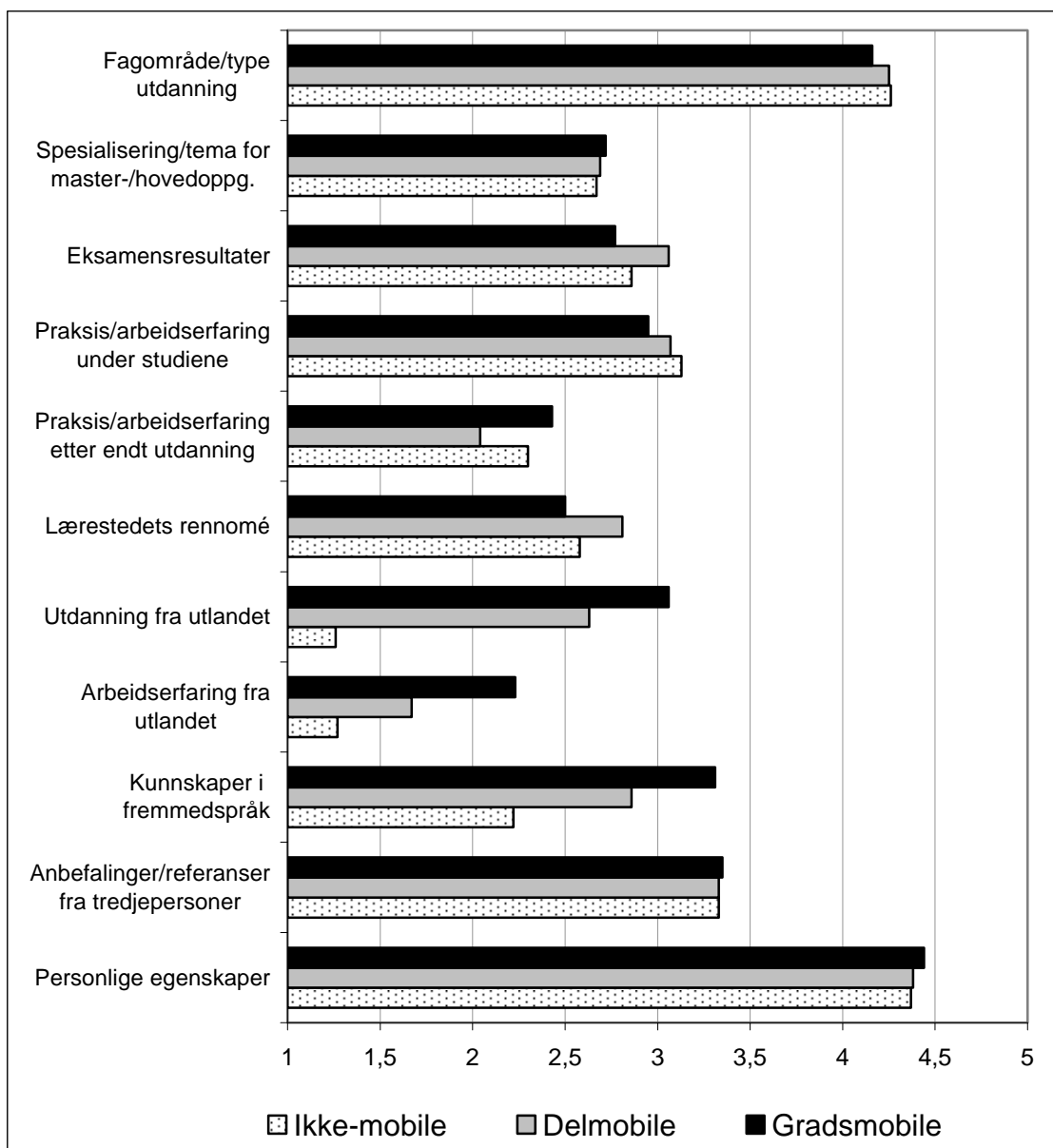
Ser vi på forskjeller mellom kandidater med ulike typer utdanning, finner vi at kandidater med utdanning i journalistikk og informasjonsfag skiller seg ut ved at flere oppfatter arbeidsgivere som mer negative. Hele 34 prosent sier seg enige i påstanden ”Arbeidsgivere er skeptiske til utdanning fra utlandet”, og 23 prosent er enige at ”Utdanning fra utlandet har vært et minus i jobbsøkningsprosessen”. Når det gjelder studieland, framkommer ingen klare mønstre.

Det finnes flere metodiske innvendinger mot å undersøke arbeidsgiverholdninger på den måten som er gjort ovenfor. Det er et røft mål, og vi vet ikke hvor mange og hva slags arbeidsgiverkontakter erfaringene er basert på. Det er også et indirekte mål. Vi måler arbeidssøkeres *oppfatninger* av arbeidsgivers holdninger, og det er ikke nødvendigvis det samme som arbeidsgivernes faktiske holdninger. Men heller ikke om man spør arbeidsgiverne selv, kan man være sikker på å reelle holdninger.

9.3 Rekrutteringskriterier

Kandidatene er også spurt om å gi sin vurdering av hvordan arbeidsgivere vektla ulike kriterier da de ble rekruttert til sin første jobb etter endt utdanning. Figur 9.3 viser fordelingene etter mobilitetsstatus. For alle grupper er det type utdanning og personlige egenskaper som vurderes å ha størst betydning, og mange forhold vurderes nokså likt, uavhengig av mobilitetsstatus. Men forhold knyttet til utenlandsopphold vurderes naturlig nok ulikt. De som har studert i utlandet mener at kunnskaper i fremmedspråk var betydningsfullt da de ble rekruttert. Ser vi på studieland, finner vi naturlig nok at de som har studert i Norden ikke vurderer språkkunnskaper som spesielt betydningsfulle (skåre 2,48). Høyest skåre oppgir de som har studert i Storbritannia/Irland (3,39) og Nord-Amerika (3,34), mens de som har studert i Oseania (3,14) og Europa ellers oppgir noe lavere skåre for betydningen av fremmedspråk.

²⁹ Blant samfunnsvitere, der en høy andel er ansett i offentlig sektor, er andelen som rapporterer om positive holdninger i offentlig sektor betydelig høyere enn for andre grupper (38%).

Figur 9.3. Antatt betydning av ulike kriterier ved rekruttering til første jobb etter mobilitetsstatus. Gjennomsnittsskåre, skala 1 (ikke viktig) 5 (svært viktig).

9.4 Oppsummering om forventinger og arbeidsgivererfaringer

Utenlandsstudiene har i betydelig grad innfridd, og i mange tilfeller oversteget, kandidatenes forventinger. Særlig gjelder dette de gradsmobile. Men det er noen forhold som ikke alle er like tilfredse med. En betydelig andel synes ikke de får utnyttet sine språk- og kulturkunnskaper i arbeidet i samme grad som forventet, og høyest er andelen blant dem som har studert i europeiske land utenom Norden og engelskspråklige land.

Når det gjelder erfaringer med arbeidsgiverholdninger, så har mange gradsmobile inntrykk av at arbeidsgivere mangler kompetanse til å vurdere utdanning fra utlandet, og det er også noen som mener arbeidsgiverne er skeptiske. Særlig gjelder dette kandidater med utdanning innenfor journalistikk og mediefag.

10 Avslutning

Undersøkelsen viser at det er både negative og positive arbeidsmarkedseffekter av utdanning fra utlandet. Mønsteret er noe ulikt for gradsmobile og delmobile. De gradsmobile opplever noe større utfordringer når det gjelder å få innpass på arbeidsmarkedet, og de har større sannsynlighet for å oppfatte seg som overkvalifisert for det arbeidet de har på undersøkelsestidspunktet. På den annen side har de i gjennomsnitt høyere lønn, og de har oftere jobber med internasjonalt tilsnitt. Men ikke alle får anvendt bonuskunnskaper som språk og kulturkunnskap i arbeidssituasjonen i den grad de hadde forventet. Det må understrekes at arbeidsmarkedsforskjellene mellom kandidater utdannet i utlandet og Norge er relativt små, og at det ikke er grunn til å advare mot gradsstudier i utlandet på generelt grunnlag.

Hvorfor det er vanskeligere for de gradsmobile å få (relevant) arbeid, kan undersøkelsen ikke gi oss noe sikkert svar på. Vi har vært inne på at manglende nettverk i norsk arbeidsliv kan være et problem for dem som har tilbrakt mange år i utlandet, og kandidatenes jobbsøkningsstrategier støtter opp om en slik hypotese. Men det kan også tenkes å skyldes at arbeidsgivere mangler kunnskap om utdanning i utlandet, og at det finnes en viss skepsis blant noen av dem. Resultatene fra denne studien viser at mange kandidater mener at arbeidsgivere mangler kunnskap. Men det kan også tenkes at kandidater som har vært mange år i utlandet kan mangle visse former for kompetanse som kan være en fordel å ha om man skal arbeide i Norge. I innledningskapittelet ble det nevnt at humankapital består av både generelle og landspesifikke komponenter. De som har studert i utlandet har tilegnet seg landspesifikk humankapital fra andre land, som ikke nødvendigvis er anvendbar i Norge. Samtidig kan de besitte mindre landspesifikk humankapital knyttet til Norge. Eksempler på dette kan være kjennskap til norske lover, regler og forskrifter innenfor et område, manglende profesjonell skriverfaring på norsk, manglende kjennskap til visse typer programvare, manglende kjennskap til en politisk kontekst eller lignende. Sett fra et slikt perspektiv, blir gradsmobile mer attraktive når de har skaffet seg arbeidserfaring fra Norge. Noen år etter endt utdanning, har de gradsmobile i snitt høyre lønn, tross høyere barrierer for å komme seg inn på arbeidsmarkedet. Dette indikerer at de oppfattes som produktive arbeidstakere – når de først har fått seg en jobb. Muligens kan dette ha sammenheng med personlige egenskaper. I innledningskapittelet viste vi til forskning som viser at arbeidsgiverne vurderer de mobile kandidatene til å være mer kompetente når det gjelder tilpasningsdyktighet, initiativ, utholdenhet og problemløsning (Bracht og medarbeidere 2006). Hva som skjer i jobbmatchingsprosessen er et tema det med fordel kan forskes videre på. Dette kan belyses både fra arbeidsgivers og arbeidstakers ståsted.

Å ha deler av utdanningen fra utlandet synes ikke å ha negative effekter på arbeidsmarkedsinntreden. Delmobiles jobbsøknings- og jobbmatchingsmønster er i hovedtrekk sammenfallende med kandidater som har all sin utdanning fra Norge.

Lønnsmessig kommer de også noe bedre ut enn de ikke-mobile. De synes dessuten å få relativt god uttelling for sin internasjonale bonuskompetanse i yrkessammenheng, tatt i betraktning at deres studieopphold i utlandet har hatt begrenset varighet. Men vi må huske på at de delmobile i omtrent like stor grad som de gradmobile har hatt utenlandsopphold tidligere, og at deres akkumulerte bonuskompetanse kan være høy på grunn av dette. De delmobiles suksess kan også tolkes i lys av prestasjoner. De har et høyt karaktersnitt fra videregående opplæring, noe som kan tenkes å bety at de har vært flinke også som studenter i høyere utdanning. Det er interessant å merke seg at delstudentene synes å utgjøre en ennå mer sosialt selektert gruppe enn gradsstudentene, og de i omtrent like stor grad som de gradmobile har familie som har bodd i utlandet og selv har utenlandsopphold bak seg.

Resultatene bekrefter i hovedsak mønstre fra Kandidatundersøkelsen 2002 på de områdene vi har sammenlignbare data. Men denne undersøkelsen inkluderer færre fagfelt, og resultatene er derfor mindre polariserte. Vi finner likevel noen forskjeller knyttet til utdanningstype. De som har utdanning i teknologi og realfag har litt større problemer med å komme seg inn på arbeidsmarkedet enn andre grupper. Men på den annen side, disse kandidatene havner sjeldnere i jobber der de er overutdannet. Kandidater med utdanning i journalistikk og informasjonsfag bruker noen lenger tid på å få seg jobb, og har oftere jobber de er overutdannet for på undersøkelsestidspunktet. I denne gruppen er det også en del mobile kandidater som gir uttrykk for negative erfaringer med norske arbeidsgivere.

Når det gjelder studieland, framtrer få gjennomgående mønstre. Gradsmobile utdannet i Oseania er noe mer eksponert for overutdanning, og økonomer og teknologer utdannet i denne regionen har i større grad opplevd arbeidsledighet en tilsvarende utdanningsgrupper i andre engelskspråklige land. Når vi kontrollerer for flere forhold i multivariate analyser, er imidlertid effektene av studieland nokså små. Som nevnt innledningsvis, har vi tidligere hatt lite kunnskap om de mange nordmenn som har studert i Australia. Gjennom denne undersøkelsen har vi fått mer informasjon om denne gruppen. Blant annet vet vi nå at de i større grad enn andre vender tilbake til Norge etter endt utdanning.

Et tema som ikke har vært undersøkt tidligere, er utbytte av utenlandsopphold i forhold til forventninger. Resultatene fra denne undersøkelsen viser at utbyttet ofte er langt høyere enn forventet, særlig når det gjelder forhold som tilegnelse av språk- og kulturkunnskap og personlig utvikling. Hovedinntrykket er altså overveiende positivt. Det er en likevel en del kandidater som ikke har fått innfridd sine forventninger når det gjelder forhold om bruk av språk og kulturkunnskap i jobbsammenheng. Et mindretall har forventet at utenlandsoppholdet skulle gi et større karriereløft. Blant kandidater med journalistikk- og informasjonsutdanning er det betydelige andeler som oppgir dårligere utbytte enn forventet knyttet til å få interessant, relevant og godt betalt arbeid.

Resultatene fra spørsmålene om utbytte i forhold til forventninger illustrerer at de fleste kandidatene opplever at utenlandsoppholdet har gitt dem positive erfaringer som ikke alltid

kan konverteres til yrkesmessig utbytte, som språk- og kulturkunnskap. Dette er en påminning om at individuelt utbytte er langt videre enn de forhold som kan måles gjennom arbeidsmarkedsindikatorer. Utenlandsstudier gir mer en bare utdanning, og de som har studert ute verdsetter ulike former for bonuskompetanse svært høyt.

De aller fleste som studerer i utlandet vender tilbake til Norge. Noen har også med seg en utenlandsk partner hjem, og om vi inkluderer disse i regnskapet er ”nettotapet” av hoder ikke stort mer enn ti prosent. De fleste kommer i arbeid i løpet av nokså kort tid, og selv om overutdanning er mer utbredt blant gradsmobile enn andre, synes utdanning fra utlandet i høy grad anvendbar i det norske arbeidsmarkedet. Sett fra myndighetenes side er det derfor lite å tape på at studenter reiser ut. For flere utdanningstyper er det dessuten det billigere å utstyre studenter med lån og stipend for å studere utenlands enn å utvide utdanningskapasiteten i Norge. Særlig aktuelt er dette når det gjelder medisinstudenter. Men gitt den nye konkurransesituasjonen etter Kvalitetsreformen, er det aktører innefor norsk høyere utdanning som ser med en viss frustrasjon på at norske studenter tar hele utdanningen i utlandet.

Rapporten bygger på et særs rikt datamateriale, og det har ikke vært mulig å gå i dybden på alle tema innenfor denne rapportens rammer. Materialet gir mulighet for langt flere analyser. Eksempelvis kunne man gjøre separate analyser for kandidater fra bestemte land eller med bestemte utdanninger, for de som arbeider i utlandet med mer. Det kan også gjøres flere multivariate analyser, for eksempel kunne man undersøke hvilke faktorer som påvirker sannsynligheten for å arbeide i utlandet, eller hva som påvirker sannsynligheten for at utdanningen fra utlandet gir bedre eller dårligere utbytte enn forventet. Ikke minst ville det være av stor interesse å gjøre sammenligninger med de andre nordiske land som har deltatt i undersøkelsen. Det er tatt initiativ til å lage en publikasjon som ser på studiemobilitet i de nordiske landene, og forhåpentligvis vil denne realiseres i løpet av 2009.

Referanser

- Aasland, O.G. og J. Wiers-Jenssen (2001), Norske medisinstudenter i utlandet – karriereplaner, personlighet, røyking og alkoholbruk. *Tidsskrift for den norske lægeforening* 121: 1677-82.
- Bengtsson, Å., Lundquist, H, og M. Ågren (2006), *Studies abroad – An investment for The Future?* Jönköping: Jönköping International Business School.
- Bohm, A., Davis, D, Meares, D. og D. Pearce (2002), *The Global Student Mobility 2025 report: Forecast of the Global Demand for International Education*. Canberra, Australia: IDP.
- Bracht, O., Engel C. Janson, K., Over, A., Schomburg, H. og U. Teichler (2006), *The professional value of ERASMUS Mobility*. Kassel: International Centre for Higher Education Research.
- Carlson, J., Burn, B.B., Useem J. og D. Yachimowichs (1990), *Study abroad. The experience of American Undergraduates*. New York: Greenwood press.
- Eurydice (2007), *Key Data on Higher Education in Europe*. Brussels: EU-Commision.
- Furnham (1986), 'The experiece of being and overseas student', in Furnham A. og S. Bochner *Culture Shock*. London: Methuen.
- Furnham, A. and L. Trezise (1983), The Mental health of foreign students. *Social Sciences and Medicine* 17: 365-370.
- Garam, I. (2005), *Opiskelijoiden kansainvälinen liikkuvuus ja työelämä. Työntajien näkemyksiä ulkomailla opiskelun ja harjoittelun merkityksestä* [Study on the relevance of international student mobility to work and employment]. Occational paper 1. Helsinki: Centre for International Mobility.
- Hansen, M.N. (1999), Utdanningspolitikk og ulikhet. Rekruttering til høyere utdanning 1985-1998. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 40: 173-203.
- Jahr, V. og U. Teichler (2002), 'Employment and work of former mobile students'. In Teichler, U. (red.) *Erasmus in the Socrates programme*. Bonn: Lemmens.
- Jochems, W., Snippe, J., Smid, H.J. og A. Verwei (1996), The academic progress of foreign students: study achievements and study behaviour. *Higher Education* 31: 325-340.
- Kelo, M., Teichler U. og B. Wächter (eds) (2006), *EURODATA*. Bonn: Lemmens.
- King, R. og E. Ruiz-Gelices (2003), International Student Migration and the European 'Year Abroad': Effects on Euopean Identity and Subsequent Migration Behaviour. *International Journal of Population Geography* 9: 229-252.
- Krzaklewska, E. and S. Krupnik (2006), *The experience of studying abroad for exchange students in Europe*. Brussels: Erasmus Student Network.

- Murphy-Lejeune, E. (2002), *Student Mobility and Narrative in Europe*. London: Routledge.
- Lee, Jenny J. og C. Rice (2007), Welcome to America? International student perspectives of discrimination. *Higher Education* 53: 381-409.
- OECD (2005), *Education at a glance 2005*. Paris: OECD.
- OECD (2007) *Education at a glance 2007*. Paris, OECD.
- Opheim, V. (2005), *Utdanningsstøtte i endring og vekst*. NIFU STEP Skriftserie 9. Oslo: Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.
- Opper S., U. Teichler og J. Carlson (1990), *Impacts of Study Abroad Programmes on Students and Graduates*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Parey, M. og F. Waldinger (2007), *Studying Abroad and the Effect on International Labour Market Mobility*. London: Centre for the Economics of Education, London School of Economics.
- ParX (2007), *Könnon á högum fólks með ærði mennutn*. Reykjavík: ParX.
- Sam, D.L. og R. Eide (1991), Survey of mental health of foreign students. *Scandinavian journal of Psychology* 32: 22-30.
- Sawir, E., Marginson, S. , Deumert, A. Nyland, C. og G. Ramina (2007), Loneliness and International Students: An Australian Study. *Journal of studies in International Education*. Prepublished September 13 2007, doi:10.1177/1028315307299699.
- SIU (2007), *Mobilitetsrapport 2007*. Bergen: Senter for Internasjonalisering av høyere utdanning.
- SIU (2008), *Internasjonal mobilitet i det norske utdanningssystemet*. Bergen: Senter for internasjonalisering av høyere utdanning.
- Stensaker, B. og J. Wiers-Jenssen (1998), *Utvidet utbytte. Norske studenter i Glasgow, Stockholm, Berlin og København*. Rapport 5. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Stortingsmelding No. 27 (2000-2001), *Gjør din plikt – krev din rett*. Oslo: Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet.
- Støren (2005), L.A. (2005), Arbeidsledighet blant innvandrere med høyere utdanning. *Søkelys på arbeidsmarkedet* 22: 51-64.
- Støren, L.A. (2008), *Høyere utdanning og arbeidsmarked – i Norge og Europa*. Rapport 6. Oslo: Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.
- UNESCO (2006), *Global Education Digest 2006*. Paris: UNESCO.
- Tajfel , H. og J. Dawson (eds) (1965), *Disappointed Guests: Essays by African, Asian and West Indian students*. Oxford: Oxford University Press.
- Teichler, U. (red) (2002), *Erasmus in the Socrates programme*. Bonn: Lemmens.

- Volet, S.E. og P. Renshaw (1995), Cross-cultural differences in students' goals and perceptions of study settings for achieving their own goals. *Higher Education* 30; 407-433.
- Wiers-Jenssen (1999), *Utlendighet eller utflukt?*. Rapport nr. 9. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Wiers-Jenssen, J. (2003a), *Over bekken etter vann? Hvorfor studere i utlandet når det finnes lignende tilbud i Norge?* NIFU skriftserie nr. 26. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Wiers-Jenssen, J. (2003b), Norwegian students abroad. Experiences of students from a linguistically and geographically peripheral European country. *Studies in Higher Education* 28: 391-411.
- Wiers-Jenssen, J. (2005a), *Utbytte av utdanning i utlandet. Overgang fra utdanning til arbeid blant nordmenn med høyere utdanning fra utlandet*. NIFU STEP rapport 3/2005. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning – senter for innovasjonsforskning.
- Wiers-Jenssen, J. (2005b), "Norske studenter i utlandet". I SSB *Utdanning 2005 - deltakelse og kompetanse*. Statistiske analyser 74. Oslo/Kongsvinger: Statistics Norway.
- Wiers-Jenssen, J. og S. Try (2005) Labour market outcomes of higher education undertaken abroad. *Studies in Higher Education* 30: 681-705.
- Wiers-Jenssen, J (2008a), Does Higher Education Attained Abroad Lead to International Jobs? *Journal of Studies in International Education* 12: 101-130
- Wiers-Jenssen, J. (2008b) Career Impacts of Student Mobility. I Gornitzka, A. og L. Langfeldt (red); *Borderless knowledge*. New York: Springer.
- Wiers-Jenssen, J., Frølich, N., Aamodt, P.O. og Hovdhaugen, E. (2008), *Borte bra men hjemme best?* Nedgang i antall utenlandsstudenter. Rapport 22. Oslo: Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.
- Wreber, H. og P. Björk (2006), *Studiestöd för att studera utomlands. En nordisk modell?* Helsinki: Folkpensionsanstalten.
- Zadeh, M.S. (1999), *Utlandsstudier – til hvilken nytta?* Stockholm: Höskoleverket.
- http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/iscled_1997.htm 19.12.2007
- <http://www.ssb.no/arbeid/> 08.05.08
- http://www.lanekassen.no/templates/Page____5644.aspx 25.05.08

Vedleggstabeller

Vedleggstabell 1. År for avsluttet utdanning.

Uteksamineringsår	Antall	Prosent
2000-2002	8	0
2003	884	39
2004	1053	46
2005	193	8
2006	135	5
2007	25	1
Sum	2298	100

Vedleggstabell 2. Land hvor mobile kandidater har studert lengst.

Region	Prosent	Land	Antall
NORDEN	7		114
		Danmark	79
		Finland	1
		Island	1
		Sverige	33
STORBRITANNIA OG IRLAND	29		471
		Storbritannia	459
		Irland	12
EUROPA ELLERS	16		266
		Belgia	6
		Frankrike	69
		Hellas	3
		Hviterusland	1
		Kroatia	1
		Italia	21
		Latvia	1
		Malta	1
		Nederland	26
		Monaco	2
		Polen	1
		Portugal	3
		Litauen	2
		Spania	71
		Russland	4
		Sveits	16
		Tyskland	33
		Østerrike	3
		Tsjekkia	2
NORD-AMERIKA	11		181
		USA	161
		Canada	20
OSEANIA	30		493
		Australia	466
		New Zealand	27

ANDRE LAND	5	83
Egypt		1
Kenya		1
Sør-Afrika		14
Uganda		1
Aserbadjan		1
Hong Kong		1
India		6
Indonesia		1
Israel		2
Japan		5
Kina		6
Sør-Korea		2
Libanon		1
Singapore		15
Thailand		2
Costa Rica		3
Cuba		2
Guatemala		1
Mexico		2
Puerto Rico		1
Argentina		1
Brasil		5
Chile		5
Colombia		1
Peru		1
Uruguay		1
Venezuela		1
UOPPGITT	1	21
Sum	100	

Vedleggstabell 3. Utnytting av kunnskaper og ferdigheter i nåværende jobb etter utdanningstype og mobilitetsstatus. Skala 1 (ikke i det hele tatt) – 5 (i svært høy grad).

Fagfelt	Gradsmobile	Delmobile	Ikke-mobile
Økonomi og administrasjon	3,9	3,9	3,8
Teknologi og naturvitenskap	3,9	4,1	4,0
Samfunnsfag	4,1	4,0	4,0
Journalistikk og informasjonsfag	3,8	3,9	3,8
Total	3,9	4,0	3,9

Vedleggstabell 4. Tilfredshet med nåværende arbeid etter utdanningstype og mobilitetsstatus. Skala 1 (ikke i det hele tatt) – 5 (i svært høy grad).

Fagfelt	Gradsmobile	Delmobile	Ikke-mobile
Økonomi og administrasjon	3,8	3,9	4,0
Teknologi og naturvitenskap	3,9	4,0	4,0
Samfunnsfag	4,0	3,8	3,9
Journalistikk og informasjonsfag	3,7	3,7	3,9
Total	3,88	3,87	3,92

Vedleggstabell 5. Brutto ordinær månedslønn for sysselsatte kandidater i heltidsstilling i Norge.

	Gradsmobile	Delmobile	Ikke-mobile
Økonomi og administrasjon	36 738	36 460	34 219
Teknologi og naturvitenskap	34 573	32 780	33 124
Samfunnsfag	30 511	29 498	28 372
Journalistikk og informasjonsfag	28 950	27 020	23 964
Total	34 035	32 836	31 294

Vedleggstabell 5 Søkekanal som hadde størst betydning for første jobb. Prosent

Søkekanal	Økonomi og adm. N=646	Teknologi og naturvitenskap N=585	Samfunnsfag N=207	Journ. og info.fag N=234	Total
Svarte på arbeidsgivers annonse	44	38	46	32	41
Kontaktet arbeidsgiver uten å vite om noen ledige stillinger	7	14	12	18	12
Annonserte selv	0	0	0	0	0
Ble kontaktet av arbeidsgiver	7	8	7	10	8
Kontaktet offentlig arbeidsformidling (Aetat, NAV)	1	2	1	2	1
Kontaktet vikarbyrå eller private arbeidsformidlere	14	6	6	9	9
Kontaktet "karrieresenteret" ved min utdanningsinstitusjon	2	1	1	0	1
Gjennom lærerstaben på min utdanningsinstitusjon	1	4	3	0	2
Hadde etablert kontakt meds jeg arbeidet under studiene	8	12	10	14	10
Gjennom foreldre, familie eller slektninger	5	2	3	3	3
Gjennom venner eller bekjente	9	9	10	10	9
Etablerte min egen bedrift	0	1	0	1	0
Annet	4	3	3	2	3
Total	100	100	100	100	100